

HID

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
MEGJELENIK MINDEN HÓNAP KÖZEPÉN.

SZERKESZTI:

CSANÁDY GYÖRGY

Tartalom: *Várkonyi Nándor: „Forrás” — Szentimrei Jenő: Erdély irói (Arckép-sorozat, 5. közl.) Bartalis János — Szádeczky-Kardoss Lajos: A székely puccs 1887-ben — NOVELLA: Bosin Endre, Pásint Ódön, Sipos Domokos — VERS: Bányai Kornél, Főja Géza, Bartalis János, Jakab Géza, Tompa László, Vass László, Gulyás Pál — Molnár Imre: Hajnal a halál birodalmában — IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.*

Collegium Transsilvanicum kiadása.

I. évfolyam, 7. szám

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VI., Hajós-utca 17

Budapest, 1927. október

Ára 1.50 pengő

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
BUDAPEST, 1927. OKTÓBER I. ÉVFOLYAM, 7. SZAM

„FORRÁS”*

Várkonyi Nándor.

Forrás név alatt összegyülekezett egypár magyar író; ismét gyülekeznek, mint mindig, s közös gyűjteményt, antológiát bocsátanak közre mindannyiszor. Pedig ismerjük őket talán mind s ha nemrégóta is, de meg-elevenedett, szemünk előtt növekedett föl mindegyik. Emlékszünk, hogy a háború után, Ady után, egy nagy írógeneráció viharosan fölvirágzott fája alatt kíváncsian neszeltünk az új sarjak kipattanásaira s kissé tétován és sokfelé figyeltünk. Európából sokféle zaj hallatszott és szokatlan hangok érték fülünket idehaza is. De kissé összekeveredtek a dolgok. Igen, ez géplíra, mondottuk lassankint fölengedő és jóleső tájékozottsággal, — ez szabadvers, sőt expresszionizmus. A dadában a „kor lelkét” szimatoltuk s meg voltunk győződve minden lehetséges költői szabadság felől. Úgy éreztük átvettük forradalmár bátyáink nagy örökségét *in potentia*: a lírában ezek után nincs lehetetlenség. Ami azonban törvénynek látszott, nem volt lélek. Sok és szép költészetet csináltak akkor, egyenesen virágokat termelvén a forgatatlan s be sem vetett földön; a kultúra végső hozadékait akarták learatni s nem ismerték az anyaföld kérlelhetetlen konstrukcióját, mely csak mély gyökérverés árán nőttet ki magas törzseket.

Az üdvös és könnyű izmusok nagy alkalmá azóta lezajlott; tíz vagy hány esztendő alatt az életnek valami újféle homogéniuma lassan mégiscsak megmutatkozott s ez nagy természetességgel több volt mindannál, amit programba tördelhetett vagy módszerbe jegecithetett volna a költő. Voltak, akik a kozmosz végtelen buráját borították sietve az új

* *Antologia*. Budapest, 1927. Eányai Kornél, Boross Ferenc, Erdélyi József, Féja Géza, Fodor József, Sárközy György, Simon Andor, Szabó Lőrinc, Varga Zsiga versei. Ajtay Miklós bevezető tanulmányával.

látomás fölé s kollektív menyezetképekbe rögzítették az élet-líra szakadatlan mozgalmasságát. A végtelenbe agazván, elégtelenültek a súlyt a földtől s azt kívánták, hogy mi is telejtsük el a mi levegőnk illatát.

Megtehetjük, de végre is mindennél többet kell akarnunk. Sem ma és semmikor sem lehetünk valami generális ember-képlet; sorsunk ezerféle összetevőből alakul eggyé, mindegyik rajta hagyja a maga randítasanak nyomát s nem teledkezhetünk meg róla, mily szülő erők kényszere lokották a világra, a nap forgó óratányera alá. Nem kell toprengeünk azon, mi is a kultúra voltaképpen, mily sarkalatos töltfedezések találják szíven a kor lelkét s hogy ezek szerint hova-miképp módosítsuk belső sugallataink precíziós műszerét: holdat mutasson-e vagy napot? — Egy két dolog igen egyszerű és világos; vannak rokonaink, kiket sohasem kell mesterségesen beleszerkeszteniünk életünkbe, mindig rájuk ismerünk, — vannak kiknek barátsága, ha még oly magasztos is, mindig messzebből érkezik hozzánk s úgy kell kitanulnunk. S hiába, van otthonunk a népek hazájában, ahol koplalva is több megértéssel és ismerős iparkodással keressük a kenyeret; van fajtánk, melyhez nem kell nyelvek és átkérődzött tapasztalatok létráján elkapaszkodnunk, s van mindezek árán életünk, közös, ha nem is képlet-élet, melyet ezeken mások és régóta kezdtek el előttünk s nekünk csak folytatnunk kell. Ha aztán kissé megfeszítjük érző idegeinket, mindjárt megérezzük, hogy mindez kultúra is, mely nem érkezik el valahonnan a szférák zenéjéből hozzánk, mely oly szorosán nő reá a fajok testére, hogy másképp el sem képzelhető s hogy ezt az epidermiszt csak a korok változásai színezhetik át — kemény és sötét mongolból akár tökéletes európaivá is.

*

Egyszerű mindez s nem több egyetlen elvnel; a *Forrás* költői, mikor egymás mellé sorakoztak, nem tettek egyebet, mint reátaláltak. Semmiféle program sem közösíti őket; ezek az írók, így együtt, sohasem dolgoztak egy orgánumba s bizonyára többen közülük még egymás ismeretségét sem keresték. Mégis szavaik szinte egyetlen lehelleként szállnak föl a könyv lapjairól, a magyar lélek háboríthatatlan homogéniuma küldi fel, őket magából, mely minden megnyilvánulásában gyökeréhez igyekszik visszaérezni s mindegyik által megközelíteni teljes képét. Itt nincsen ellenzéki harc, csak az ideál megtalálásának és birtokba vevésének küzdelme, az alkotásnak politikátlan, költői derüje, erős akarata és optimizmusa. Ujat lélegzett a magyar líra. Ime, tudják, hogy Nyugathoz tartozunk, de előbb minden sejtjükön átszívják a magyar Glóbus kisugárzásait s amit onnan vesznek át, pórusaikon keresztül oldják fel elemezhetetlen táplálékká. Jól tudják, hogy örökölt s ma is megtalálható rakományt hoztunk Ázsia termé-

séből, ismerik Arany „sujtásos ködmönét“ s szigorú kivánsággal nevelik magukban az új ember költészetét, melyet fölhangzásában, belső erejében és fejlettségében mi sem választ el az európaiától.

Úgy gondoljuk, mikor üdvözlő szavakkal fogadjuk őket, méltóbb, ha nem soroljuk fel egyikük nevét sem. Összeállításuk máris valóban mozgalom, melynek csak közkatonái kell hogy legyenek s gyűjteményük egyetlen gesztussal mutatja meg az útjuk fölismert határozottságát. Ezért több a *Forrás* alkalmi csoportosulásnál s ezért érezzük, hogy mindenik költőjének ismert szava benne új jelentőséggel súlyosodott meg.

Pécs.

Szép Felvidék.

*Híreid ontom hullámzó felvidék.
Völgybe hulló várromoknak
csöndjéből magot cserélő túrt mezőkre nézek.
Szűz tájak nyílnak: erdők haragjába szöke vetések
mosolyognak.*

*Szamóca gyújtja piros hírét a fák közt,
pipacsokkal búzák rengnek.
Aratás diadala csendül ércek alatt színaranyból
vert kenyér hajol s kék furulyája szivárog a távol
rengetegnek.*

*Mult bontja fátylas tájait: kurucok vigadnak,
vitézlő tornákba szállva
birkóznak nehéz borokkal, fosztó törökre törnek,
míg alatt villámként cikázó aranyért törik a földet
s döng a bánya.*

*Századok füstje mozdul hegyek hónaljában;
éhes temetők és falvak
csókolóznak s germán városok illata árad.
Mosolygó halál hazája! hol minden harcok magba áradt
rögbe halnak.*

*Szép felvidék híres békéd csodálom, hirdetem,
győzelmesen bongsz husomban.
Gyürt arcodból gyanták, csöndes mosolyok üzennek
s hegyeid árnyában csillagként tűző pásztortüzeknek
fénye lobban.*

Bányai Kornél.

Magyar virágok.

*Szirmok esője zúdul hős rögökből: őszi rózsák
nyújtóznak s égő szelekkel csatázva mezőink
zendülő verőfény illatával teleszórják.*

*Magyar virágok, kik jöttetek, hogy minden beteljen:
késett lobbanások talpig halott ezüstben állván —
mégis remény vagytok ködökben és gyötrelemben.*

*Szép őszi rózsák, fagyban fogant gyöngye kelyhek,
piros angyalként röppenő tüzek hírdetői
sírástokból készülő tavaszok énekelnek.*

*Ragyogó sírás ez, záporos hősi pompája a földnek,
melyet gyásszal szegett őszi fellegeink árnya
s halálos karmú viharok gyötörnek.*

*Sírjatok szirmok, zuhanó virágok, koszorúsan, bőven
hulljatok s életet bontó szépségek mámorával
legyetek friss zengés magyar temetőnkben!*

Örök harc a földdel.

*Változó egünknek, amint romlik s szinte újul,
levegő híg olajában fürdő vén földünk a magva.
Meztelen ragyogással, ércesen feszülő izmokkal és dallal,
a földdel birkozom magasba tornyosulva és zuhanva.*

*Kiádom kincseit, vasat ereszték hátába s beszórom
magvakkal, miket ég sugárzó fénye és vízesése érlel.
Minden esztendőm friss viadal s csírás magvaimon át
felszívom maró nedveit millom maró gyökérrel.*

*Hogy bennem lakozzanak minden lehető álmai:
húsomba ágyazom, zsibongó izeit a mélységeknek
s ha ősszel véremmel s könnyeim gyöngyével kevertem rögét —
tavasszal pezsgőbb étellel támadok s új harcba kezdek.*

*Állom a harcot, tusázva, csikarom tápláló erőim.
Életem rendelt futását s kimért köreit betöltöm.
Áldott legyen testem csendes békéje: a kenyeret hozó fű!
Áldott legyen ringató szép mámorom: aszú gyümölcsöm!*

Esztergom-tábor.

Bányai Kornél,

KÉSO.

Bosin Endre.

Este még aranylott, szélcsendes volt az égalja, de éjféltájt dézsástól hullott az áldás a világra. Az emilyen furcsaság azért is értelmetlen, mert Mária asszony, akinek pedig olyan tyúkszeme volt, hogy minden időjárást huszonnégy órával előtte jósolt, nyugalmasan viselte a töröttthátú sarkatlan papucsot. Méghogy vacsorakor, szívesen mókázott a farkatlan pulival, úgy ültében, lábhosszt, amikor az ember holnapi szándékairól merengett a vacso-ramaradék mellett.

A tyúkszem ellenére tehát, elborult kétórára az ég és olyan szívesen ömlött, hogy reggel, amikor a kikészülő állatok előtt nyitott volna az asszonyság kaput, majdnem beleragadt a papucs a ragadós sárba tyúkszemestől. (Nem is lett volna kár érte, már ami e konok tizesztendős tyúkszemet illeti.)

Ilyenformán a kapálás aznap a megvágyakozott szelekre maradt csupán, de az éhomrajött bosszúság ellepte a házat. Ebbe aztán a gazda tapiskált nehezeckén. S Mária nén, hogy valamiképpen helyre billentse a fonnyadt jókedvet, a szokás ellenére füstölt oldalast tépett a hijj zugából.

A füstölt oldalas leve még hólyagzott csak, amikor a községházáról béduvadtt a nagyhasú kisbíró. Ő aztán elintézte az egész aznapot.

— Tudja-e koma, hogy az állatorvas megjött a reggeli vonattal?

— Eugye? — köhöntött ökelme s mert mindjárt felötlött benne, hogy mamár csudafián is hiába akadna fenn, hozzá tette lefogott ígézzel: — Ebbeja sárba?

— Sz'ammég nem baj — okosolta a jött nagyszuszogvást eresztve a reggeli pálinka lehet — de, hogy a közmunkasoros epeg a koma.

— Eza! Nem lesz valami kényelmetős furikálás egyik esztenáról a másik esztenára, nem biza. Hogy az Isten akárhová tenné az ilyen hévatalos vizsgálatot, amikor ilyen degetes mindönfelé a mi létezésünk.

A küsbíró örökkétig együtt érzett a falu népivel, ha arról volt szó, hogy cukrosan kell kiszorítani a faluból valamit.

— S osztán halljae koma, jobb ha a könnyűszekérbe fog ebbeja sárba, már azért es, met az állatorvas nem tűri, ha erőst rázza őt a féder.

— S vajon ne kérjüke el a paptól a fekete hintót — csikorogta közbe Mária nén, de a gazda rápillantott, úgyhogy az asszonyság megrebbeve kavart a füstölt oldalasba.

— Meg lesz — fogadta el tehát a parancsot Bölöni Kelemen János végtelen beletörődéssel a sárba s az állatorvasba — Hol s mikor álljak elé a parádéra?

Igy esett, hogy a keréktengelyig vetemedő sárban a gazdát kocsikázni rendelték. Annál nagyobb keserűség volt, mert esős időben még sajátmagától sem szívesen fogad el az ember parancsot, nemhogy a községtől. S aztán, hogy a parancsolgatás így elkezdődött, mielőtt kifordult a táltosokkal a nagykapun, szólt a fiának:

— Pétör! Halláde... a mult héten béesett az estálló hidlása alá a jobbik gyeplocsatt. Vedd fel a cserefadeszkát onnat, s ha már felveszed, merd ki alóla a levet es. S ha az meg van cseréld ki az új deszkával a régi rothattat, amit oda készítettem.

A husz esztendő legény szemén borzos volt e parancsra a tekintet, de az apja morcos magavoltától észre nem vehette.

Ugy van az néha, hogy a növekedőben levő ifjúhajtást hiába törik a vendégkaróhoz, csak a maga szándéka, óhajtása szerint törekszik az ég felé. Péter urfi, mert így hívták, halványkeze és elmerengő természete miatt, bévágta a kiszaladó szekér után a kaput, telimakacs fejével még egyszer intett és elveszett aznap mindenki számára.

Délre egészen felkavarodott az életben minden. Mária nén, igen kedvesen tartogatta a veszedelmet és kutatta a hazatért ember kalapkarimája alatt két szemét. De abban mindenre rátalált, csupán jószívére nem.

— Jól odaültek.

Az ember hallgatott, tudván, hogy ezenkívül más is lehet az asszony begyében.

— S bár ne maradtak volna iljen sokáig...

— Baj van? — szólt át hirtelen a lovak nyakán az ember.

— Már nincs! — bölcselkedett kurtán, kapufelé inalt szemmel az asszonyság.

— Mongyad s ne prédikálj nekem.

— Hát... izé... a bornyú kitorpte a lábát — halkult fejkenője közé Mária nén — és behunyta eleven két barna szemét: most itt a világvége.

— Az estálló hidlásán? — találta ki szomorú csendben az ember irgalom nélkül.

— Hogy ott — pettyentett ökelme az élettársa egyik kicsi szót s egyik kicsi könnyet is.

— S a fiad? Az hol van? Az urfi? Annak megmondtam, hogy tegyen a régi cserefadeszka hejibe újat... De hadd csak el, most majd a hátára szerelek én egy két darabot.

— Pétörnek? Mér Pétörnek? — sietett szárnycsattogással a fia védelmére az anya, — hiszen nem ő az oka, hanem a hidlás, a rohatt deszka,

— Aze? . . . Hát nem megparancsoltam-e, hogy váltsa ki ma reggel?

Az emberen elborult a felgyült keserűség s úgy hagyta félig kifogva a párázó lovakat. Eltöredezett homlokán és lombos haja körül a kiégett ráncok kérgesen világolták és hátraesúszott kalapja alól a dú veritéke csöppent. A nagyon sok küzdelmet könnyen félretaszító mellén pattant az inggomb s ökölbeszorult két keze között talán most valóban elolvadt volna a kő is.

— Hol van?

Hiszen a nyuvasztó harag s fokozott belső láz meglepte őt magát is, de van az ugy, hogy sokszor nem tudja az ember, hogy mit cselekszik.

— No'iszen, azért a mézszáros nem ad kevesebbet érte — simogatta igazán megfélemlített anyai jóindulattal Mária asszony, aki mindig tudta, hogy mit s hogy kell tenni.

De az ember kedve már reggel másnapossá renyhült és most az ajkatszáritó indulattal sehogyse bírt.

— Bizonyosan a szerszámkamrába bútt — s ment is az ajtaja felé. Kilincsen fogta, de a gyengeség a rohamozó erőtől a kezébe romlott. Elhajítva csikorgó állkapoccsal két kézre fogta minden apaságát s nehéz bakancsával belerugott az ajtóba. A redves fa lisztje a szemébe kavargott:

— A hütségit!!

A nyomorult ajtócska nem állhatott ellent a két hatalmas vállnak, zárostól, sarkastól omlott békébe.

— Itt vagy-e urfi?

Az ott volt. Az apja kinyult, inge ujjából friss keményen előremeredő hatalmas karjával utána és nyakatájt elkapván magához rántotta, szinte lábujjhegyre emelintvén.

— Mit mondtam ma reggel neköd? — zihált szemeközé. — Nem azt-e, hogy merd ki a hidlás gödröt?

-- Mondta — szakadozott a szó a dacos ifju fejből — de engem nem azért nemzett a világra, hogy cigánymunkát végezzek.

-- Ohohó! . . . euugye . . . nem végzöl cigánymunkát? De ha én parancsolom?

— Akkor sem hajjae apó!

-- Né János . . . — akarta választani őket Mária asszony, de akkor már késő volt. Az apja nyilttenyérrel lesujtott, mint valami répára, a fia arcára. De csak egyszer, mert nyomban eleredt a vérehullása.

Az irtózat verte le az anyját. Meglapulva az ajtósarkában, nedvedő szemhéjjal, rángatózó szájszéllel panaszkodott erőtlenül.

— Ó be egy kegyetlen hóhér!

A sohase fenyített legény csak nézett, ahogy okos, elszomorodott, csalatkozott emberek szokása, aztán lassan kiment az apja és anyja között, vontatott lépéssel, lehajtott fejjel. Ugy kalap nélkül fordult ki a kapun is, anélkül, hogy szólt volna, elcseppent véréát ott hagyva vádul és fájdalom képpen a szülői ház takaros udvarának csillogó fövényén. Az ember keze félernyedten lógott oldalán, és Mária nén sirósan szidta őt és újra félve mondotta:

— Lássae, pedig ő itt nem hiába zárta el magát.

Az apja foga közt tovalebent már az indulat szele, de nem felett. Első izben emelt kezét fiára, maga is görcsös ismeretlen szomoruság nyüge alatt állott.

— Lássae, nem töltötte hiába az időt, amikor ide bezárkózott. Csak hogy nem szereti azt a munkát, ami nem neki való.

— Amit parancsolok . . .

— Eddig örökké megfogadta. De az is igaz, hogy nem végezhet cigánynak való munkát.

Olyan feltétlen bizonyosság s annyi tiszta vád volt ebben, hogy a gazda bántódva mohosodott önmagába.

— S oztán — mutatott valami szépen indult famunka felé a lelkiekben erősödő asszonyosság — lássa én tudtam, hogy két hónap óta egyebet se tett az idejivel, ha kijed békibe hagyta, minthogy ezt a munkát csinálta.

— Munkát-e?

— Ezt a kendőrtílot — mutatta büszkén az édesanyja — ilyen kendertílot nem igen csinált még Harangozó nagyapám se, pedig igen valóst érti ő az ilyen ezörmestörféle furásfaragást.

Ott állott a fehér gyertyánfából készülő csodatíló a kamarában s a gazda igen szeliden tekintett feléje.

— Kendőrtíló?

— S milyen! Lássa-e két karja van rajta, ketten dolgozhatnak egyszerre. Monta es neköm, hogy — anyó olyan tílot csinálók én kijednek, hogy fél munkával győzheti a kendőrtérnésünköt. De — porzott egyszerre a szeme — maga vén gyilkos, hóhér, üti őt, ahelyett, hogy valahol kitaníttatná mesterségre.

Inkább bus volt az ember hangja semmint haragvó már:

— Taníttassam-e . . . Ammá késő te asszony.

— De azér nem kell ugy egy semmiségér kalapácsolni a fejét, mintha igazán marhacéklát vágna, maga vén lator.

Tovább pattant a konyha felé és így azt sem látta, hogy a gazda végig roppantgatva a kendertíló eresztékeit, igen lágyan hangoskodott egymagában.

— Jó munka. De azért nem árt, ha eccer-másszor végiglapogatom az urfit, ha hibázik.

A nap régen leszaladt a vadalmaliget megé, már a vacsorarész is megfagyott a kemence odvában, de az urfiból senkisémet látott semmit. Mária nén hatszor kikémlelt a zsalu között az alvég felé, amerre haragos nagybátyja lakott, gondolva jámborságában, hogy a gyermek odapártolt. Hogy órák hosszáig effelől se láthatott semmit, igen felfermedve állított az asztal mellé, ahol ökelme a vén lator pipázott a füstös lámpafényben.

— Ezt jól megeseálta. Ejjisze az a gyermek...

— Nagy gyermek — vélte csendesen a megtámadott beleszemelve a szeletlen pipába.

— Hogy es lehetött . . . lehetött ijen kegyetlen. Hátha most a világnak menyen?

— Már mér menne? Hogy egy kicsit meglegyintettem? Engöm az apám minden héten ellátott a porcióval.

— Maga meg is érdemelte — hühögött az asszonyság lelkesen —, de az én fijamot...

Ekkorra az anyai aggodás és a szívére nehezedő búbánat hulláma elérte a szintet és elöntötte a házat.

— Nono — kapkodott a nagy riadalomban Bölöni Kelemen János — hát nem hinném, hogy ilyenbe törné a fejit.

— Mit tuggya maga — szippogott elő Marika leánykával a harmadik házból az anya — mit tuggya, hogy milyen szüve van annak a legénynek. A nem olyan, mint a többi. Ó, hogy mér nem is adta kicsi korában ki a házból valami mesterségre.

— Noiszen! Akkor a mestöre adta volna meg neki, ami jár.

— Legalább értelme lett vóna — döntötte el végleg a kérdést a nénike.

De bizony annak sem volt értelme, hogy Mária asszony kiálljon éjfélig a kapuba s onnan lesse, hogy mikor kerül elő megvadult magzatja. De ő csak állt, állt, leskelődött a templom irányába, noha semmikép sem tudta az esti nyirokból elősóhajtozni. A toronyóra régen elverte a tizenkettőt, amikor az asszonyság bésirült a házba s nagy kopogó léptekkel a derékaljra dőlt.

— Csak ebredjen fel, ha aluszik — gondolta az ember ágya felé meresztgetve a szemét — megérdemli, hogy felzakatoljam az álmából, ha ilyen nyugodalmasan tud aludni, most, hogy a fia világnak mene.

Onnan semmi nesz nem hallatszott, bár az álműző lidére igen marados vendégnek bizonyult a gazdánál is. Az ég alja mintha pirkadt volna már, amikor János gazda így szólt, de most sem egészen önmagához:

— Ejisze felkelek, mer sehogyse tudok elaludni!

Amire Mária asszony ismét csak elpityeredett s arra gondolt, hogy micsoda rossz nap is volt az a tegnapi, amikor ez a két jó ember ennyire összeakasztott egymással. De igen magasról ezt a választ adta:

— Egy ilyen latornak ne is jőjjön álom a szemire, amíg a fia elő nem kerül.

Ugy ébredtek minden nyugalom hijján. A félbemaradt céklakapáláshoz készülődvén Mária asszony ádázul nekikeseredve tarisznyálta a szalonnát és a hagymát. S keze mozgásából is látszott, hogy a kicsorbult mezőtjáró késsel szivesen megkinozná most egy ember nyakát, hogy minél tovább tartson. Eközben azonban elkészült a tarisznya, módosan magába feledve annak a porcióját is, akire ilyen alkalmakkor az anyai kéz szokás szerint parancs nélkül is gondol.

A rettentő elbusulásban csupán Marika leányka volt könnyebb szívvvel, talán abból az öregedő szülők előtt ismeretlen titokból fáplálkozva, amelynek eredete a konfirmáció korabeli időkbe nyult vissza s a forrását Márton Boriskának hívogatták a falucskában. Azért, amikor kiértek a falu végére Marika nem állhatta az elszontyolodott *közéletet* és apjához fordult:

— Mongyasza, édesapám, ha egy kutya valamelyik idegen házba bészokik, merthogy igen jószívvvel s más ennivalóval is szivesen vannak iránta, az a kutya igazi kutya ugye s azt nem igen lehet még bottal sem ki-vernii onnat?

Az anyja megnézte az éfileányt, hogy ilyen reggel mi baj érte, de az apja másik vállára váltva a tarisznyát lobogtató céklakapát, helybenhagyta:

— Abbiza meglehet, te leánka.

Ha pedig az apja mondja, akkor bizonyára biztos. Marika szemealján a jómosolygás s gondolja magába:

— Hiszen Pétör igen bészokott Borisékhoz, nem menyen ő akkor egy-könnyen világnak.

Ami helyes megállapítás volt a rózsásarcu keményvállu leányka részéről, mert alighogy kiértek a vasuti föltésre, ahonnan odalátszott a cukorrépa földjük, emberformát látott a céklasor közepe felé.

— Néné, édesanyám! A fia korábban kele, mint mi odahaza.

Az anyját ellepte a rohanó melegség és szippogtatva a fájdalmas örömből, inkább szemrehányásképp mondta az apjának:

— Kapál szegény. Hej pedig... s hogy hirtelen az igazságnak valami baja ne történjék, mindjárt megszorította az előtte lépkedő embert, győzelmesen kihasználva az örömét is.

— Hajjae János, télire beadhatná valamelyik mesterhez.

— Annak már késő. Huszesztendős.

— Ugyhát?

Az ember letarolt a leakasztott kapa élével egy útszélen éktelenkedő szalmakórófejet és a fia alakja felé tekintve, bánatos, sajnáló, a vidáman virágzó, pompázó határba sehogyse találó szomorú komorsággal felelte:

— Ugyhát! Tovább túrja ő es azt a földet, amit az apja túrt.

S igen undorodott saját jóvátehetetlen hibájától is.

Budapest.

ŐSZI RÉVEK.

*Szép árnyai a pihenőnek,
hajlokok mámoros magánya,
az őszi égbolt mulhatatlan
istenszemű szép csillanása.*

*A révek ősszel tavaszodnak:
sorsaink szép ölübbe térnek,
duzzadt kacagó gyümölcsökben
forr most tovább az örök élet.*

*Az örök élet jó törvénye
bőség diadalát mutatja
s lassú bágyadó csókjaival
nyugtat az ősznek ízes ajka.*

*Amik örökre megmaradnak:
arcunk mezőjén felragyognak,
tájak szülnek erős igéket
a párás őszi mámoroknak.*

*Őszi ködök álma csatázik
lágyan a győztes ragyogással,
a nem hülő föld áldozása
füstjével a napokig szárnyal.*

*Tiszta delekben dombok keblén
sűrű gyümölcsök mosolyognak
s búgó, nehéz zenéje hallik
a bujtogató friss boroknak.*

*Arcunk vágytalan szép mezőjén
nagy tavak hullámozása támad,
tükrében fényes bús szirmokká
fürödnek a haldokló árnyak.*

Léva.

Féja Géza.

A BÚCSUZÁS.

Pásint Ödön.

Pipáltak a hegyek, ködöt. Egy-egy napjében némely csúcs szemefehérje csillogott. A hó.

Svájc, szeszélyes, hegyes. Jaj, hogy legyen? Még egy perc az egyszótagos állomás. Ma még csak az érkezés, holnap, holnapután, — oh, még ha egy nappal több lehetne! — a búcsuzás, hogy legyen?

A perronon a karját valaki megfogta. Az utasok szaladtak. Az úti-táska nehéz. Joujy. A levelében azt írta: meg ne csókolj, vigyázz, sokan ismernek, édes.

(Miért ne, milyen buta a világ, hogy egy ilyen meleg szájat nem szabad megcsókolni.)

— Joujy, édes Jou, Jou.

— Drága, drága.

(Még egy perc a szoba. Hogy ring a csipője, Istenem, na, a kulcs végre az ajtóban. Villany, még egy ajtó, fene egye, kabát, kalap, kesztyű, konty.)

— Drága.

— Jou, Jou.

Négy pilla tüze, vágya, fénye s tudná-e penna, ész, rádió, film... mi volt? A fekete meg a szőke találkoztak és borzasak voltak és pirosak s állva nézték egymást.

Ez volt.

— Éhes vagyok.

— Azonnal, mit akarsz, teát, kávé, kakaót, húst, vaját?

— Amit akarsz, mindegy, nagyon éhes vagyok.

— Ül ide, még egy percig engedd, hogy nézzelek. Kedves vagy, hogy nem késted el a vonatot. A fogadat is úgy szeretem, tudod? Hozom a kávé. Kávé, jó? Mondd, igazán olyan éhes vagy?

— Nagyon.

— Már megyek. Milyennek találasz? Nem is szólsz rólam?

— Szép vagy, a fekete kalapod is szép piros arcodhoz.

— Boldog vagyok, hogy te, drága, szépnek találasz, érted minden, látod, már megyek, te éhes vagy, mióta nem ettél?

— A reggel óta.

— Szegény, megyek.

Az ajtóból visszapillantott s szemében a szerelem kék macskája dorombolt.

Este tíz óra s a négy tojásból süttött omlettet ketten ették. A kávé másnapra maradt.

Az óra ketyegett.

Zongorázott s hozzá énekelt. A háta, válla hajától fedten meg-megremegett. Így hátulról, a kontyát nézve is nehéz: hogy legyen? A búcsuzás, ah, még egy nap és fél vagy mennyi!

— Még egyszer? Honnan, si tu savais?

— Igen.

A keze a zongorán, a feje fordul.

(Ebben a szájban, ha nyelv lehetnék, a szívem mindig meleg volna.)

— Mit gondolsz, kire?

— Reád.

— Chou, a szádat.

A zongora s rajta két kis márványszobor, ha hallotta volna: Szeretsz? Szeretsz? Szeretsz?

— Mondd sokszor: igen.

— Százszor: igen.

— Többször, drága.

— Ezerszer, na!

A hajával játszott, a szemét ásta s a sok torokra buglyált csinos, buta, szapora kis szóból csak ez maradt: Ah, ah, elméssz, hány ezer kilométer?

— Sok.

— Na, coco, ne sírj.

— A búcsuzás, ah, drága — s a könnye, mint liba fehér nyakán a víz-csepp — serényen futott alá.

A holdvilág fájó bután, de igazat beszélt. A csend jelentős volt, mint az éhség. A villanyóra a fizetendő áramot mérte. Egy kurta vonat Olaszországban futott.

A szívük döbrent szemü szarvasa félten a búcsuzás elől akart menekülni és mégis: egymás karjában úgy aludtak, mint a bölcsős gyerek, aki ujját szopja — nyugton, boldogan, símán.

Az ébredt leány csókpárnás, piros szája bársonyán álmától törten sugta:

— Elfelejtettem mondani: jóéjszakát. Drága, jóéjszakát.

A fiú hosszú légzésében egy pillanatra álltan mondta vissza: Jó éjszakát.

Két karjuk egymás alvó testét, mint halott katona a földet — ölelte.

— Még egy óra és húsz perc, drága... írd mindig, hosszú levelet... képet is küldj és ne légy szomorú rajta... ha tudnád, hogy fáj a szívem...

nem csalsz meg?... mindig a tied akarok maradni... a nyáron eljössz?... este fogunk találkozni, több időm lesz... És az éjjel nem alszol szegény, de rám gondolsz egyedül a váróteremben... ezt a két kicsi kalácsot az utra... a kesztyűd lyukas, mindjárt összevarom, add ide, de az öledbe, engeded? drága, a szádat... egyszer elviszel magaddal, ketten leszünk a vonaton, nem lesz szép? Itt a kicsi képed? minden reggel megcsókolom, látod, mindig itt van a zsebemben, arága... hogy szeretem a hajadat... drága, szeretsz?

— Buta, az a kis kép papiros, nem én vagyok.

De aztán, hogy elhagysz, hogy egyszer már nem szeretsz, arra gondoltam szerdán s egész nap sírtam és Gaby, Gaby azt kérdezte, mi bajom, azt mondtam, a fogam fáj, valamit kellett mondani, de rettentés volt. Jaj, drága, még egy óra, nagyon szoríts meg és húnyd be a szemedet és itt az arcomat... az arcomat... drága...

— Ha nem sírsz, de fájni fog.

-- Nem fáj, akarom. Csókold, harapd, szorítsd, nem sírok — s mint az olvadó hóból a kis patak, lomha-bőven egymásba eredtek a könnyei és akár egy tiszta fehér tehén meleg, barna szeme — úgy mosolygott.

És egymás mellén szótlán, súlyban, feszülő, nagy melegében a vérnek megverték a búcsúzás gerinchadát. Égő négy szemük az ismeretség nagy tavaszi zöldjén pillangót hajtott, virágot szedett.

— Ne felejtse el: kétszer kell átszállni... és... és — az éjjel mindig rám gondolj... nem fázol? Jaj, én borzogok... né, drága, a vonat!!

— Na, légy erős... szóval kétszer szállok át — és a vonat mint egy borzasztó, piros-egyszemű vakond az alagútból kiásta magát. Szusszant, megállt s már ment is tovább.

— A jegyeket kérem szépen!

— Lausanne, átszállás Bern felé!

Egy Vilmos-császáros bajuszú katona olyan szájjal ásított, mint az ágyútorok. Egymásután hármat. Ki sem nyitotta a szemét. Nem bánta, hogy vonaton van: aludt.

A célos vonat mellett lágyan, szétfolyón, ereszkedően a Tavasz ölébe ült az Este.

(Bienne, 1927 március.)

Békétlen csatlós énekel.

Ma még fejem leeresztem,
Kósza kedvem eleresztem,
Nagy danájú, hangos várban
Rég keserű lesben.

Jó urak s finom legények
Szépen élnek, jól henyélnek,
Erdélyország, gangos ország,
Fennyen éldegélnek.

Hejh, jó élet, jó egészség,
Telt bendőjü, vegyes vérség,
Igy forognak, úgy forognak;
Be cudar egy népség!

Nézem őket, hallom őket,
Pártütöket, lókötokeket,
Csúfos Isten kavarja ez
Keserű időket . . .

Tengünk-lengünk egynéhányan
Közös vérben, közös vágyban,
Jó lovakról leszorítva
Is összetaláltan.

Csatlóssorban csak mogorván
Kullogunk víg kedvek sorján,
Letörünk nagy senkik helyett
Valamelyik tornán . . .

Beste sor ez, szinte végzet,
Hejehujás, vad igézet;
Uramisten, ne rugjuk fel
Inkább az egészet . . . ?

Ma még fejem leeresztem,
Kósza kedvem eleresztem,
Víg danájú, hangos várban
Rég keserű lesben.

Kolozsvár

Jakab Géza.

nem csalsz meg?... mindig a tied akarok maradni... a nyáron eljössz?... este fogunk találkozni, több időm lesz... És az éjjel nem alszol szegény, de rám gondolsz egyedül a váróteremben... ezt a két kicsi kalácsot az utra... a kesztyűd lyukas, mindjárt összevarom, add ide, de az öledbe, engeded? drága, a szádat... egyszer elviszel magaddal, ketten leszünk a vonaton, nem lesz szép? Itt a kicsi képed? minden reggel megcsókolom, látod, mindig itt van a zsebemben, arága... hogy szeretem a hajadat... drága, szeretsz?

— Buta, az a kis kép papiros, nem én vagyok.

De aztán, hogy elhagysz, hogy egyszer már nem szeretsz, arra gondoltam szerdán s egész nap sírtam és Gaby, Gaby azt kérdezte, mi bajom, azt mondtam, a fogam fáj, valamit kellett mondani, de rettentés volt. Jaj, drága, még egy óra, nagyon szoríts meg és húnyd be a szemedet és itt az arcomat... az arcomat... drága...

— Ha nem sírsz, de fájni fog.

— Nem fáj, akarom. Csókold, harapd, szorítsd, nem sírok — s mint az olvadó hóból a kis patak, lomha-bőven egymásba eredtek a könnyei és akár egy tiszta fehér tehén meleg, barna szeme — úgy mosolygott.

És egymás mellén szótlan, súlyban, feszülő, nagy melegében a vérnek megverték a búcsúzás gerinchadát. Égő négy szemük az ismeretség nagy tavaszi zöldjén pillangót hajtott, virágot szedett.

— Ne felejtse el: kétszer kell átszállni... és... és — az éjjel mindig rám gondolj... nem fázol? Jaj, én borzogok... né, drága, a vonat!!

— Na, légy erős... szóval kétszer szállok át — és a vonat mint egy borzasztó, piros-egyszemű vakond az alagutból kiásta magát. Szusszant, megállt s már ment is tovább.

— A jegyeket kérem szépen!

— Lausanne, átszállás Bern felé!

Egy Vilmos-császáros bajuszú katona olyan szájjal ásított, mint az ágyútorok. Egymásután hármat. Ki sem nyitotta a szemét. Nem bánta, hogy vonaton van: aludt.

A célos vonat mellett lágyan, szétfolyón, ereszkedően a Tavasz ölébe ült az Este.

(Bienne, 1927 március.)

Békétlen csatlós énekel.

*Ma még fejem leeresztem,
Kósza kedvem eleresztem,
Nagy danáju, hangos várban
Rég keserű lesben.*

*Jó urak s finom legények
Szépen élnek, jól henyélnek,
Erdélyország, gangos ország,
Fennyen éldegélnek.*

*Hejh, jó élet, jó egészség,
Telt bendőjü, vegyes vérség,
Igy forognak, úgy forognak;
Be cudar egy népség!*

*Nézem őket, hallom őket,
Pártütőket, lóköetőket,
Csúfos Isten kavarja ez
Keserű időket . . .*

*Tengünk-lengünk egynéhányan
Közös vérben, közös vágyban,
Jó lovakról leszorítva
Is összetaláltan.*

*Csatlóssorban csak mogorván
Kullogunk víg kedvek sorján,
Letörünk nagy senkik helyett
Valamelyik tornán . . .*

*Beste sor ez, szinte végzet,
Hejehujás, vad ígélet;
Uramisten, ne rugjuk fel
Inkább az egészet . . .?*

*Ma még fejem leeresztem,
Kósza kedvem eleresztem,
Víg danáju, hangos várban
Rég keserű lesben.*

Kolozsvár

Jakab Géza.

ERDÉLY IRÓI: BARTALIS JÁNOS.

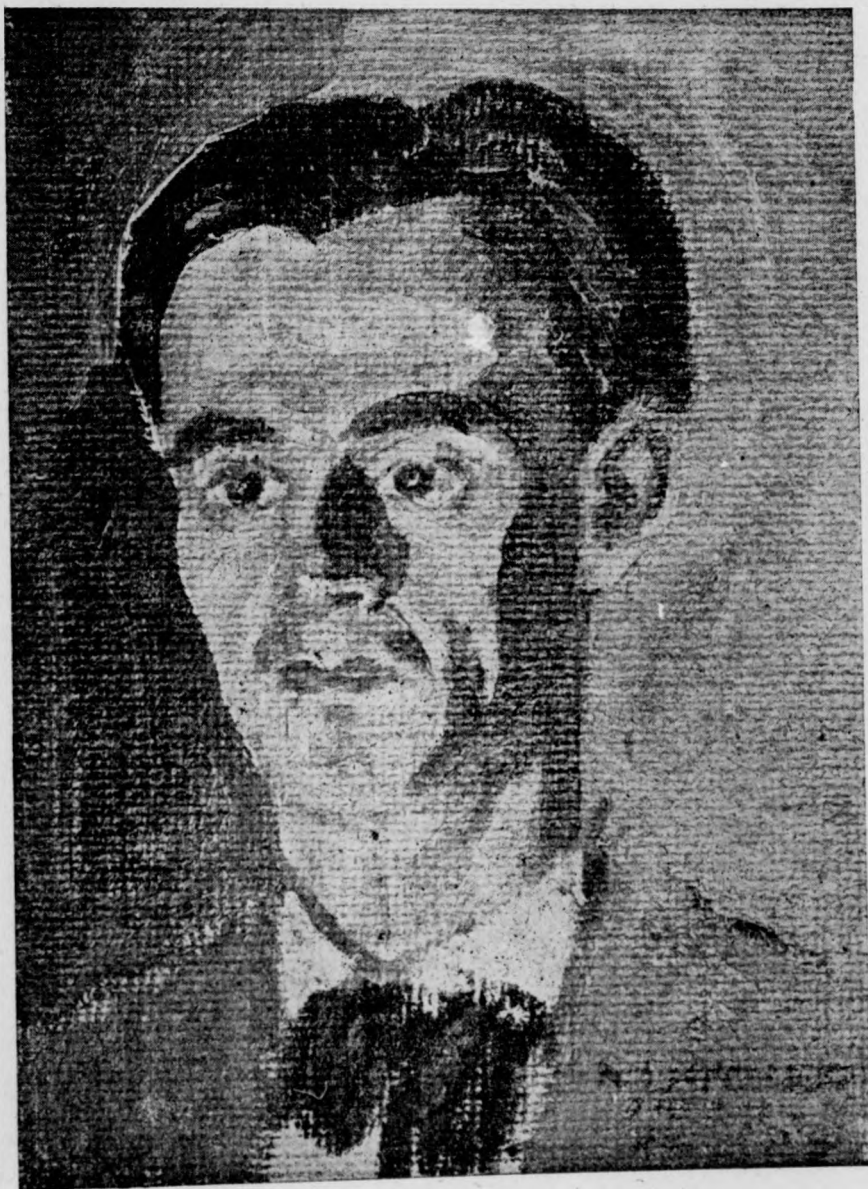
Szentimrei Jenő.

Apácán született 1893-ban, gazdálkodó csángó szülőktől. Tanító, majd polgári iskolai tanárképzőt végzett, de sohasem jutott el a kathedráig. A világháború őt is elsodorta. Gyöngye szervezete kezdetben nem bírta el a harcra való szolgálatot. A kolozsvári klinikák értelmezési gondnoka lett. Később meg is kikerült a frontra, onnan hamarosan kórházba s a forradalmak Budapesten találják, ahol utolsó vizsgáira készül. Már ekkor jócsengésű neve van. Kosztolányi Dezső leltedezi és versei 1915 óta sorozatosan jelennek meg a Nyugat-ban. Az egyéni hang feltűnést kelt, de rövidesen elhallgat. 1921-ben a kolozsvári „Napkelet”-ben bukkannak fel újra különös, melegzengésű versei. Már Des mellett el, Arisókosaiyon, megnősült és gazdálkodik felesége kisbirtokán. Egyetlen nagy kötete, mely tizenhárom év válogatott termését foglalja össze, 1926-ban jelent meg *Hajh Rózsafa* címmel Kolozsvárt, az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában. Versei, melyekkel a városi olvasóközönség csak negykesőre tudott megbarátkozni, szüneteljen, a barcasági csángók közt esztendő óta nagy népszerűsége tettek szert. Bartalisban, akárcsak a szabadságharc után fiatalon elhunyt Zajzoni Rab Istvánban, nemzeti költőjüket tisztelik a csángók.

Képzeld a világmindenséget roppant átalagnak, melybe az Úr beszüretelte vala hegyeinek minden termését. Millió és millió szőlőfajta terem a hegyeken a hitvány hóvíztől a szagos muskotályig, a szaporaszemű fekete carbenettől a nem is bornakvaló Izabelláig. Valának szőlőtők, melyeken időre beérett a gerezd, míg másokon puskábaló zöld serét maradt a szem, holott ismét másokon már mazsolává is aszalódott a csendes őszi napfényen. Szüreti idő volt, egyszerre kellett betakarítani mindent, az érett nem várhatta be a féligértet, mert odáig az aszu nedvtelen, fekete, ráncos, kiégett semmivé töpörödött volna össze. Ezért hát a megszámlálhatatlan szőlőfaj félért, beérett és elaszalódott szemeinek mustja ott vegyül most együtt a mérhetetlen ürtartalmú átalagban. Zúgnak, forrnak, keverednek odabenn ízek és áromák, mézédés a savanyúval, fűszeres a karakternélkülivel: háborúk vannak és valutakrizisek, földrengések, égzengések, égisz lobogó nagy szerelmek és olcsó pénzen vett paesusliszagú csók, rügyeket elfagyasztó májusok s forró napok után megüdítő nyári esők. Verejték hull és forrás fakad, meteorok siklanak s napfoltok fáklyáznak, bolygók évezredek óta kimért ritmussal keringenek pályájukon tova.

És az Úr fordít egyet a csapon.

Bor csurog, egyetlen ízű, egyetlen zamatú, kiben cukrok és savak egyetlen karakterré elegyedtek, mely a kicsordulás pillanatában magában foglaltat, jelent és eljövendőt. Egyik szőlőtő százezeréves mészkőrakodmányból szívta nedveit, másik vulkáni kőzetből, időtlen kataklizmák idején

Bartalis János.

Reschner Rajza

kiokádott s zártajkú titokká dermedett lábából. A harmadikat tán alföld homokja dajkálta, mely fölött tengermély halai úszkáltak valamikor. Nincs az a finom iny, mely mindezt külön érzékelné tudná, de ki tagadhatná, hogy azért jelen vannak mind-mind a borban, amint jelen van Ő is, aki mindenütt jelenvaló, ember, állat, ásvány és növény és víz és levegő és napfény és éter és közeli porszemek éppúgy, mint távoli csillagok valamilyen formában valamilyen kapcsolattal avagy hatással részesei annak, hogy ez a bor olyan, amilyen s hogy benne foglaltatik a Törvény, mely minden élő valóságot a Rend vaskapcsaival tart össze.

A csap: a költő. A bor a vers, az alkotás, a mű, amely azonban — ellentétben a közkeletű felfogással — nem a költőé, hiszen nem őbenne terem, ahogyan a levegő sem szüli a villamosságot, csak hordozza, közvevű, közegéül szegődik, át meg át járhatja magát vele. Nem ő termelte ki, tehát nem az ővé és nem is azonos övele. A mindenségé. A csap: a költő. De a vers: a mindenség bora.

A költő alkot, szoktuk mondani. Hát alkot-e a legegű, melynek domboru melle akaratan kívül eső okokból hangok zengo szekrényévé vált. A költő is úgy választatott ki az emberek erdejéből, mint a negedűnek való fa a többi fak közül. Eképpen választatott ki Bartalis János is csapjává világ horoójanak, kinek szajan a mindenség együvé érett szollonevevei csurognak édes bor gyanant.

Nem lehet, hogy a költő alkotó legyen, mert az alkotás aktiv tevékenység, cselekvő fizikai vagy szellemi erókitejtés. A költő pedig igazában atszenedi azt, amit alkotó munkának szokas nevezni. Atengedi magán az örök nedveket, melyek mások nyeldektojen át gyomorba, verbe és agyba hatolva, magasba lendító mamoroknak és mamoros letteknek valnak okozóivá. Nem ő a hadvezér, de ő a csatadal Kürtje. Nem tiszotus, de Csatornája a gondolatnak. Ő a szerelem Hangja, a bánat Sohajtása, az öröm felsengettyűző Kacaja, a kétségbeesés Konnye, a féltés Keselyűje, az emyomottak Daca. Ő tudatosítja másokban a semmit Mindenné.

Maga pedig csak egy minden érzékenységekkel áldott és vert idegrend szer. A verse: valóságga álmodott Titok.

II.

Bartalis János költő.

Idestova tizenhárom esztendeje forog a neve a forumon, különös versek alatt. Tudván tudja magáról, hogy ezek a versek a mások szemében különösek.

Ki

a

szavakkal

marakodik,

Én vagyok

a különös versek költője,

világ csudáló álma....

De tovább marakodik a szavakkal. Nem tudja nem azt adni, aminek kifejezésére rendeltetett. Pedig próbálkozik a simulással, a megalkuvással, mert benne él a minden költők vágya, szeretné magát megmutatni, szeretné közvetlen közelébe jutni a szomjas lelkeknek. Itt-ott rimekbe töri a mon-

danivalót, de hol vannak ezek a rimek attól a babitsi bravurtól, mely a magyar költészetben a rimes vers zeníjtét jelenti. Csetlik-botlik a lába, mint a gyermeké, mikor felnőttek ruhájában maszkurát játszik.

Bartalist a költőt másutt kell keresni. Ott, ahol arany violákat imádkozik, ahol kedvesének a „teljes nevét“ akarja kimondani, mert „a szomorúság sűrűjét“ hordja magában, mert szépségének „jármos ökre lett, ki bánat-jászolra jár“. Isteni rugaszkodásokra készül „mosogató lé párából égi riviérára.“ Igen, ez ő, ez Bartalis, aki ezen a világon egyesegyedül tudja kapásból megmondani, hogy 154×28 mennyi. Az erdőből hazatérő favágók csak neki tudnak nap örömet ujságotlani azzal a szimpla kis hirrel, hogy nyilik már a hóvirág.

Az egész Bartalis ott van tizenhárom esztendő betakarító egyetlen könyvében, ott vannak termő, fiatal éveinek édes, szelid és szomoru szépségei, a neki keseredések és elcsöndesedések, az egyszerű csodák azokból az évekből, melyekben a legnagyobb próbatételnek napjai sorakoztak egymás mögé az idő számológépén. S ha első látásra mindez csak személyes kis élmények egymásra torlódása, együtt az egész: a Világ keresztmetszete, a hús, a huszonnégy és a harminckét éves Bartalison keresztül.

Ami bor a huszéves költőn át ömlött világgá, friss édes must, tánc, játék, világbiró erők gondtalan fölfeszülése. Maga az Ifjúság hasad ki a sorokból, az 1914 elején volt ifjúság, mely nem tudta még a könnyet, a vért, a céltalan és felelőtlen napok förtelmeit és kárhozátát. Észreveszi és már meg is szánja az aranyesattos cipellőben korzóra szaladt kis cseléd tragédiáját. Báér puha és meleg részvétesőt hullatni a mások kiesinek látszó nagy fájdalomaira. Neki még nincsenek komoly fájdalmai. Csak a fakadó tavaszi reggelek gondja az övé.

Erre a husz esztendőre zuhan rá, mint napfényen sütkérező katicabogárra, az emberiség sorsának sziklája. Elfeketedik körülötte a világ s e rettentő drapérián nincs ujjnyi rés, ahol a reménység sugarai bekacaghatnának. Mi lesz a huszéves Bartaliból? Számolja az utcán a rikkancs kiáltásait, méri a hidat hangtalanul maga elé motyogott nótákkal. Kiesett belőle a világ és ő kiesett a világból. Még a front mögött van, de holnap már a fronton lehet ő is. Ne búsulj Bartalis — vigasztalhatja magát — azért hasznos, kerge kis porszem vagy még.

Sirnak a katonák. Huszonhárom évvel Bartalis a fronton. A szerelem szava meghalt. Varjuk tépik a szép, meleg szemü idegen katonát, akit neki kellett megölni. Kétrét, háromrét gönnyed az ágyban, mielőtt elvinné a virágos vonat. Éjjel felriad, odakúszik az asztalhoz, hogy leírja: „szeresetek engem.“ A szegény, beteg, rekedten köhögő katonát megsimogatja

gondolataiban. Királyoknak nevezi őket és maga fölé emeli, mint a szentiséget. Magáról elvégezte már: „úgy múlok ki mint egy ökör.“

Aztán felcsillan valami reménység féle. Kórház Karlsbadban. Ó, hogy reszket benne a még remélni is alig merő szerelem. Dadog és bőbeszédű lesz, elárad és szemérmatosan elhallgat, mint a szüzlány s ismét hetykélikedik mint a diák. Olyan illatuak ezek a versek, mint hajnalban szedett, harmattal hintett rózsákból kötött csokor. S hogy reszket a kéz, mely a „teljes névvel“ illetett kedves felé nyújtja.

Váratlanra zökken a világ. Bartalis felszabadul. Lehengeredik róla a nehéz kő, mely ime nem nyomta agyon, csak nagyon, kegyetlenül elgyötörte. Felocsudik, de mindjárt össze is borzad. A már szépen kisimuló utak összegabalyodnak előtte. Már nincsen út.

Most hiába hiv ajkad — bús asszony,

Két szemed hiába keres.

Elnyelt a sötét.

Csak egy ut van. Már a Duna korlátján áll. Violaszinüek a Dunahabok. Felsikolt: „Fel kellene költeni az alvókat“.

*Piros fentők villannak és mély, titokzatos
sötét hallgatás fekszik a pillanatok ágyába.*

Hol a horizont?

Legyen véglet!

Teljesedjék be az Irás!

*A legegyetlenebb történnék a magyarral,
a legegyetlenebb a világon s évezredekben.*

Az egyenes nemzetek elpusztulnak.

Forradalmak, megszállás, összeomlás. „Uj szavak kellenének“. Ezek a terhes napok hazafias költőt csináltak Bartalisból.

Aztán révbe ér. Falu, kis gazdaság, asszony, gyermek. Letört füzefagy, új televénybe szúrták, kibajt még. A régi Bartalis ez, csak rezignáltabb lett. Mélyebbek, bensőségesebbek az otthon örömei s nem olyan riasztó odakinn, csak leszürkült, a kényszerűség leszürkített mindent. Mégegyszer felharsan a hite: „jöjjetek, jöjjetek ti új emberek merész túsát vívni!“ De inkább és inkább elmerül a magányban, földre szorított füllel hallia a szenvedést. S néha — hiszen költő volna — a hiúsága is lázadozik. Világfává ültette el apia és lám ő még mindig Kosályon fúr, farag, kalapál. Bartalis mint költő, sehogyanszem-egzisztencia.

Már csak ez fáj neki. Külömben beérkezett. Önönmagáig. „Én megtaláltam az én Istenemet, Ó, halleluja, halleluja!“

Ne busulj, Bartalis. Hová kell ennél tökéletesebb érvényesülés? Hányan mondhatják el magukról az Istentelen időkben, hogy ők az Istent megtalálták.

III.

Az Isten és Bartalis egyebekben mindig is együtt voltak, jóllehet Bartalis nem tudatosította magában. Csak kiénekelte, mint pacsirta tüdejéből a levegőt, mely útközben, szervezetének alkati törvényszerűségeinél fogva, hanggá változott. Bartalis éppen azért költő, mert nem kíván, talán nem is tud élni azokkal a mesterségbeli fogásokkal, melyek másoknál a szépen kicirkalmazott formát öncéllá fejlesztették. Nem adni kíván magából, de *adja magát* a legliraibb szubjektivitással, ösztönös egyszerűséggel, válogatatlanul.

Más költők kiagyalják a „témát“, majd beöltöztetik „népies nemzeti“, vagy „modern nyugati“ formába. Nem tárulnak ki, nem közelítik meg az olvasót, hanem *szónokolnak* hozzá, vagy *leereszkednek* parnassusi magasságokból vasárnapi ruhában, válogatott szavakkal, gondosan megügyelve, hogy „szép“ szavakat rendezzenek egymás mögé és hogy a kimondás hogyan-ja egy kicsit frappirozza is azt, akinek mondják. Kétségtelenül művészet ez is, amint valamely felsőbb matematikai feladat is művészet az iskolázott elmének. És ami fő, ezt meg lehet tanulni, el lehet lesni és csak utána kell csinálni azoknak, akik ugyan művelik elődeik vagy kortársaik nyomán, több-kevesebb sikerrel. Van aztán egy „intellektuel“ közönség, ennek aktivistát, meg expresszionistát kell szavalni. Ez akkor gyönyörködik el legjobban, ha „hozzáértőnek“ nézik.

De mit csináljon az, aki sem népies nemzeti, sem modern nyugati illeszkedésekre nem hajlamos, aki semmilyen-ista, csak költő, mint Bartalis? Akinek Walt Withmant emlegették s tőle származtatták, holott jóideig a nevét sem hallotta a „jó öreg költő“-nek. Akinek iskolája sincs és nem ért rá még valamely élelmes irodalomtanárral rendszerbe foglaltatni „költészetét.“ Csak nő, hajt, virágzik, levelezik, világfává serdül Alsókosályon, mert jó neki a föld, melybe a sors sodorta apácai mag elvettett. A kertészmes-teremberek alacsony tujákat nyírnak kellemesen elrendezett parkokban engedelmes bokrosfallá. Ki látja meg a „világfát“, mely távoli eldugott falucska völgyéből keresi koronájával az eget. No, talán majd errejár egy expedíció, majd felfedezik.

IV.

Igy irhattak verset, mielőtt tudták volna, hogy mi a vers. Igy improvizál tilinkóján a melódiától áradó szívü pásztorfiu, aki takarosán megkomponált dalt sohase hallott talán.

— Mit akartok azzal a Bartalissal — förmedt rám egy verseket is író városi, hódító nyakkendő legény. Falusi költő, bukolikákat ír, ma, a repülés és a gáz XX. századában. Hol van a modern élet lüktetése verseiben.

Bartalis felel a kosályi fák alól:

*A föld nyög,
Hallom a szenvedést.
Hallom a nagy nyomoruságot.
Hallom a világ halálrakészülődését.
Hallom a hörgést.
Hallom a szózatot, a felsőbb hívást.
Ki hív?*

A megváltók csendes énekével megyek az éjben.

Majd ha Bartalis meghallja a hívást, hogy rádióval meg elevátorral kell prédikálnia, ne féltsétek, arra is felelni fog. Bartalis falusi költő, de az egész világ ott lüktet a szívében. És ott hörög.

Kolozsvár.

A falusi gazdálkodásban.

Eljöttem ide, virágaid közé, a magányba,
hogy megismerjelek, Isten.

Itt jobban érzem hatalmad, jóságod,
haragod, szíved.

Eljöttem a falusi emberekhez, hogy a falusi emberekkel
egyféléképen szóljak hozzád:

„Adj esőt.“ „Adj jó időt.“ „Adj áldást.“

Ó, Uram, itt egyszerübben, tisztábban cseng neved.

Itt szebben szól a fohász:

„Istenem, segíts!“ „Uram, légy velem!“

„Adj szerencsét állataimhoz.“

„Őrizz meg tüztől, veszedelemtől.“

„Segíts, hogy csúrt építsek és betakarodjak.“

„Segíts, hogy a mennyországba jussak.“

Ó, Uram,

itt egyszerübben, tisztábban, magasztosabban
cseng neved.

Bartalis János.

VAJUDÓ IDŐK KÜSZÖBÉN.

Sipos Domokos.

Ezernégyszázharminchét március harmadik napján, este felé egy hajlott hátú férfiember ment a küküllőmenti Bonyha felé vezető úton. Süvegje félrekonyult a sűrűn és megszakítás nélkül hulló esőtől, sarui, boeskerszerű, durvabőrtákolmányok, cuppogva nyomták szét léptei alól a mély híg sarat. Feketés-szürke, kurta zekéje, szűk nadrágja foltozott, sáros és piszkos volt.

Dorongnak beillő, hatalmas tölgyhusángot húzott maga után. Messziről jövő, fáradt embernek látszott s ruházatáról nehezen lehetett megmondani, hogy pór-e, vagy koldus-nemes.

A Küküllő partjára ért s fejét előszegve keresve a gázlót. A folyópart agyagos iszappal kevert homokja lueskosan süppedezett a lábai alatt, napok óta nem jártak erre, mert sehol lábnyom, kerékvágás nem hasította fel a partot. De a tulsó oldalon, a réten, melynek az ősszel esonkig legelt füve, milliányi apró szálacskából, már szötte tavaszi szőnyegét, feketére taposott csapás húzódott a falu felé.

Szembekerült ezzel a csapással s a vizet kezdte kémlelni. A folyócska sárgás sodra egy helyen apró tarajú hullámoktól borzasan iramlott lefelé. A férfi itt belelábolt a vízbe. Lépett néhányat, botját egy-két lépésre mindig maga előtt jártatva. Mikor a másik partra ért, alig combig volt vizes, pedig a környező dombokról esőtől duzzadt patakocskák agyagos vize tavaszi nekiáradással töltötte meg a Küküllő medrét. A réten, a falu fölött s a környező hegyekben szürkés-fehér párapázmákat lengetett ide-oda a szél, az égbolt pedig mozdulatlanul gömbölyödött mindenre. A hegyektől zárt kis sík, leborítva az éggel, terhes volt az ételszagtól s feszültségtől vemhes. A kipattanni akaró élet zuhogott a mozdulatlanság alatt. Várta az ember, hogy a világ megcsorduljon, mint a csecsemőszájra érett anyamell.

A férfi sietve csapott át a réten. Mikor a házak közelébe ért, egy törpe, hosszú-szőrű, fehér kutya eléje rohant s mérgesen ugatva szaladt előtte, hírül adva érkezését. A kerítés nélküli udvarokról, nyomorúságos fészerek mögül ki-kiramodott egy-egy sovány eb, füstös pitvarajtókon kikukkintott egy-egy fej, de senki sem volt kíváncsi a tovaléptető alakra, aki a falu végén emelkedő domb előtt állott meg. Felnézett a toronynélküli kis templomra, mely előtt a karcsú harangláb álldogált, mint éjszakai vigiliára kiállított strázsza. A domb nyugati lábánál, a plébánia piciny ablakán át gyenge világosság szűrődött ki. A déli oldalon magas sövénykerítéssel körülvett telek volt, az esti homályba épületek nehéz síkjai dültek bele a sövény mögül, borjúbögés görgött át a levegőn s hirtelen az egyik fal, lángtól veresre festve, ijesztette tova a templomkeresztjén gubbasztó kuvikot. A jövevény odapillantott, aztán a sövényhez lépett, megkereste a kaput, meglökte vállával, de az belől farúddal volt a sövényhez reteszelve s nem engedett. A reccsenésre két nagy eb rohant a kerítéshez, harsogó ugatással s fejiét lesunyva igyekezett a kapu alatti nyíláson elkapni a vártlan vendégszagát. Aztán léptek hallatszottak, valaki félrehúzta a reteszt s kinyitotta a kaput.

Két öreg ember állott szemben egymással. A kapunyitó, köpcös, lengő-fehérszakállu férfi felnézett a jövevény arcába, aztán a meglepetés, az öröm, a meg-

illetődés és a mély tisztelet rohant át hanyatthomlok ráncos képén. A másik még mindig nem mozdult. Az ajtón kicsapó hatalmas fénytömeg valósággal koppanva zuhogott kőkemény arcára. Széles és roppant magas homloka, mint a síma várfal verte vissza a fényt, árnyékot borított két mélyen ülő nagy szemére, mely alatt sötét ráncok húzódnak a hajlott, nagy és éles orr felé. Szürke, lelógó bajusza eltakarta száját, csupasz arcából, mint két megvilágított bástya, emelkedett ki a pofacsont s mint törhetetlen falanx nyomult előre a nagy csontú, kérlelhetetlen áll.

A házigazda izgalomtól lefojtott hangon sugta feléje:

„Ujlaki Bálint! Legyen áldott a hatalmas Isten, ki téged idehozott, atyám!“

„És legyenek áldottak az ő igaz gyermekei“ — dörmögte a másik s belépett a kapun.

A gazda megfogta kezét és magával vonta az udvaron át. A ház nyitott ajtaján látni lehtett az óriási, agyagból rakott kemence tüzeit. Lábnyi fahasábok égtek a rengeteg parázson, méteres lángot vetve, végül kiállott a tűzhely párkányára. Egy tizesztendős forma fiúgyermek ül ott s olykor-olykor beljebb tolta őket. Az óriási, nyitott kéményben feketevörös kavargással forgott kifelé a füst.

A lángok teljes világossággal öntötték tele a nagy szobát, lobogásukkal különös színekkel borítva el itt-ott a füstös, csupasz falakat.

Bútor alig volt a szobában, mely a család nappali tartózkodási helyéül szolgált. az asztalon cseréptányérok, faivókupák.

A ledöngölt agyagföldön festetlen padok álltak a fal mellett, bőrök és gyapjú-takarók rajtuk, középen óriási asztal, mellette cikornyásra faragott-hátú székek,

A házigazda és vendége beléptek a nyitott ajtón.

Ujlaki megállott a küszöb mellett s szembefordult a bentülőkkal. Hatalmas alakja kiegyenesedett, hosszú ősz hajtól környezett boltozatos feje, magasan a szemöldöke felett, a falat érte, kitérte két karját és dörgő, mély hangon megszólalt:

„Békessége legyen a ti lelketeknek! Közeleg immár a mennyeknek országa!“

A háznép felállott és szó nélkül nézte őt. Három férfi volt még a szobában. Az ősz házigazdának: budai Nagy Baláznak veje és két fia. Ketten negyvenesztendősök, harsabaiszuak, derék nagy emberek, derekukban megroskadva, az áhitat terhétől megborzadt fejjel álltak. Köztük, fejét felszegve, sóvár figyelemmel meredt előre a ház büszkesége: budai Nagy Antal, Csáki István erdélyi vajda nemes hadnagya.

A gazda súgott valamit az asszonyoknak. Azok kivették a gyermekeket s maguk is távoztak a szobából. Később bőjti ételeket hoztak az asztalra, bort és magukra hagyták a férfiakat.

Azok behuzták az ajtót s az asztal köré ültek. Senki sem nyult az ételhez. A háziak várták, hogy Ujlaki szóljon, az nagy szemöldökei alól hol a tűzbe nézett, hol a fiatal Nagy Antal arcát kémlelte.

Nagy Balázs hozzáfordult:

„Fáradt vagy atyám“.

„Nem fáradnak el, akiket az Ur vezet“ — felelte Ujlaki.

Megint kongó nagy csend. Csak a parázsról zuhanó, megszenesedett fahasábok ütöttek zajt, mikor a tűz boghoz ért, a fa nyöszörgött, vinnyogott, amíg a láng kihevítette belőle a lelket.

Ujlaki, a Magyarországból kiűzött, máglyahalálra keresett huszita pap, kigombolta zekéjét s inge alól vászonba burkolt tekereset vett elő. Szőrös melle kibukkant durva inge alól, vékony szijon egy kis bőrtömlő lógott nyakán, ezt is leoldotta s a tekeres mellé tette az asztalra.

A többiek némán felállottak. Akkor felállott ő is és égnek emelt arccal imádkozni kezdett. A többiek lecsüggesztett fejjel utána mondták az imádságot. A vén Nagy Balázs ajkai hang nélkül mozgottak és szemei nagy könnyecseppeket eregettek le arca barázdáin.

A pap elvégezte az imádságot. Egy pillanatig maga elé nézett, aztán a pergamenttekereshez nyult és kihúzott egyet, kigöngyölte és olvasni kezdett:

„És körenyü járja vala Jézus mind az városokat, mind az fálvakat és tanít vala azoknak zsinagógáikban és hirdeti vala az Isten országának evangéliomát és gyógyít vala mindenféle nyavaljákat és mindenféle erőtelenséget a nép között.

Mikor pedig látta vala a sokaságot, könnyörületességre indula rajtok,, mert valának elgyötörve és szétszórva, mint az öröző nélkül való juhok.

Akkor mondta az Ő tanítványainak: Az aratni való sok, de a munkás kevés. Kérjétek azért az aratásnak Urát, hogy küldjön munkásokat az ő aratásába.“

Letette a pergament és felemelte szavát, mely mélyén bugott és mégis harsozott, mint titokzatos havasikürt.

„Gyermekeim, legutolsó, de igaz szolgája mi Urunknak, Jézus Krisztusnak, a szegény Ujlaki Bálint, ime elindult megint az ő útjára. Kétszer tölt meg az hold, miótától Médovábúl kijövék. Le s feljártam vala az országot s láttam az szegény népeknek nagy nyomorgattatásokat. Az ebek fogára való gyalázatos ördögfia Márkai Jakobusz és fertelmes fiókái, az franciskánus fráterek, undok szájuk pokolbeli nyálát ráköpdösték testvéreinkre s azokon fogott az ördög varázslata. Esmént az ostyás papok templomaiba járnak és túrik, hogy az telhetetlen farizeusok és gyehennatüzére való társaik, az főemberek s az gazdag nemesek szivják ártatlan vérüket, mint az vampirok.

De az népek kinnal töltek már, mint homokkal az időmutató. Az Ur igazsága most fordít az órán. Ami feljül volt, most aljul kerül, visszaömlik az szenvedés az pokolbeli fajzatokba és jaj lészen nékiek az földön és kinoztatni fognak az pokolban minden ördögök által és fogaik csikorgatván nézik, hogy az igazak mint ülnek a paradicsomban!“

A három idősebb borzongva és majdnem önkivületben nézett a pap lábai elé. mintha várták volna, hogy megnyiliék a föld s kiesapjanak a pokol kénköves lángjai. A hadnagy arcán inkább türelmetlenség látszott. Egyik sárga-eszímás lábát előrenyújtotta s vassarkantyújával felkarcolta a földet.

Ujlaki elvégezte beszédjét, aztán rövid imát mondott, a kenyér után nyult és annyi darabocskát tört belőle, ahányan voltak.

A házigazda kiment s kis idő múlva visszatért. Sötét-violaszín bársonyból kicsiny ezüst kelyhet takart ki s az asztalra tette.

Ujlaki megint imádkozott, felvette az asztalról a nyakáról leoldozott bőrtömlőcskét, megnyitotta s néhány csepp bort töltött belőle a kehelybe, azután egy telt kupát fogott és szinültig töltötte belőle borral a kelyhet.

A háziak arca átszellemült, a hadnagy éles vonásain is valami lágyság ömlött

el, valami olyan kifejezés, mint mikor a rajongó szerelmes imádottjának első csókját érzi közeledni homloka felé.

Igy fogadták Ujlaki Bálint kezéből két szín alatt az Ur vacsoráját.

Mikor Nagy Balázs ajkai közé tette a kenyeret, a pap ismételte, amit Máté evangéliumából olvasott:

„Kérjétek azért az aratásnak urát, hogy küldjön munkásokat az ő aratásába.“

A hadnagynak folyton szeme közé nézve, ezt mondta:

Megmondá a mi Urunk: „A ki pedig megtagad engem az emberek előtt, én is megtagadom azt az én mennyei Atyám előtt.“

Az ifjú szemei tágra nyilva, tiszta nézéssel mélyedtek vissza tekintetébe. Mikor a borral telt kelyhet emelte szájához, folytatta az evangéliumot:

„Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békességet bocsássak e földre. Nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem hogy fegyvert.“

Megint imádkoztak s azután letelepedtek az asztalhoz s enni kezdtek és Ujlaki derekasan kivette részét ételből és italból.

Kérdősködések özöne indult meg s ő lassan és megfontoltan válaszolt mindenre, aztán szavait a hadnagyhoz intézve így kezdett beszélni:

„Fiam, az idők megteljesednek. Mostan rád néznek testvéreink szeme, véneknek keserves szüvei és árváknak nyomorult ihai, megsanyargatottaknak óhajító lelkei. Módovátul Biharig el — bójártam az országot, ide jöttem utóljára. Az pór olyan, mint száraz szalma, kicsi szikra belé és lángot vet minutum alatt, de az szegény nemesség is csak esépült pályva, felgyúl az is a másik tüzétől. Vajda uram s az többi nagy urak sanyargatásai már magasabbra növekedének az hegyeknél. Az szegény pórt, mint az ebet megkötik, nyomoruságból odébbmenni nem engedik, mindenét elszedik az püspök s az papok zsákjába s az szegény nemesről azutolsó esizmát lehúzzák az hatalmaskodók. És szent hitünkért nemest és pórt egyformán máglyára hurcolnak az ördögfiak!

Zsigmond királ, az agg kurafi. Prágában végét járja, az seregek az csehekre vagynak küldve, Havasföldjin az török áll, vajda uram, püspök uram tőle rekkennek most.

Végig a Maros mellett, Küküllő mentén, Zolnukban, Fejérben, Tordában el Kolozsvárig készen áll az szegénység.

A test megvan, csak fej kell, aki mozgassa!

A hadnagy bal karjára könyökölve hallgatta. Hullámos, finom szőke hajába veres csíkokat vont a szunnyadni készülő tűz, kis szőke bajsza néha megmozdult, amint arca megremegett az izgalomtól. Várta ezt a napot, mikor Ujlaki eléje teszi a kérdést. Sokat beszéltek erről, most itt volt a döntő pillanat.

Mint elszabadult harci paripák, tomboltak fejében a gondolatok. Apia egész rokonsága s ő maga is hive volt a megégetett Rusznak. Mióta a legszigorubb büntetések és máglya várt a kelyhesekre, benne is keserű elszánás forrt minden ellen, ami hivatalos hatalom volt Transylvániában.

Mikor látta, hogy a püspöknek járó tizedekért a katonák hogy megsanyargatják a pórt, aki mozdulni sem tud helyéről, mert földesura fittyet hánvva a királvi dekrétumnak, nem engedi portájáról elköltözni, hanem mint az igaz jószágot, kényszeríti, hogy húzza a jármot, míg meggebedve kiadja páráját, dühvel

szorongatta csákánya nyelét. A pór helyett, egy ütés vele Csáki Vajda ur fejére — ez járt az eszében. Apja, testvérei, rokonai nemesek voltak, de épen úgy túrták a földet, mint az utolsó jobbágy s minden dénárjuk odavándorolt a papzsákokba. Epen csakhogy személyünknek urai voltak.

Es a hitük? Az új hit, melyért Husz János máglyahalált halt?! Ez nemesak a tulvilági boldogsággal kecsegtette őket, ez azt hirdette, hogy Krisztus áltai minden ember egyenlő már e földön, senkinek sincs joga sanyargatni a másikat s mindenkinek egyforma jussa van a földi javakhoz.

A nagy urak, akik minden másban örök huzakodásban voltak a papokkal, miért csaptak most velük együtt olyan buzgalommal Husz követőire? Talán a szegény jobbágy lelki üdvösségét féltették, vagy a maguk temérdek jószágát?!

Ujlaki ismételte:

„A test megvan, csak fej kell!“ — és megfogta az Antal kezét.

A hadnagy ebben a pillanatban Lépes Lóránd alvajdára gondolt. Annak is ilyen kemény szoritása van s mikor magyaráz valamit, jobbával megszorítja az ember öklét.

Az alvajda! S a többi urak, a városispánok és asszonyaik, a büszkék, a szentek, aranyhimes, nehéz-bársony ruhájukban!

A Lépes Lóránd lánya: Anna. Egyszer látta Szentimrén. A várudvaron állott, derék lova magasba ágaskodott, toporzékolt, mikor két asszonnyal az udvaron álló kocsi felé ment a leány. Mint egy nagy, szép páva. Olyan nagyfekete pillákkal, mint egy pillangószárny. És a haja! Fekete! Fekete! Az arca! Fehér, fehér, hófehér!

Ugy megszorította lovát, hogy megállt, mint egy ezövek. A leány odanézett. Csak egyszer, csak egy pilanatig.

Ujlaki beszélt.

„Te légy az szegényeknek megóalmazója, számkivetetteknek megbódogétója!“

„Vajjon a lovat nézte, vagy engem?“ — gondolta a hadnagy.

„Igen! És a pórok! Megkínözva, kifosztva, gyötörve, mint a barmok. Leányaik mindenki prédái. — Lépes Anna, szép fehér pávamadár!“

Ujlaki harsogott, mint egy harci dob:

„És az seregeknek Ura Istene Neked adja az hatalmat, ráteszed lábad az sárkány fejére, és a népek, kiket megszabadejtottál, az sátán rabságából, neked fognak szolgálni és téged fognak dicsőíteni és nagy leszel és csudálatos és szépséges az te hatalmadban!“

A hadnagy lehajtotta fejét.

„Csudálatos és szépséges! Szépséges! Szépséges!“ — ismételte magában.

Aztán hirtelen felszegte fejét. Hosszú haja megremegett a vállán, szája keményre feszült, dereka megnyult, ahogy kérdezte:

„Mit tegyek atyám?“

A pap felállott és a többiek is mind felállottak. Odalépett a hadnagyhoz, kiterjesztette s felemelte karjait, tenyerét lefelé fordítva tartotta a legény feje fölött s úgy mondta:

„Áldott legyen az hatalmas, igazságos Isten, ki megáld tégedet és megsegéli azokat, kik igaz hittel imádják őtet.

Menj most fiam! Hagyd el az te atyádnak házatájékát s mikor hirt veszel, hogy az aratók összegyülekeztek, indulj, hogy előttük járhasz“!

— Egy óra mulva, a sötét éjszakában dobogva vitte a ló budai Nagy Antal hadnagyot Küküllővár felé. Reggelre Szentimrére ért. Távozása után Ujlaki is útnak indult, ahogy jött, gyalog.

Vele egyidőben két lovas pórlegény vágatott ki az udvarról. Egyik Maros-zék felé fordította lovát, a másik a hegyeken keresztül Fejérmegyébe igyekezett.

Korán tavaszodott, Március végén már bogarak zümmögtek a napsütésben s az erdők teteje messziről-nézővést gyenge violaszínt mutatott. A Maros, Szamos, a Küküllők, az Olt már csendesedve folytak, lerohant immár rajtuk az első olvasás. A tyúkvirág már sárgálott. A jobbágyok kiültek a napra s onnan nézték, hogy eszi a rozsda az ekéket a zsuppal fedett fészerek alatt.

Az urak erővel mentek rájuk, de úgy sem lehetett őket a szántásra kihajtani. A várak mellett pisszenni sem mertek, de messzebb az ispánok katonáitól már egyenesítették a sarlókat. Ha az urak rájuk kiáltottak:

„Mit esztek kutyák, ha nem láttok dologhoz“ — csak morogtak:

„Kerül valami!“

A szegény nemesek meghuzódtak, mint az ugrásra készülő farkasok.

A tavaszi napéjegyenlőség napján kezdődött a tánc.

Azelőtt való nap Lépes György püspök jobbágyai és gazdatisztjei kemény parancsot vettek, hogy Darócz, Mákó és Türe községekből, Bogártelkére beménve, összegyüljenek és a három esztendő óta hátralékos tizedet megfizessék.

Pálfia Márton, a kelyheshitű türei pór, mihelyt a püspök poroszlója kihúzta lábát az egyik faluból, menten ott termett, rendre járta a s bedugdosta fülükbe a tüzes taplót.

Március 21-én reggel mind a három falu benn volt Bogártelkén.

A plébánia előtt álltak nagy csoportban. Lehetek százötvenen. Mind meglett emberek. Jöttek velük fehérnépek is néhányan, azok a templomajtó elé kuporodtak és végnélkül lefetyeltek.

A daróczi gazdatiszt, vajdaházi Nagy Pál, kihúzta hatalmas termetét. Olyan melle volt, hogy a zeke majd szétrepedt rajta, ha nagyott szuszogott. A másik két gazdatiszt ide-oda topogott a tömeg előtt, a tekintély okáért nem elegyedett egyik se a pórral.

A nap már jól fennjárt, mikor a plébániából kilépett a kolozsmonostori apát, utána a plébános, aztán a sekrestyés. Az udvaron a szakácsné, derék, jóarcú asszony, nagy késsel egy lúd nyakát riszálta. A parasztok dülledt szemmel nézték. Vajdaházi Nagy Pál elég hangosan dörmögte a mákói gazdatisztnek:

„Ugy vélem, a főtisztelendő apát úr nem veti meg a ludhust, ha szoknya van is rajta!“

A mákói tiszt keresztet vetett.

„Pokolra való eretnek“ — gondolta magában. szólani azonban nem mert, Nagy Pálról az a hír járta, hogy titkos hive a kelyheseknek, de biztosat tudni nem lehetett. Mióta Marchiai Jakab máglyára küldte a huszitákat, vigyáztak az emberek magukra, nem kiabáltak hangosan a hitüket.

Az apát misézett. Az emberek nagy része bement. Nagy Pál valami hirtelen dolgot kapott magának, a pórok közül többen eloldalogtak. Ezek Husz hivei voltak.

Valami húsz-harminc fekete hajú oláh ember ott maradt a templom előtt. Hiába húzta őket a sekrestyés, nem akartak bemenni. Mikor a plebániáról kijött egy tiszt a püspöki bandériumból s utána négy katona, az oláhok megrebbentek, a katonák néhányat tuszkolni kezdtek a templom felé, azok huzalkodtak, nagy iarma lett. A tiszt közbük csapott, a katonák elengedték őket, mire elcsendesedtek s a nyitott templomajtón át hallani lehetett a szentmise latin igéit.

Mise után kitódultak az emberek a templom elé. Az apát a templomajtóban állva prédikálni kezdett. Az eretnokség ellen beszélt. A pokol minden kinjával fenyegette meg a huszitákat és szép, mézes szavakkal hívta az igaz katolika anyaszentegyház kebelére a schizmatikus oláhokat.

Meg kell adni, szépen beszélt az apát. Köpcös, kövérkés, jóindulatu arca egészen kigyulladt az igyekezettől, de hallgatói lelkét nem tudta lángralobbantani. Hiányzott valami belőle, ami megbüvölő erőt adott Marchaii János szavainak s egy-egy sovány, nélkülözésektől megnyúlt testű, égő szemű franciskánus barát előtt térdre kényszerítette a hitetleneket és az eltévelyedetteket.

A beszéd végeztével a két pap s a hivatalos személyek hozzáálltak a törvénytevéshez. Hosszú, festetlen asztalt hoztak ki, mellé ült középre az apát, tőle jobbra a plébános, balra a tiszt, a katonák a hátuk megett, alabárdjukra támaszkodva álldogáltak.

A három gazdatiszt az asztal elé állott, a jobbágyok hátrább húzódva, falunként csoportosultak, de egy tömegben vártak. Az asszonyok a templom lépcsőin ültek és szakadatlanul csárogtak.

Az asztalra kihozták a protokollumokat, nagy fémtintatartót és friss ludtollakat.

Daróczon kezdték. Vajdaházi Nagy Pál az apát elé állott. Az apát a könyvben nézegetett, aztán kedélyes mosolygós arcát szigorura igyekezve összeállítani, rászólt Nagy Pálra:

„No számtartó uram, összegyült-e a decima?“

„Az épen nem, ha valami más —“ rekkentette oda a szót Nagy Pál.

„Mi más?“ — kérdezte az apát és mérgeledni kezdett.

„A jobbágyok“ — mondta és nagy fekete bajszát feltörülte öklével az ajakáról.

A pórok összenéztek és szemük villanása elárulta, hogy Nagy Pál az ő emberük.

Egy vén asszony vincogni kezdett a templom küszöbén, megrángatta az egyik poroszló zekéjét:

„Az aztán a zsák, amibe ezt a decimát elviszitek“ — s fogatlan száját szélesre húzta a röhögés, amint a jobbágyok tömegét mutatta.

A katona mérgesen döfött rajta egyett az alabárd nyelével, mire a vénasszony rikácsolva visított::

„Üsd az anyádat, ördögkatonája, kurafia!“

Pálfia Márton, a türei pór, előfurakodott a tömegből. Két rendes ember ki se látszott mögüle, akkora darab ember volt.

Szörnyűt káromkodott, szidta a katonát, ki anyját megütötte. A papok keresztet vetettek, az apát izgatottan szólt valamit a tisztnek. Az parancsot adott a katonáknak. Két poroszló megkerülte az asztalt s Pálfia Mártonnak tartott.

A vadtekintetű, góliát jobbágy, fejét lesúnyva várta őket. Az egyik katona megfogta a karját. Abban a pillanatban olyant rántott rajta a pór, hogy fejjel előre lebukott a jobbágyok lábai alá. A másik katona dárdáját a Márton mellé-nek szegezte, az elkapta a dárdát s teljes erejéből odavágta az asztal mellett ülők közé. A két katona összeakaszkodott a jobbágyokkal, a másik kettő is előrohant, a tiszt kardot rántott és Mártonra sujtott. Vállát érte a vágás, második suhintásra már nem volt ideje a tisztnek, mert a pór iszonyú erővel emelte a magasba s fejét úgy fordította meg a nyakán, mint egy verébfiókának, irtózat volt hallani, hogy ropognak a csigolyák, aztán lecsapta, az szegény ottmaradt a földön, rúgott vagy kettőt, aztán nem mozdult többet e földi életben.

Az apát felugrott, reverendáját felkapta s rohant a plébánia udvarára, utána a plébános. A jobbágyok dulakodtak a katonákkal, darabokra tépték őket. Mire észrevették magukat, a két papot dobogva vitte aló.

Szegény Antal apát, se holt, se eleven nem volt, mire Kolozsmonostorra ért.

A jobbágyok hazarohantak, kaszákat egyenesítettek ki, ötvenen—hatvanan rossz alabárdal, kaszával, fejszével kezükben aznap nekirontottak az első főnemesi háznak.

Szentimrére a vajdához és Fehérvárra a püspökhöz hetek óta érkeztek hírek, hogy a pórok készülnek valamire Küküllőmegyéből. Hunyadból lovas hírvivők érkeztek, hogy a jobbágyok, magyarok, oláhok elegezen nem akarják többé uraikat ismerni. Aztán Tordából, Kolozsból is hozták a zajdulás hírét.

Csáki vajda csak megrándította nagy derék vállait.

„Megártott nekik a sok szent malaszt, amit püspök uramék parancsoltak beléjük! Lássák a papok, az espánok s az urak, mit csináljanak. Az erdélyi vajda nem arra való, hogy bűdös pórokra vigyen hadat!”

A püspök sem különben. A főesperesek, esperesek, plébánosok szörnyű rjesztő híradásokkal jöttek eléje,

„Most lássátok, hogy viseltétek gondját az Ur szőlőjinek“ — és mérgesen nézett a papokra

„Ha többet kapáltatok volna benne, nem verte volna fel a Husz pokoli dudvája! Most békén ülhetnétek.“

Az enyedi plébános előbátorkodott.

„Illustrissime domine Episcopo . . .“

„Loquatur hungarice!“ — förmedt rá Lépes György. Ránézett Kemény Detre küküllői főesperesre, az udvari káplánra s mig utána mondta: „— magunk között vagyunk!“

A kövér enyedi pap megszeppent, de már beszélni kellett:

„Nem az úr szőlőjében van a baj, inkább az mi szőlőnkben.“

Mindenki megértette, hogy mit akar mondani, de ki mondja meg a püspöknek, hogy valamit engedni kéne a jobbágyoknak. Igen sok, lehetetlen teher, hogy három esztendőről egyszerre fizessenek tizedet ebből a rossz pénzből, a Sigmond

királ dénáraiból, minden aranyforintért ezer dénárt, holottan a régi jó pénzből csak száz dénárt kellett kitenni. Hát azt ki mondja meg, hogy mégsem istenes dolog a pórt úgy odakötni a földesurához, mint a láncos kutyát az ólhoz, soha le nem oldani, akár gebbed, akár nem, ott kell neki maradni a láncon. Nem kell tőlük a lehetetlent követelni, hogy megtehessék a lehetségest.

Csak néztek egymásra az esperesek, a derék plébánosok. A kis semmi miriszlói plébános, mert csak megszólalni, oda se ügyeltek, ki veszi ezt komolyan? „Valamit könnyíteni kellene a népen.“

Olyan félve mondta ki maga is megijedt a hangjától. Lépes György felkelt a nehézfaragású karosszékből. Hallotta, hogy mit mondott a miriszlói pap, de nem annak felelt. Elnézett az összegyültek feje fölött, egy keskeny ablakon ki lehetett látni a Marosvölgyre, tovább a Keeskekő kopár, sötét szikláira, a püspök azokon is túl nézett, saját magába. Csendesesen, megfontoltan és lassan ejtette a szókat:

„Főtisztelendő kanonok, prépost, főesperes és tisztelendő esperes és plébános urak, dilectissimi filii — és megesináltam számadásomat az Ur előtt az én lelkemmel. Igazat cselekszem, amikor követelem azt, amit követelek. Vessetek számot ti is magatokkal! Transylvania olyan, mint az kosár, melybe mindenféle gyümölcsöt tettek. Ezek a gyümölcsök még épek, mert nem engedi őket elrothadni az igaz hit, melyet mi tartunk fenn. De az kosár szélein fertelmesen elromlott gyümölcsök várakoznak, hogy bémentve a kosárba, megrontsák az bennelévőket is.

Módovából az eretnek huszíták, Havasföldjiről a gaz pogány törökök s az schizmatikus oláhok napról-napra nagyobb erővel jönnek ránk.

Én nem magamért vagyok itt, hanem a hitért s az culturáért. Én nem magannak, hanem a hitnek és a culturának követelem, amit még dicsőséges Szent István király rendelt nekik Transylvániában.

Ki veri vissza a pogányt, ha mi nem? Nem akar nekünk szolgálni a pór? Akkor nem akar az Ur Jézusnak és a drágalátos Szűz Anyának szolgálni! Vaj jobb leszen é lófarkára kötve az pogánynak szogálni?

Azért mondom nektek — dilectissimi filii — én nem engedhetek az Uréból semmit!“

A papok szótlanul távoztak. Viaszból öntött gyertyákat hoztak bé apródok s ezüst gyertyatartókba tették őket és világosságot csináltak a püspök termében.

Lépes György behivatta küüllői főesperest Kemény Detrét és még azon estén átküldte Szentimrére, Transyvania legnagyobb világi urához, Csáki István vajdához, hogy venné rá, küldje kemény parancsal a megyéket s a maga bandériumait a pórokra.

— Mégsem volna jó, hogy a püspök elegyedjék vélek harcba!

Budai Nagy Antal hadnagy a szentimrei várban volt hetek óta. Ha a vendég várispánok, főurak, főpapok elmentek, a vajda marcona katonáival magára maradt. Derék vitézek voltak mind, de Csáki István ifjuságában Itáliában járt, ha kard nem volt a kezében, vagy nem ült a tanácsban, többről is tudott beszélni, mint szántásról, vetésről, borról, lóról. Ámbárhogy akármiről beszél az ember, az teszi, hogy ki beszél. Mert minden ember másképen beszél egyazon dologról. Hát éppen ezért szerette a vajda Nagy Antal hadnagyot, mert volt kivel beszélni vele. Aztán irni és olvasni tudott, amihez az egyik székely ispán épeg semmit se konyí-

tott, pedig mérhetetlenül nagyobb úr vala, mint egy bandériumbéli hadnagy.

Nagy Antal valami tompa kábutságában hallgatta a híreket. Ime Ujlaki szava: bételjesedtek:

„Nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak e földre, hanem hogy fegyvert.“

Egy zajló tenger volt már Transylvania és ő még nem vette a hírt, hogy élére álljon az áradásnak.

Mi oka lehet Ujlakinak, hogy őt még itt tartja? Egyébként az ifjúság esodálatos ereje, mely mindenén át tudja lendíteni a lelket, nem engedte, hogy sötét tartóztatta, ahol a hadisiker ranghoz, vagyonhoz jutatthatja, másrészt a felzendült tömeghez vonzotta, ahol el lehet érni — mit? Maga sem tudta, hogy mit. De töprengésnek adja át magát. Titkos hite szent volt előtte, szégénysége, mely mint tudatnélküli nagy erő feszítette minden porcikáját, míg egyrészt a vajda mellett kard volt a kezében, erő a karjában, fiaalság a testében, ész a fejében! Ezek tomboltak, rágták a pányvákat, zúgtak, harsogtak:

Előre, előre, ki a századok óta rádszoktatott hámokból. Hajrá! Nincs határa az akarásnak!

Miként nem lehet beledobni egy követ a tóba anélkül, hogy a megrezdülő vizesepek mozgulásukat át ne adnák a legtávolabb fekvő víztömegecskéknek is, akként nem történhetik semmi az emberekkel, ami tovább és tovább terjedő gyűrűzódással, ne éreztetné hatását a többi emberekkel is.

A huszita hullám, mely Csehországból indult el, hol itt, hol ott vetődött magasra. Hab habra torlódva, hullám hullámmal viaskodva fodrozta az emberiség tükrét és az Urnak 1437. esztendejében. Transylvániában, tajtékozva kezdték csapdosni a gátakat.

Ha hite és Ujlaki misztikus akarata nem is kapcsolta volna össze a felzajdult néppel, akkor is éreznie kellett volna Nagy Antalnak Transylvania tavasz-eleji nekiáradását.

A jobbágyok már seregekben járták az országot. A vármegyék gazdag nemes urai rettenve vitték asszonyukat, gyermekeiket és arany-ezüst marháikat a várakba. Szerencsés volt, aki idejében menekülhetett, mert a pórok nem ismertek kegyelmet. Az uri házakat, a védtelen mezővárosokat tűznek martalékává tették, a lábas jószágokat elhajtották, az élelmet felették, amit nem tudtak magukba rakni, odább vitték. És vér csepegett már a kaszákról, mert ahol ellenállásra találtak, ott kegyetlenül leöldöstek mindenkit. Még szerencsés volt, aki csak orrát-fülét hagyta a markukban.

A bortól mámoros és vértől vadult emberek úgy rohantak az asszonyfélére, mint a vadállatok. A szép nemes urasszonyok, lányasszonyok halálra becstelentve kerültek ki ölelésükből.

Tizezrekre ment már a zendülők száma. A püspök egyházi átok alá vetette őket. Az újszülötteket nem keresztelték, a házasulandókat nem eskették, haldoklónak az utolsó kenetet nem adták fel, a megholtakat nem temették el a papok. A hívők megkeseredett lélekkel viselték a súlyos büntetést, de nem tértek engedelmességre. Először le akarták verni, maguk alá akarták igazni uraikat.

Nem volt egységes tervük, de egyformán raboltak, gyilkoltak, romboltak mindenütt. Az egyes csapatok élén egy-egy pór, vagy koldus nemes állott, aki

vagy nagy szájjával, vagy erejével kivált a többiek közül, vagy azzal hatott rájuk, hogy a legkegyetlenebb volt közöttük. A türei Pál fia Márton, vajdaházi Nagy Pál, a püspök daróczi tisztartója, több ezer embert vezettek, a küküllővidékieken, a hunyadiakon valami Kardos János vezérkedett.

A vezérek titokzatos hírvívóktól, kik soha sem mondták, honnan jönnek, ki küldi őket, parancsokat kaptak, hogy Zolnuk megyébe, Dézs felé nyomuljanak.

Már sárgult az őszi búza, mikor Szentimrére hírül hozták, hogy a zendülők Bábolna mellett tábort vertek és elsáncolták magukat. Majd az egész szegény nemesség ott volt a jobbágyok között s fegyverrel akart igazat szerezni XXIII. János pápa bullájának, mely a konstanzi zsinaton kelve, felmentette őket a tizedfizetés alól.

Csáki vajda kemény parancsot adott a megyéknek, hogy egy szálíg állítsák ki katonáikat, ő maga, az alvajda, bandériumaikkal, a püspök egy féibandériummal, Tamási János és Jaksi Minály székely ispanok a székelységgel készültek megindulni a zendülökre s a varmegyek nemesei is fegyverre keltek hűtlen jobbágyaik ellen.

Nagy Antalhoz még mindig nem érkezett meg a hír.

Már a napot is kitűzték, mikor csapatával neki is indulnia kellett a szentimrei várból. Nagy nyugtalanság szállta meg. Furton-furt Ujlakit látta maga előtt, mintha vádolóan nézne rá, hogy ő még itt van. Sokszor járt eszébe, hogy lóra kap s ki a várkapun, neki a világnak, de mindig visszatartotta valami. Ujlaki azt mondta: „Várd meg a hírt s akkor indulj!”

Indulásra készülődtek, mikor a vajda száz páncélos vitézzel felesége, az alvajdáné s leánya: Lépes Anna kíséreléssel rendelte Budára.

Az asszonyok könnyű hintója útra készen állott a várudvaron, a terhes szekerekre nagy kosarakban és ládáknak hordták az eleséget, hordókat borral tele és finom veretű, festett ládákat az asszonyok gunyáival. Lépes Anna még ott is rendezgetett egy ládát. Rendre simítgatta a ruhákat, drágalátos, szép holmikat. Egy virágos, égszínkék-bársony szoknyát terített el fehér kezével, arra egyet veres bársonyból, aztán arannyal meghányt szederjes bársonyból való derekat helyeztetett el. S aztán ingvállakat, rendre megnézte őket, hogy mind ott vannak-e. Lássák Budán, hogy kicsoda az a Lépes Anna.

Nagy Antal nézte a készülődést. Nézte-nézte, de nem igen látta, hogy mi is történik. A katonák jöttek-mentek a várudvaron, mindenféle idegenek jártak ki s be a várkapun: ügyes-bajos emberek. Asszonyok rakosgattak a szekereken. Az egész összefolyt szeme előtt, a kék égen ragyogott a nap, csillogtak, fénylettek a várfal szürke, nagy kövei, mint a csurgó méz, édes szép volt a világ. A várkapolna felé a káplán ment, fekete ruhája, lecsüggesztett feje, sovány átszellemült arca áhítattal lehelt szerte s alázatot, szerénységet, türelmet lemondást, a szenvedés szeretetét prédikálta minden mozdulata.

A hadnagynak eszébe jutott:

Nem azért jöttem, hogy békességet hozzak e földre, hanem hogy fegyvert!

Mikor a káplán eléje ért, ahelyett, hogy amint máskor szokta, lehajtotta volna fejét az áhítattól, egy pillanatra a túlvilág sejtelmébe mártva be lelkét, most a ragyogó nap felé nézett, a szabadon cikázó fecskék után, minden egy tűn-

döklő, zengő, kavargó, feszülő megmozdulásban táncolt előtte s az egésznek a közepén, mint a megelevenedett aranyban a ragyogó drágakő, Lépes Anna fehér arca. Olyan rettentő nagy vágy szállta meg, átfogni, átmarkolni, magába olvasztani az egész zengő világot, hogy szinte nyilalltak izmai. A várkapolna ajtaján belépett a káplán, az elmúlt kor lemondása, künn a napragyogásban a hadnagyban vajudott az újvilág embere, az élet akarása. Ugy állt ott, mint egy megbűvölt. Csáki István az asszonyokkal diskurált, odanézett a hadnagyra s kiáltott neki:

„Tüstén kiesik az a két varosbéka szemed!”

Aztán kacagva nézett Lépes Annára. A hadnagy mélyen elpirult és megfordult. Nem látta, hogy Lépes Annának is lángvörös lett az arca.

Katonái közé ment s nagy hangon kezdett nekik parancsokat osztogani. Egy vén asszony jött bé a várkapun, fején egy kosár halat hozott s a konyhák felé tartott. Visszajövet megállott a katonák között és megszólította a hadnagyot.

„Drágalátos, szép virágszálam, van a nénének valamije, ami épen egy ilyen szép vitéznek való.”

A katonák kacagtak, durva bohóságokat mondtak a vén asszonynak, a hadnagy is mulatott a dolgon.

Nohát lássuk! — mondta a vén asszonynak.

Az egy szép, keskeny aranyszegéllyel kihányt, vercsbársony keszkenőcskét vett elő s a hadnagy elé tartotta. Az furesán nézett rá.

„Minek az nékem néne?”

„Jaj drágaságom! Tudom ám én hogy Budára méssz, egy ilyen deli legénynek kell oda a cifra holmi! Aztán van ám ott még valami!” — Hirtelen, félreállva, hogy csak a hadnagy lássa, kigöngyölte a keszkenőt, Parányi kártya volt belesavarva.

A hadnagy megrázkódott. Elvette a kendőt az öregasszonytól. Fizetett neki s elgondolkozva került egy bástya mellé. Kibontotta a keszkenőt s kivette a kártyát. Veres tintával volt ráírva:

„Az test fej után kívánkozik. Báboinán várták. Valentinus.”

Maga elé meredt és sokáig állott ott egy helyben. Aztán felnyergeltette lovát s felkapott rá. Csak kardja volt az oldalán, könnyű zeke rajta. Senkinek se szólt semmit, mintha csak járni akarná egy kicsit a lovát. Lekerült a Maros mellé. Ott megállott és visszanézett a várra. Csak a falakat látta. Az asszonyok házának ablaka sötéten meredt elé a falból. Nézte-nézte, mintha várná, hogy egy fej kipillantson rajta.

„Indulni, indulni!” Nagyott sóhajtott. „Menni, menni! Hej Lépes Anna!”

Itt nem lehet állingálni, nem lehet sokáig nézni azt az ablakot. Még visszafordítja az embert. Nagyot rántott a zablán s nekifordította lovát az erdőnek.

Délebédre hiába várták a várban. Csáka vajda nagy harsogva kacagott.

„Elment virágot szedni Annának az útra!”

De délután se került elő, a szekerek indulásra készen álltak, a hadnagy pedig sehol.

„Megszökött Anna elől!”

Az asszonyok azt mondták, hogy hát majd csak előkerül, majd indulnak holnap. Anna összeszorította ks erős száját s keményen mondta:

A vajda csak kacagott:

„De már csak induljunk. Akad még egy hadnagy e mellé a száz katona mellé!”

Negyednap hozták hírül a vajdának, hogy budai Nagy Antal hadnagyot Bábolnán úgy fogadták a zendülők, mint egy királyt. — Karóba akarta huzatni a hírhozót. Vele ne járasson bolondot senki.

*

A bábolnai sáncok között lehetett úgy harmincezer zendülő. Ki s be nyüzsögtek folyvást, min a darazsak. Ennyi temérdek embernek étel kellett, ital kellett, a vidék már ki volt pusztítva, nagy csapatok indultak hát harácsolni erre is, arra is. Amit előkerítettek, felették tüstént, a holnapra senki sem gondolt. Majd lesz a városokban. Lesz a várakban. Mert a zendülők most már készülődtek, hogy kezükbe kerítik a várakat is s aztán az egész országot. Pálfia Márton, a türei pór már osztogatta ennek is, annak is a jószágokat.

Nagy Antal legelőször is azt látta meg, hogy a táborban sok ugyan az ember, de kevés a katona. A pórok idáig csak raboltak, égettek, tobzódtak, mi lesz, ha egyszer katonasággal kell szembenézniök?! Akármilyen tengeráradat is ennyi ember, a bandériumokra bottal még sem lehet menni.

Parancsot adott, hogy hozzák a táborba a cigányokat. Néhány nap mulva be is állítottak a füstös népek, rendetlen szekereikkel, temérdek gyermekükkel, rossz gebe lovaikkal, sok sovány kutyával. Sátrakat vertek, kemencéket állítottak s csattogni kezdtek a kalapácsok. László, a vajdájuk, úgy járt kelt a táborban, mint egy fejedelem. Mikor Nagy Antal elé leszámolta az első halom dárdahegyét és alabárdot, büszkén terítette ki a Zsigmond királytól kapott levelet:

„Ide nézz vezér! A cigány nemzet privilégiumot kapott, — így mondta latinul: privilégiumot — hogy senki az ő dolgaiba belé ne szólhasson az országban. Azért hát, ha te fejedelem leszel, erősítsd meg te is ezt a privilégiumot!”

Nagy Antal komolyan nézte a vajdát. Ez is vajda! Csáki István is vajda! Zsigmond király levele — és a Nagy Antal fejedelem levele!

Hümmgetett és bológatott.

Az oláhok erősen méltatlankodtak! A söpredék cigányok kiváltságlevelet kaptak a királytól. jönnek-mennek az országban, ahová akarnak s ők, akik szász-szor annyian vannak, jármos barmai legyenek az uraknak, a szászoknak!

Antal vezér csitította őket:

Máskép lesz ezután! Ne bomoljatok! Hát ki bánja a cigányok kiváltságlevelét! Akár császárnak hivathatja magát a vajdájuk! Ki törődik azzal?!”

Csáki István már közelgett a bandériumokkal s az urak csapataival. Egy reggel a sáncokon túl feltűnt a sereg.

A zendülők nyomban rájuk akartak rontani, úgy megbiztak már magukban. Csak egy futamodás s leaprítják az urakat az utolsó emberig!

Antal vezér tartóztatta őket. Minek a hare? Hátha engednek az urak! Követeket kell küldeni hozzájuk!

Menten ki is választott négy embert. Két pórt és két nemest. Az egyik nemes. Boga Ferenc Küküllőmegyéből, jószáju, jó fejű ember, ő legyen a szószóló.

A követek átmentek a vajda táborába s ott a vajda sátora elé vezették őket. Benn voltak a főurak. Mikor jelentették, hogy itt vannak a zendülők követei.

Csáki István fejét elfutotta a vér. Ő alkudozzék ezekkel a rongy pórokkal? Ő, az erdélyi vajda? Egy erdélyi vajda! Királyokkal komáztak ők! Hej, mit szólna ehhez Opor vajda, aki Róbert Károly királyt esztendőig táncoltatta a szent korona után?!

Be se engedte a követeket a sátorba. Parancsot adott a poroszlóknak, hogy négyeljék fel hármukat. Boga Ferenc nézte, hogy csapták le a társai fejét. A zsákba kötött fejeket hátára akasztották s úgy kergették ki az urak táborából. Vigye hírül, hogy így jár minden zendülő!

Mire Boga Ferenc kibontotta a zsákot s kirázta belőle a három levágott fejet, a vajdai táborban már harsogtak a kürtök, sorakoztak a bandériumok. Páncélos vitézek, szép paripákon, előre szegett dárdával iramodtak a pórok tábora felé.

Azok is kirentek. Alig volt lovas közöttük, de a temérdek gyalog pór úgy megtöltötte a kis völgyet, mint az áradás. A vajda katonái úgy aprították őket, mint a disznó elé való burjánt, de akármennyit terítettek le, mind többen, többen nyomultak előre. Tizen-huszan álltak körül egy lovas, amíg az kettőt-hármat fejbe sújtott, a többi ide-oda ráncigálta alatta a lovat. A kis tiszta tér úgy megtelt velük, hogy a körülfekvő erdőkbe szorultak. A lovak belekeveredtek a bokrokba, mozdulni sem tudtak.

Szörnyű ordítás visszhangzott a hegyeken, a bandériumok elszakadtak egymástól, kis csapatok viaskodtak egy-egy tisztáson. A vajda látta, hogy nem esata ez, nem lehet a zendülőket derékon kapni, visszavonulót fuvatott hát.

Most nőtt csak meg a zendülők szarva. Most már az urak kezdtek alkudozni. A vajda is kegyesen meghallgatta őket. A püspök is engedett valamit, megelégedett immár a tized fejében a Zsigmond király új dénárjaival is, az urak is ígérték, hogy szabad költözésben nem állják útját a jobbagyságnak.

De a huszita papok is munkához láttak, Szent István király szabadságát emlegették a népnek. Pálfia Márton rázta az öklét:

„Most szükölnek az kertnek szorított kutyák, de tegyétek csak le az fegyvert, nyakatokra lépnek esmég!”

Antal vezér sem akart már békülni. Mióta ennyi ember élén állott, mely mint egy érző, értelmes tenger, az Ő szavára hányta fel hullámain, vagy simult esendességre, megkeményedett, egész lényé sugárzó akarássá lett. Ennyi temérdek ember! Mennyivel többen vannak, mint az urak! Ezeknek parancsolni! Rajtuk fejedelem lenni.

Néha rájött a kétség. Ezeknek a fejedelme? Rongy népek ezek! Mindenik csak a maga kis falatját nézi, nem lehet ezekkel országot megtartani!

De mit mondott Ujlaki Bálint?

Igen! Fej kell a testnek! Ezek a test, ő a fej! Ember, ember!! Akik eddig alul voltak, most felül kerülnek! Ő is ér annyit, mint Csáki vajda! Mint az egész büszke népség! Mert büszkék! Dölyfösek, mint a bikák!

Hát majd meglássuk akkor! Akkor! Mit szól akkor Csáki úr. Lépes alvajda úr? Mit szól? — Mit szól — Lépes Anna, a büszke páva, az a dölyfös, az a — az a szép, az a gyönyörűséges büszke pávamadár!

Nem is akart a vajdáékkal alkudni. Megüzente nekik:

„Menjünk a király elejibe.

A vajda meg a püspök nógatták az urakat, a székelyeket, a szászokat, hogy

ne hagyják a dolgot hosszú kötélre. Elpusztítják ezek a bestefiák az országot.

A székely nemzet, a szász nemzet is gyűlést tartott. Szász uraméknak különben is égett a házuk, határozatba ment hát, hogy megsegítik a magyarokat. Küküllővár mellett, Kápolnán erős szövetséget is kötöttek.

Azért a követek csak menjenek szemszúrásból a király elejébe. Fel is mentek, de a királyt nem kapták Budán. Még Miklós napkor is ott ténferegtek. Eddig soha nem jártak túl a Meszesen, most ámulva nézték Budavárát s a királyi udvart. Ez az igazi hatalom! Külországi fényes urak, a magyar nagyok udvarai kápráztatták a szemüket. Jobb szaga van itt az életnek, mint Transylvániában! Könnyű fehérnépek, kontyukban sárga pántlikával, karolták körül őket az uccán. Fehérvárt megseprüznék őket!

Aztán hirül jött, hogy Zsigmond király december kilencedik napján meghalozott, amint nagybetegen hazafelé hozatta magát Prága városából.

Nincs itt többet mit kereskedni! Ugyis csak kutyába vették őket. A nádorispánhoz se tudtak bejutni, bezzeg az a sötét képű Kemény Ditricus, a küküllői főesperest minduntalan rágta a nádor fülét.

Karácsony táján újra kezdődött a dúlás és pusztítás. A zendülők erősen érezték a kemény telet, kerített városba akartak huzódni mindenképen. Ostrom alá fogták Enyedet s kegyetlenül megsarcolták. Ujesztendő Kolozsvárban kapta őket, onnan csattogtatták fogaikat, mint a farkasok.

Most már látták az urak, hogy erősen nagy vadra kell indulni. A vajda véres kardot hordoztatott, meggyújtatta a lármafákat, a vármegyékben minden úr, aki mozgatni tudta a lábát, fegyverre kelt. A székelyek is neki indultak, kiállott a két vajdai bandérium, ki a püspök bandériuma, a káptalan félbandériuma, ki a székelyek grófjáé, a vármegyék katonasága is összegyült.

A szászok is tartották a kápolnai szerződést — keményen készülődtek.

Január végén a vajda ostromolni kezdte Kolozsvárt.

Nagy Antal tudta, hogy most dőlt el a kocka. A pórok mozogtak, mint az éhes kutyák. Beszorítva a várba, egy hónap alatt mindent felettek, portyázni nem lehetett, mert a vajda tábora szoros gyűrűvel vette körül a várat. Üres hassal, hidegben elment a kedvök a haretól! Már a vackába kíváncozott mindenik, ha láncoz kutyának is, csak otthon legyen!

Januárius utolsó napján üdvrivalgás verte fel az ostromló tábort.

Megérkeztek a magyarországi segítség-hadak. Nem hiába rángatta hát Kemény Detre a nádorispán mentéjét.

Antal vezér egész éjjel nem aludt. Rendre járta az őrhelyeket. Az egyik bástyán megállott s a párkánynak támaszkodva nézte az éjszakát. A hold növekvő sarlója lassan lebegett az égen, ragyogtak a csillagok, a Szamos völgye s tovább a hegyek, a havasok fehéren, de árnyékba borulva hallgattak a tél terítője alatt. A bástya alatt fák kopasz ágait rázta a szél. Eszébe jutott a nyári erdő, melyen keresztül vágott, mikor Szentimrét odahagyta. Hogy susogtak akkor a fák. Valami szomorú, fájdalmas muzsikát, de lágyan, édesen, andalítóan, fáj az embernek a szive tőle s olyan jó volt az a szívfájdalom, olyan igazi jó volt — azért a szépért, azért a gyönyörűségért — pávamadarért. És hogy ragyogott a tisztásokon a nap! Mint a jó hit az emberben.

Kemény hideg volt. A básty fölött egy nagy bagoy suhant el, az árnyéka vele ment a havon. A strázsák kopogását hallgatta egy darabig.

Ezek az emberek! Milyen csudálatos az Isten dolga, mit akar az emberekkel, hogy összevissza rázza őket?!

Megkeményítette szívét és pihenni tért.

Délfelé kimentek Kolozsvárból. A zendülők nagy része oda se fordult a vajdai seregnek, neki egyenesen a havasoknak. De bekerítették s kaszabolták őket, mint a juhokat. A pórok úgy kushadtak, hogy utálat volt nézni, csak Pálfia Márton körül volt egy csapat, azok, mint a veszett farkasok, tajtékozva rohantak az uraknak, szúrtak, ütöttek, még fegyvertelenül se hagyták magukat. Fogaikkal agyarkodtak a gyűlölt urakba.

A vezért a szegény nemesek vették körül. Nem volt itt más, mint karddal a kézben, becsülettel meghalni.

Nagy Antal on fejedelmi ruha volt, skarlátpiros, hosszú mente, aranylánc a derekán, fővegje a vágatásban leesett fejről, hosszú szőke haja úgy lobogott utána. Egyenesen be a vajdai tábor közepébe. Falkásan rontottak rá. Lépes Loránd alvajda volt az első, aki felemelte rá a kardját. A népvezér kezében megsuhant a jó acél, a szeme összevillant a Lépesével s akkor, egy pillanatig, csak egy pillanatig — előtte a szép, gyönyörű pávamadar.

Ugy összetaposták a lovak, hogy csak aranyszőke hajáról ismerték meg a csata után.

Másnap, a mi Urunk, Jézus Krisztusnak 1438. esztendejében, februárius havának második napján, Tordán összegyűltenek Transylvania három jogos nemzetének színe-java emberei.

A magyarok, székelyek egyenesen a csatából jöttek, szász uramék az ütközetből egy kicsit megkéstek, de a tanácsra idejében megérkeztek.

A kápolnai kötést megújítják s erős uniót szerzetek magok között, hogy egymást mind külső, mind belső ellenségek ellen megvédik, egymás szabadságát megtartják és megőrzik.

Lépes György püspök tartotta a szent misét s orgonazúgásban esküdött a három nemzet hűségét egymásnak s a magyar királynak.

Künn a téren kilenc lázadó vezért karóba húzának. Az urak kardjukra ütöttek.

Lépes püspök Csáki vajdához fordult:

„Sámsonnak aléjták magukat, tekegyelmed, nagyságos vajda úr, megfogá szakállukat, most majd megalázzák magukat.“

Megemelte hangját, hogy a többi urak is hallják:

Örizzétek meg kegyelmetek Transylvaniát magatoknak és minden ivadékaiktoknak, és azoknak, akik méltók lesznek, hogy a civitas ölére fogadja őket!“

Az urak ujjongtak.

A karóba húzott lázadók ordítottak, mint a pokolbéli ördögök. Csak nemes vajdaházi Nagy Pál hallgatott, míg véres könnyek törtek ki szemeiből. Pálfia

Márton, a türei pór örjögve ordított rá Ő felpillantott. Az urak is hallották, amint mondta:

„Én talán bársonnyosolyán heverek?!“

Igy szenvedett Transylvania a vajudó idők méhéből kinnal születő szabadságért.

Dicsőszentmárton.

Az erdélyi országúton.

Ma!

Holnap!

Tegnap!

*Összefogom a hegyek eredőjét
és a világ tudomást szerez a bús székely fiúról.*

A föld hátát kovácsolom.

És a lelkeket sirattatom.

Megrikatom a fákat.

Hegedűt tákolok halvány fűszálakból.

Kikericcsel hamvazom fel kalapom.

Ezüst vonót pödörítetek szálló ökörnyálból.

Aranynótát játszom kukoricaszár muzsikán.

Napraforgó tányérja pengő réztányérom.

Világszép kedves, ne félj!

Meghódítom a világot.

Karodon gyermekem.

Sokáig nézem ezt az új csodát.

Lelkem gyönyörűséggel telik meg.

Féltő apai szomorúság borul rám a véres időből.

Fájó dac virágzik ki két elvesző karomból.

És elindulok,

tétovázva,

*mint bús senki fia — világgyőzelmet megnyerni
az erdélyi országúton.*

Alsókosály.

BARTALIS JÁNOS.

A SZÉKELY PUCCS 1877-BEN.

Szádeczky-Kardoss Lajos.

A székelyek történetének első három kötetét Szabó Károly, a négy utóbbi kötetét Sz. Kardos Lajos egyetemi tanár írta meg 1872—1893 közti időszakban. A történeti munka teljesen elkészült s ebben az évben jelent meg a világháború kitöréséig, 1914-ig ölelve fel az eseményeket. A könyv most jelent meg a Frankiin-társulat és a Hargitaváralja jelképes község kiadásában. Négy száz oldalra terjedően 32 fejezetben tárgyalja a székelység történetét.

Ebből a munkából közöljük ezt az érdekes fejezetet. (Szádeczky-Kardoss Lajos dr.: A székelyek története és alkotmányja. XXXII. fejezet.)

A székelyek harcias szellemének megnyilvánulása volt az a székely-légió szervezése is, mely az 1877/78-iki orosz—török háború alkalmával oly nagy feltűnést keltett, ami azonban az utolsó napokban felfedeztetvén, a tettek mezejére nem léphetett. Így nyerte — sikertelen kísérlet alapján — a székely puccs“ nevet. Megmaradt azonban így is a székely harci készség egy röpke, felvillanó fénysugarának.

Történeti háttere és előzménye az, hogy az oroszok 1877. április havában hadal támadták meg Törökországot. Átvonultak Románián, amely nemcsak hogy megengedte azt, hanem később maga is segélyre sietett az oroszoknak. Az orosz sereg 1877. június végén tudott csak átkelni a Dunán, de július folyamán megrekedt Plevna földsíncái alatt, ahol Ozmán pasa, a „gázi“, négy hónapig vitézül ellenállt s az oroszoknak 50.000 főnyi veszteséget okozott. Az oroszok segítségül hívták az oláhokat s ezek 60.000 főnyi hadat mozgósítottak. Ozmán pasa december 10-én, hősi kirobanás után kapitulált 43.000 emberével, mivel élelmi- és hadiszerrei a hosszú körülzárás következtében elfogytanak.

A törökök hősi ellenállása és véres küzdelmei Plevnánál s a balkánhegyi Sipka-szorosnál, lánggra gyújtották a magyar-török testvériség és érdekközösség érzését. A magyar közvélemény hangosan követelte a beavatkozás: a törökök megsegítését. A monarchia politikájának akkori intézőkörei azonban hallani sem akartak a törökök megsegítéséről, sőt a három császár találkozása Salzburgban (1877 augusztusában) külsőleg is demonstrálta a be-nem-avatkozás politikáját.

Amit a magyar közvélemény nem tudott, a hivatalos politika nem akart megvalósítani, azt egy lelkes kis székely csapat akarta végrehajtani. *Ugron Gábor*, a székelyek akkori függetlenségi vezérpolitikusa, elhatározta (amire a biztatást — úgy látszik — kívülről kapta), hogy ő a Székelyföldön titokban szabadcsapatot szervez s azzal beüt Moldvába, felrobbantják az egyetlen vasútvonal hidját a Szereten, Adjud mellett, elvágják az oroszok összekötő- és hadtápvonalát s ezzel olyan zűrzavart és pánikot idéznek elő, ami végeredményében az oroszok vereségét fogja okozni.

A székely légió szervezéséhez mindenekelőtt pénzre és fegyverekre volt szükség. A pénzt az angolok adták. Simonyi Ernő, a függetlenségi párt akkori elnöke közvetítette. Hadiszereket részint Angliából küldtek, a fegyvereket Bécsben szereztek meg. Az osztrák magyar hadseregben akkor hozták be az újszerűségű Wernld-puskákat s kimustrálták a Wenzl-féle hátultöltő fegyvereket. Ezekből néhány száz-

ezret bocsátott a bécsi Arzenál potom pénzen árúba, úgy hogy a bécsi fegyverkereskedők raktárai telve voltak ezekkel. Nem volt nehéz hozzájutni.

Miután fegyverekről gondoskodtak, Ugron és társai a székelyek közt sereget toboroztak. Olyan kiszolgált katonákat fogadtak fel, akik Wenz-féle puskákkal voltak kiképezve. Mindenki megkapta a rangját, tiszt is akadt elegendő számmal. Udvarhelyen a főtoborzó a lelkes báró Orbán Balázs volt, aki nagyon népszerű volt a székely atyafiak között. Ugron a kérdés pénzügyi és felszerelési dolgaiban fáradozott, Bartha Miklós Háromszéken és Csikban intézte a szervezést.

Az udvarhelyi toborzásnak volt egy komikus alakja is, Bozsi György esziamiamester, szélsőbaloldali kortes, akki (a Curia ítélete szerint) „magát nagy dologra hivatott és kiválasztott embernek képzelvén, az ilyfajta emberek együgyűségével együttjáró fontoskodási viszketegségtől elkapatva“ sürgött-forgott a toborzás körül.

Csíkmegyében a légió toborzása és a fegyverszállítványok körül előkelő úri emberek forgolódtak. Ugron, Orbán és Bartha képviselők Balásy Lajos kászonaltizi nagybirtokost és fürdőtulajdonost (későbbi képvislőt) avatták be legelőbb a titokba, megállapodván vele, hogy fegyvereket és katonai felszereléseket fognak címére küldeni, melyeket további intézkedésig rejtssenek el. Balásy Gál Endre ottani birtokostársát és csíkszeredai ügyvédet kérte fel (aug. 18.) a segédkezésre.

Gál Endre beavatott a tervbe több ügyvédet, szolgabíró, árvaszéki ülnököt, tanárt, akik felosztották a szerepeket s a működési tért, titoktartás fogadása mellett. Ezek csikban m. e. 1042 embert írtak össze. Szeptember derekán érkeztek a fegyveres ládák, amelyeket Gál tovább küldött Kászon-Altizbe, hol öcse, Gál István vette át és rejtette el előbb ottani csűrökben, majd a havasban. Bartha nemsokára pénzt is hozott, 2000 frtot kiosztott Csikban, 4000-et átvitt Háromszékre. Ebből a beállott légionáriusok fejenként 2—2 forint előleget kaptak. Csikban a toborzás titka megőriztetett. Háromszéken azonban már szept. 20-ika körül nyilvánosan beszélgettek a készülődésekről s a fegyverszállításokról. Mígnem a kormány is hírt vévén a dologról, kúatás indult meg s a fegyverszállítás felfedeztetett, a terv napvilágra került.

A Székelyföldnek stratégiai szempontból legfontosabb része Háromszék. Ott van az Ojtozi-szoros, melyen a legfőbb hadi út vezet Moldva felé. A legutóbb lezajlott világháborúban is ott folytak a legvéresebb harcok. Ezen a szoroson akart a székely légió bevonulni Moldvába. Arrafelé irányították tehát a fegyverküldeményeket. Háromszéken volt a toborzás legintenzívebb s oda címezték s küéltdték a legtöbb szerelvényt. Ott a fegyvergyűjtő megbízottak voltak: Kézdivásárhelyen Nagy Ezékiel sörfőzőgyárgs, Kézdi-Martonfalván Horváth Ignác, volt 1848/49-es huszáralezredes, nagybirtokos (aki 102 éves korában 1915-ben halt meg Kolozsvárt) s a Tusnád melletti Bükszádon Szücs Mihály üveggyáros. Ezeknek a nevére állították ki Bécsben a fuvarleveleket és küldötték hamis jelzéssel a „portékákat“: a fegyveres és lőszeres ládákat. Akkor a Székelyföld belsejébe még nem vezetett vasútvonal s így a Segesvár—Brassó közötti állomásokra elosztva érkeztek a ládák: Héjjasfalvára br. Orbán Ottó címére, Kacára és Homoród-Kőhalomra Láneczynak, Földvárara Szücs Mihálynak, Brassóba Balásynak, Nagy Ezékielnek és Horváth

Ignácnak. Ezeknek kellett átvenni és a határszéleken elrejtve megőrizni a támadásig.

A felkelést úgy tervezték, hogy a résztvevők a berecki okt. 1. vásáron jönnek össze polgári ruhában. Ott osztják ki a fegyvereket, a felszerelést, a fezeket s onnan menten meg is indul a sereg a közeli határ felé.

Mikor már minden elő volt készítve, néhány nappal a berecki vásár előtt az összeesküvést felfedezték. A titok nyomára, valószínűleg oláh jelentés alapján, Goresakow orosz külügyminiszter irányította a bécsi kormány s ez a pesti rendőrség figyelmét. Krajnik 1848/49-iki erdélyi oláh prefekt ugyanis megtudván Brassóban, 1877 szeptemberében, hogy mi készül a Székelyföldön, sietett Bukarestbe, jelentést tett Rosetti képviselőházi elnöknek és azt az Axentyével s Moldován volt 49-es prefekttel megbeszélte tervet adta elő, hogy ellenfelkelést szervezzenek az erdélyi oláhok között a székelyek hátbatámadására s ehhez fegyvereket és költséget kértek Romániától. Rosetti helyeselte, de közölni akarta előbb az éppen Bukarestben tartózkodó Goresakow orosz külügyministryerrel. Ez azonban a tervet nem helyeselte, mert nem akart a monarchiával összeütközésbe keveredni, hanem helyett nyomtatékosan felhívta a dologra a bécsi kormány figyelmét. Goresakow jelentésére indított aztán a bécsi, illetőleg a magyar kormány nyomozást s maga a belügyminisztériumi rendőr osztályának főnöke, Jekelfalussy Lajos min. tanácsos (Deutsch Béla álnév alatt) utazott le Erdélybe. Járt Sepsziszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen, Gelencén stb., tudakozódott a székely urak között, de a beavatottak közt nem talált árulóra. Míg nem Brassóban s utána a többi állomásokon kutatást indítva felfedezte a fegyverszállítmányokat s a bíróság kezére juttatta a közbenjárókat.

A brassai felfedezés után megindultak a házkutatások, elfogatások és vallatások a Székelyföldön. Nagy Ezékielt 1877. szept. 26-án este a törvényszék fogházába kísérték Kézdivásárhelyen. Horváth Ignácnál szept. 27-én tartottak Martonfalván házkutatást. A szabadságharenak erdélyi ovassági volt parancsnoka, honv. huszárezredes, a vizsgálati fogságban szept. 29-én azt vallotta, hogy „semmi olyan lelkiösméretét nem nyomja, mi által törvényes királya és basája ellen vétett volna“. Mihály Albert mártonfalvi birtokos, ki a ládákat Brassóból elszállította, azt vallotta, hogy átvett és vitt nyvan ládákat Brassóból, de a dálnoki leítőn éjjel 13—14 ember útiát állotta s erőszakkal elvették és elvitték másfelé. Balásy Lajos Kászon Impérfalván nem tudott semmit a címére jött küldeményről, nem tudta, ki küldhette és mi célból. A vizsgálóbíró a kézdivásárhelyi törvényszék börtönébe „börtönztatta“ (szept. 29.)

A brassai állomáson történ lefogalások után átkutatták a szomszédos, többi állomásokat is. Földváron szept. 27-én kilenc ládát találtak puskákkal, töltényekkel, tölténytáskákkal, szuronytokokkal, derékszíjakkal tele, Bécsből „Nickel“ jelzéssel. Szücs Mihály címére Bükszádra. Elfogatván, a sepsziszentgyörgyi járásbírósnál (szept. 29.) azt vallotta, hogy ő nem vett át semmit.

A vasúti kutatások során a homoród-kőhalmi állomás raktárában szept. 27-én 37 láda küldeményt találtak, Bécsből. 20-ban éles töltény volt, m. e. 37.600, a többiben szuronyos puska, lovassági kard, revolvertöltény, tölténytáska, derékszíjjak, kardbojt stb. Lániczky Sándor címére küldettek „Maschinenriemen“ jelzéssel. Az

állomásfőnök jelelte hogy már előbb, szept. 10-én is érkezett 13 hasonló láda, melyeket Lánckzy 5 szekéren elvitetett. Ugyancsak Kacán szeptember 30-án 26 ládát foglaltak le, melyekben 19,160 töltény volt. Ezek is Lánckzy címére érkeztek Bécsből. Héjasfalván 41 láda volt „Nickel“ jelzéssel, Lánckzynak címezve.

Az első lefoglalás alapján Török Albert udvarhelyi alispán az oláhfalusi esendörökkel szept. 18-án hajnalban Szentkeresztbányára ment s Lánckzynál házkutatást tartott s őt kihallgatta. Azt vallotta, hogy a szállításra levelezőlapon Grossmann nevű szolnoki kereskedő, kérte fel azzal, hogy üvegházi mintákat tartalmaz s ő azokat mint e vidéken szállítással is foglalkozó, tovább küldte Csíkszeredai Gál Endre ügyvéd útján Kászonba. Az udvarhelyi törvényszék Lánckzyt és a három oláhfalvi szekereset letartóztatta.

A szekeresek egyike székely fűrfanggal elmondta, hogy miként szállították a ládákat Csíkszeredán át Kászonba, mint „bóti portékát“, nem tudva, hogy mi van benne. A második szekeres már beszédesebb volt, megvallotta, hogy Gál István megmondta az átvételnél Nagy-Kászonban, midőn a pajtába rakatta, hogy „a ládában féltős portéka van... fegyverek és katonai szerelvények, kiviszik az erdőre és onnan tovább küldik a törökök számára“. A harmadik azt vallotta, hogy ő csak visszajövet a Hargita aljában hallotta szembejövő szekeresektől, kik hasonló ládákat szállítottak, hogy a „ládában golyóbis van, mire én — tette hozzá úgy megijedtem, hogy a nyava|ya szinte kitört“. Gál Endre elfogatóván, okt. 2-án az udvarhelyi törvényszéken azt felelte, hogy Lánckzyt nem ismeri, soha életében vele összeköttetésben sem volt. Őt a szállításra szept. elején egy Grossmann nevű ember kérte fel. Gál István is elfogatóván október 4-én, tagadta, hogy a ládákat átvette és tovább fuvarozta volna. A csattanós válasz csakhamar megjött, mert a esendörök okt. 6-án Gál Endrének Kászon-havasában, a moldvai határszélen lévő szénás csűrében elrejtve 30 ládát s azokban a fegyvereket megtalálták az Úzvölgyben, a Fehérviz mellett. Gál Endrét még ez sem hozta zavarba, azt felelte rá, hogy neki a kászoni havason nincs is csüre. A szolnoki Grossmann sem tudott a közvetítésről: neki, „kilenc gyermek apja lévén, nincs ideje az ilyesmire“. Arra a kérdésre, hogy van-e más Grossmann Szolnokon? — azt felelte, hogy „a világon sok Grossmann van, de Szolnokon csak ő van egyedül!“ —

Szóval Háromszéken, Udvarhelyt és Csikban mindenki ártatlan volt, nem tettek semmit, egymást sem ismerték; ami nem zárta ki azt, hogy a teendő hivatalos vizsgálatokról előre értesültek az érdekeltek.

A felfedezett összeesküvés elbírálására a marosvásárhelyi törvényszék, mint a politikai vétségek erdélyi büntető fóruma lévén illetékes, onnan is küldtek ki vizsgálóbírókat (Hildebrand Józsefet) és egy törvényszéki jegyzőt (Hincz Miklóst) helyszíni szemlékre, kutatásokra stb. Ők október 6-án Brassóban egy kalaposnál 1600 Klapka-esárdáskalapot találtak, melyet egy csikcsatószegei csizmadiamester rendelt meg, „egy eltötte ismeretlen romániai kereskedő megbízásából!“

A helyszíni vizsgálatok befejeztével az udvarhelyi börtönből október 8-án Lánckzyt, a két Gált és Bozsi Györgyöt Marosvásárhelyre szállították: Balásyt, Horváthot, Nagy Ezékielt és Mihály Albertet Kézdivásárhelyt hagyták a börtönben. A marosvásárhelyi törvényszék közsenszörnyűség címen folytatta az előbb felségsértés címen indított vizsgálatot, fenntartván a vizsgálati fogságot. Ez ellen

az érdekeltek felebbeztek a marosvásárhelyi kir. ítélőtáblához.

A marosvásárhelyi tábla 1877. okt. 25-én Balásy Lajost szabadlára helyezte, a többiek vizsgálati fogságát továbbra is fenntartotta.

A kir. Curia 1877 nov. 20-án hozott végzésében az összes vádlottakat előzetes letartóztatásuk megszüntetésével azonnal szabadlára helyezni rendelte, azzal a megokolással, hogy az előnyomozat befejezve lévén, a további vizsgálat meghiusításától tartani nem lehet.

A Székelyföldön mindenki tudta, hogy a vizsgálati fogságba, majd szabadlára helyezett gyanúsítottak mellékszereplők: a főintézők Bartha Miklós és főként Ugron Gábor volt. Ők azonban a felfedezés után egyelőre eltűntek a Székelyföldről. Bartha előbb Nagyszebenbe ment, hol rokonai voltak. Onnan Gömörmegyébe, Balogfalvára; ottani atyafiai között rejtőzve el a világtól. A Székelyföldről menekülve Segesvárt az állomáson véletlenül találkozott gróf Bethlen Gábor főispánnal, aki már akkor tudott a felfedezett székely mozgalomról és abban Bartha szerepéről. Bethlen a helyett, hogy letartóztatta volna, odaszólt neki foghegyről „kajsza” ajakával: „Hová? meddig?” — „Szebenbe!” — felelte Bartha. — „Nem elég! tovább!” — replikázott Bethlen. Bartha megfogadta a jó tanácsot. Ez a találkozás és szóváltás tudtára esett Tisza Kálmán miniszterelnöknek, aki szemrehányást tett Bethlennek, hogy miért nem fogatta el Barthát és Ugront. Azt felelte rá önérzetesen a büszke főúr (később az EMKE elnöke), hogy „nem vagyok én zsandár!”

Bartha a Curia felmentő ítéletéről értesülve, nov. 25-én ezt a táviratot intézte Balogfalváról a marosvásárhelyi vizsgálóbíróhoz: „Személyes jelentkezés végett útnak indultam Várhely felé”. Utközben Losoncra nov. 25-én levelet is írt neki, hogy a Kelet Népe hírlapból olvasván véletlenségből (?) köröztetését, siet jelentkezni. Megérkezvén Marosvásárhelyre, nov. 29-iki kihallgatás alkalmával tagadta, hogy a Moldva-Oláhországba betörni szándékojt székely csapat alakításában közreműködöt volna (?). Járt Háromszéken szeptember közepén, mert a torjai Búdös-Barlang közelében Bálványos vára romjai vidékén vasbányát akartak nyitni (?). Arra, hogy Csíkban ismerőseivel kikkel találkozott, már nem emlékezett. Hogy ott 2000 frtot adott volna át nyugta mellett a toborzás előlegeire, az nem áll (?). „Ily ügyben, azt hiszem, nyugtát nem szokás venni. 2000 frttal háborút csinálni nem lehet!” Hogy Szücshez levelet küldött volna neve aláírásával, azt misztifikációnak jelenti ki. A mozgalomban részt nem vett, e tekintetben senkivel s így Ugron Gáborral sem érintkezett (?). Előleges letartóztatásba tétetett, mi ellen felebbezett. A marosvásárhelyi ítélőtábla 1877. dec. 4-én fogadalom mellett, hogy otthon marad, szabadlára helyezte, elégtelen gyanúkok alapján.

Ugron Gábor volt a lelke a légiói szervezésnek. A marosvásárhelyi vizsgálóbíró okt. 14-én házkutatást tartott nála Udvarhelyen — eredménytelenül. Felesége azt mondta, hogy okt. elején eltávozott, nem tudja hová (?). Nyomozólevelet adtak ki ellene. Ugron Olaszországba szökött. Előbb azonban fivérét, Ákost felküldte Bécsbe, hogy ott ő magamagának táviratot adjon fel Budapestre, mellyel a budapesti rendőrséget félrevezette, mintha fivére Bécs felé menekült volna. Felesége a házkutatás napján (okt. 14.) angolul táviratozott neki Velencébe, hogy utazzék tovább, mert körözik s álnév alatt tudassa Vásárhelyre tovább utazását. Ugron Padovából szintén angolul válaszolt, hogy Flórencbe s onnan Rómába megy. A táv-

íratokat letartóztatták s a periratok közt vannak.

Bartha Miklós szabadiábra helyezése után Ugron is jelentkezett. 1878. jan. 12-én levelet írt Nagyváradról a marosvásárhelyi vizsgálóbírónak, hogy külföldi útból hazatérve, értesült, hogy körözik, január 16-án Vásárhelyt lesz. Ugy is történt s jan. 16-án jelentkezett. Kihaligatták. Azért utazott külföldre — úgy mond — mert tartott a letartóztatástól s remélte, hogy a vizsgálat során kiderülvén ártatlansága, a vizsgálati fogságot kikerülheti. Tagadta, hogy a székely légió alakításában közreműködött volna s Bozsi Györgyöt ő bízta volna meg a toborzással. Afegyverek küldéséről, érkezéséről tudomása nem volt. (?) A bécsi megrendelőket, szállítókat nem ismeri (?). Az ügyről tudomása nincs (?). Gyanúkok nem bizonyítékok. Letartóztatták. Felebbezett.

Báró Orbán Ottó is a marosvásárhelyi fogházba került, még előbb — a lóvásárlások miatt.

A marosvásárhelyi tábla 1878. jan. 21-én Ugron Gábor és Orbán Ottó szabadlábra helyezését rendelte el, „mivel a bűntény nincs bebizonyítva“. A vizsgálat még tovább folyt, mígnem a külügyi vonatkozásaiban kényes bűnpert a király 1878 május 11-én pertörléssel megszüntette.

A székely furfang kivágta magát s Justitia, a bekötött szemű istenasszony esendesen mosolygott magában, örvendve, hogy nem lát. A székelyek büszkék voltak a régi virtus e megnyilatkozására, mellyel igazolni vélték Petőfi szavait, hogy „nem fajult el még a székely vér“ s ha kell „virágot tűznek kalapjuk mellé s dalolnak a hare mezején!“

Mint lombtalan téli erdő . . .

*Mindjobban érzem pihenő közelét a percnek,
Mely lehánt rólam mindent ami fölött,
A mezt, s a mázt, amit ma még szokás,
Hagyomány, balhit, gyöngeség viseltet.
Lepattogatja lelkem húrjait is,
Mik arra kellettek, hogy lelkem hárfaként
Zenélve zengjen minden kicsi szélre.*

*Ezentúl ennek már mind vége lesz!
Orck megújulásban alakot váltva —:
Mez, s húr nélkül fogok állani már én
Mint lombjait elhányt, ős téli erdő,
Mely nappal hallgat a súlyos hó alatt,
Csak néha — szürkület idején — hangosodik,
Ha taposatlan belseje mélyén
Ordas ordítja, vontatva, éhét — —
S ha zeng olykor éjjel —: nem ajzott húrokon zeng
De zúg, süvöltöz, jajong egész-maga.
S így löki fel, hidegen, komóran,
A föld fájdalmát a hideg csillagokig — —*

Székelyudvarhely

Tompa László.

Hajnal a halál birodalmában.

Molnár Imre.

A hold leszápadt az égről. A csillag sereg, Isten örök fénylő gyémánt szemei belehomályosodtak az ég kékellő kárpitjába. Lassan pitymallik. Apró fénykévék törnek elő az ég szegélyén, ahol most kaptat valahol a nap . . .

Alszik a milliós város . . . Lépés se koppan a halál birodalmában. Bűnöm vezeklem egyedül én . . . A nap hélium szeme ránéz a Bazilikára, szellő rengeti a fákat és kecsesen imbolyognak a sírok virágai . . .

Hajnal! . . .

*Bibor-veres fény futkorász a fák levelein . . . Egyedül bandukolok. . . Örök csend . . . Én sápadt élő lábujjhegyen járok . . . Hallom a nap kül-
löinek nyikorgását, amint vonszolódik fel a meredeken . . .*

Üdvözlégy hajnal! . . .

*

Kanyargós utak harmatos zöldjén járok . . . Sírdomb . . . mellette sírdomb . . . Egyiken fából a fejfa, a másikon márványból . . . Millió emberi végzet pihen itt, egyetlen örök csend, a halál birodalma . . .

Nesztelenül suhan be a hajnal . . .

*Apró harmatcseppek csillognak a fák levelein és a virágok kelyhei-
ben . . . Ide is eljött a hajnal, csak úgy, mint máshová . . .*

*Lassan megtépi az ősz ködfátyolát a zuhogó fény . . . Most egy Car-
rari márvány obeliszkre patakzik . . . Csodálatos fény . . . A márvány
tündököl, mint egy hatalmas kristály . . . A szemem belekápázik és arra
fordulok, hol a fejfás halottak serege pihen . . .*

*Innen nem árad fény . . . Itt tarka szivárványú virágok pompáz-
nak . . . Gazdag életüket könnyen terítik az örök álmodók fölé . . .*

*A sírok alatt elpihent a harc, véget ért minden küzdés . . . A halál
nyugalmat osztott egyformán mindenkinek . . . Itt nem jajdul panasz, nin-
csen bánat és nem ordít fel az élet százkarú szörnyetege: a szénvedés! . . .*

Nem zeng és nem hiányzik az öröm . . .

*

*Harangszó . . . A sok tornyú város harangjai bim-bámolnak . . .
Köszöntik a hajnalt az új nap küszöbén... Imádkozó szavuk ide is elszáll...*

*S a hajnal már teljes pompájában ragyog az ég csodálkozó kék meny-
nyezetén . . .*

*Ez itt már a temető széle . . . Már hallom a villamos csordák törtető
tülekedését . . . Már bögnék a gyárok szirénái és sietős lépésekkel inálnak
szerte az utcán az emberek . . .*

*Egy frissen hantolt sír mellett állok . . . Nagyanyám sírja . . . Mel-
lette gazdag virágú márványtáblás nagy tisztességű halott porlad... Körül-
nézek . . . Még nem járt erre senki . . . Gyorsan tépem a dús és közömbös*

virágokat, a nagyanyám sirjára ráhullatom . . . Sápadt holt virágokat az én nagy halottamnak . . . Bágyadtan terülnek el a hanton . . .

Rohanok ki a temetőből. . . A fekete vaskapun aranyos írás: Feltámadunk — s tünődésre készítő ódon szavakat pirossal újra írja a hajnal meleg tüzfénye . . . Hogy: nincsen vég és nincsen kezdet. Az élet örök, mert van hallhatalanság.

Budapest.

Válaszolni fáj és nehéz

*Az én kedvesem a fenyőízű
patakokban mossa üdére
csókjait és míg érte
megyek, a zöld kavicsokkal
pöröl durcásan.*

Ózikek

*tiszta szemében piperézi arcát,
mohával dugja be fülét,
ha farkasok üvöltenek ablakánál.
És szelíd ő, akár az álmunkban élő
fehér galamb.*

És az ő kedvese?

Rozsnyó.

Vass László.

Tiszta gyermek

*Még csak hat óra mult. A Nap
alig szárnyalta túl a fák hegyét.
Kint sétálok a szőlő közt: az úton
még hűvös a homok,
de a futóbab indáján a harmat
mámorosan lángol már szerteszét.*

*Egyszer csak zümmögés üt a fülemben
s a halvány babvirág körül
a Nap melengető fényzáporában
egy csillogó méh szálldos kerengve
s parányi lelke úgy örül,
ha eltakarja őt a bab virága,
mint a tiszta gyermek,
ha végre eljutott az iskolába.*

Debrecen

Gulyás Pál

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

Az erdélyi próza Magyarországon.

II.

Szabó Dezső.

Szabó Dezső. Kicsoda ő? Honnan jött? Hová megy? Mit akar és mi módon cselekszik?

Ahogy én őt most nézem, nézem, egy Janus fejet látok. Az egyik arc gazdája az „Elsodort falu“ Bőjtthe János, vagy „A csodálatos élet“ Szabó Pistája, a másik arcé a „Jaj“ Ocskay Lászlója, vagy Bors vezére.

Szabó Dezső élete egyetlen, nagy, szent élményének: ifjúságának örök-ké tartó emlékezése. Három regénye: „Az elsodort falu“, „A csodálatos élet“, „Nincs menekvés“ legtöbb elbeszélése: „Az Isten jó“, „Különös utazás“, „A halál“, „Jaj“ című novellás könyvéből, minden képe és hasonlata, nyelvének, mondatszerkesztésének teljes ereje és szépsége, művészetének egzisztenciájának gyökere, emberi mivoltának alapja az a háromszéki székesfalú, ahol gyermek volt, ahol járni és beszélni, káromkodni és zsoldárt énekelni, sírni és kacagni, verekedni és szenvedni tanult. Azt a falut nézik és fogják látni örökéletre nyitva felejtett gyermekszemei, melyeken át mindig és mindig egy kép áradott be, minden kép és minden képzet csak azzá az egy faluvá gyűlt össze és mást nem is fognak látni soha immár. Ez az egyik arc.

A másik a magyar Don Kihoté arca, akit kilökött rongyos és hulló népe közé a megcsalódások, a tréfásan tragikus kalandok, a borbélytányér sisakos lovagok országútjára az ideálok Cervantese: a küldetés.

Ebben a két arcban benne sűr minden Janusok ítélete és tragikuma.

Ha otthon maradhatott volna Szabó Dezső parasztnak, Bőjtthe Jánosnak! de jaj, ő erről már pólyás korában lekésett, hiszen éppen itt elhivatottság az elhivatottság, hogy lényünk egy emberi darabjától el kell búcsuznunk mindörökre. A Janusok testét delejes

erő rázza, ráncigálja, világok ők, melyek egyedül és külön törvények szerint keringenek s hiába próbálnók egy-egy századéves találkozáskor emberszemünkkel kilesni párákba s fénybe burkolt titkaikat. Az egyik arc maga talán az öreg Jóság és a gyermek Kacagás, de mindhiába, mikor hiszen a másik kígyóhaju fő, véres és vérfa-gyasztó. Hányszor közeledünk, mert hív, mert kellene ember-melegünk és társaságunk. De sziszegve merednek fel a hűvös kígyók s foszfor-szemükből a megérthetetlen taszítás árad.

Vannak emberek akiken nem lehet segíteni. Hiába visszük oda nekik a dalt: ők nem örülnek és nem dalolnak. Nem mintha ők nem tudnák mi a dal, nem mintha ők kacagni nem vágnának, de hanem arcuk és lelkük minden vonása teli van már egyébvel írva.

Se itt, se ott. Az elátkozottnak nincs többé visszatérése és nincs többé maradása. Mióta onnan eljött: ahány írása Szabó Dezsőnek, annyi vágya, annyi próbája a hazatérésnek és annyiszor ismét elűzetése. Hazamenni s Bőjtthe Jánosnak otthon maradni dehogyis tudna. Réaliter ez a vízió minden égető szépségével és fájdalommal csak addig lobog, míg Főnixé nem élemedik „Az elsodort falu“ benne. És éppen azért tud neki olyan mindnyájunkban visszafényellő látás lenni az „Elsodort falu“, mert örökre száműzetett onnan.

Léleekben egyre oda tér meg. Veszett csaták után, s nyert diadalmakkal kifosztva és megcsömörölve, daccal, vagy elsíratlan könnyel. S mikben ilyen megpihen, mikből ilyenkor új erőt merít fel; írásaiban, miket ilyenkor vetél el, benne van a föld, a földön élő ember, a napmeleg, a megáldott természet, az éjszaka szaga, az egész együgyű, kevéske, gazdag erdélyi élet.

Ne ott, ne abban az arcban keressük az embert, amit mások miatt, a harc miatt, a színjáték miatt, a csúf élet, a terhek öröksége, az elhivatás fénye miatt visel Szabó Dezső. Minden művésznek van egy másik arca, melyet legszívesebben lát, melyet legszebbnek, legjobbnak, legemberibbnek ismer, melyet — és újra és újra csak azt — legszívesebben örökít meg: az az ő igazi arca, mely őt az alkotó, a tehetség isteni jogán megilleti.

A faluból indult el. Ő az örök erdélyi képlet: elődei váltakozva mind: pap, szántóvető, pap, szántóvető. A faluból indult el, s mire ide közénk — a nyilvánosságra megérkezett, már vissza is kanyarodott szépen, hogy soha ki ne mozduljon onnan többé — a falujába. Az a falu, melyben meggyült kévéi már nem fértek el, számára elveszett örökre, hogy átlényegüljön egy másik faluvá, mely szebb, előbb és igazabb amannál, mert soha nem koptatható szerelemmel emlékezése amannak.

A két falu között hosszú, hosszú ut feküdt: az egész csodálatos élet és rajta megkergetettség, sok bizarrság, nagy ellenmondás-kazlak, nagy elszánások árnyékai, nagy zuhanások árka.

Ő hányszor próbált kitörni az útból, letérni az árok tulsó partjára, gátnak futni a kiismerhetetlen szó, a káotikus nagy hívás előtt.

Hányszor állott a hídon. Mikor, még a régi világban, diákkorában egy krajcár nem volt a zsebében és a vasúti összekötőhidon járt Pestről haza Budára. Mikor megzajdult Páris éjjeli világa és ő a Szajna tükörében bámulta messzire lökődött egyedülségének nagy árnyékképét. Mikor állott a csendes, s bizony csak falukkal társalgó öreg Küküllő mellett s tengerzúgást sejtett belé a gyermekhabok együgyü játékába: „Várunk, van-e már aranyod?”

Tanárkori rángásaiban, nyughatatlan megszállottságaiban mennyi kínja, vergődése, görcse liheg a tiszavirág-nak, amíg kibonthatja rövid örömré, semmi örömré szárnyát.

Hová meneküljön, mikép szabadul-

jon önmaga, sorsa, ítélete előtt? Hol van és mi az ember rendeltetett élete? ez a lázas kérdés nyit utat magának a „Nincs menekvés” lapjai közül. Mindenütt idegen vagy és értelmied sehol sincs azon földön kívül, melyből természetl — kondítja meg a választ a „Csodálatos élet”.

Valóban ez a két regény Szabó Dezsőnek kettős arca. A „Nincs menekvés” egy kivédett öngyilkosság, mely azáltal ment teljesevébe, hogy megírattott.

S íme a művész külön mértéksúlya, mely a normál mértékekre téve szokatlan bizonyosságot tesz az emberi dolgok értelme felől. A szerelem a művészek: Rodin csók-szobrát jelenti, értéke, jelentése és jelentősége a szerelemnek annyi előtte amennyi értéket és jelentést általa a néma márvánnyal elmondani tud.

A szerelem a nem művész számára az élet kifoldozását és megtoldását jelenti a család által, folytatását jelenti a gyermek által. Rodinban egy szobrot jelentett és nekem, aki csak a szobrot ismerem, a mestert nem, eszembe se jut felvetni a kérdést: vajjon benne az a csók jelentette család, gyermekeket, etikailag konstruktív, vagy destruktív ösztön eredményese, azt sem próbálom kitudni: vajjon athléta vagy tuberkulotikus csokol itt, először érintett leányajkat, vagy fészoló menád szájat; az ő aranyrúdait nem is próbálom a magunk rongymérlegére tenni, hanem állok, állok a szobor előtt és semmi más nem jut eszembe, mint csak az, hogy szép.

A művész fantáziája: számára az élet; az ő általa énekelt énekek: rá nézve historiai tények.

Hallottam már Szabó Dezsőről azt mondani, hogy immorális, vagy amorális. Volt, aki ezt az emberről, volt, aki a művésztől állította. Nohát, aki ezt az emberről mondta, annak én nem mondok semmit, az bizonyosan nálam jobban ismerte Szabó Dezsőt, s ki tudja, láthatta őt szép tavasz éjszakai-kon, amint vén vaddisznón lovagolt a levegőben az Orbánhegynek haza felé a Philadelphia kávéház boszorkánytanyájáról. Avagy láthatta őt,

amint nyílt levelekben árulja soha nem létezett Fellner Sándoroknak a hazát, avagy hallhatta őt, mikor „Mint a szép híves patakra“ kezdetű zsoltár szövegét a „Hej Kati, Kati, Kati“ dala lárára énekelte — hát bizony erre nincs szavam, ő pogány ember, annyi szent.

De akik a Bőjtthe János, akik a Szabó Pista morálját mérnék, azoknak azt mondom:

Immorális az, aki tudja a törvényt, de nem cselekszi. Amorális, aki nem ismeri a törvényeket. Szabó Pista — vagy Dezső, mindegy — ismeri jól a törvényt, ő szenved a gonosz, a bűn minden büntetését, s mikor a nagy ezüst keresztet leveszi holt anyja nyakából, hogy az örménynél eligya olvasó magunk szimpátiáját nem vesztí el, de vele szenvedő nagy szánalmunkat bírja.

Mi tudjuk, hogy örökségképpen kapta azt a taszítást, mellyel bicskájáért nyúl, azt a mozdulatot, mellyel ledöfi Bartalis Ábrist. Tudjuk, hogy ez a sok-sok egymásra gyűrűződött nemzedék fojtásának robbanása. Szabó Pista nem amorális. S Szabó Pista már visszaérkezett minden küzdelmei után a falujába. Bohóc ruhában ott ül a temetőkert sírján, amikor a huga elébe toppan. Sáríka nem ismeri fel annyi év után, bolond ruhában, elváltozott arcu bátyját, és Szabó Pista csak akkor érkezik meg, — ezt figyeljük meg — csak akkor fedi fel kilétét, mikor hugától megtudja, hogy Bartalis Ábris nem halt bele abba a késszúrásba. De Szabó Pista lélekben, valójában még mindig messze van. Felesége már a hajdan megütött és eltaszított Kis Márta, mikor egyszer a két gyerek a tizenkettő közül haza rohan a kocsmakut mellé az örmény által elásott és most megtalált ezüst kereszttel. Ó Szabó Pista nemcsak hogy ismeri a törvényt, de teljes erejében köti is őt a törvény, s míg annak minden szankciójával meg nem veretett s fel nem oldoztatott, bizony nem mehetett ő be a saját házába, nemhogy az Istennek országába.

Ez csak egy példa. De meg tudnám mutatni, hogy törvény vezette azt a

Bors vezért, aki az őt megkeresztelt germán püspök koponyájából ivóporharat csinált, törvény kötötte azt az Ocskai Lászlót, aki eladta és feladta magát, s mindezen törvények az emberi jog és igazság, a magyar jog és magyar igazság törvényei.

Szabó Dezsőt, mint Szabó Pistát és Bőjtthe Jánost etikailag a székely falu nevelte. A székely falu, melynek népe mikor templomban van: ő a Gyermekek és az Áhitat; mikor az ökör sáncaba viszi a szekeret: a legcifrább szenteket szólítja le igazságtétel végett az égből; a székely falu, melynek sírkertjeiben ősz pogány kópjafák dőlnek a pléhkalapos keresztnek; a székely falu, a világ legarisztokratikusabb demokráciája, melynek épügy sajátja a gög, a bosszúállás, a virtus, mint a nagylelkűség az összetartozás érzése, a kalákában sírás és kalákában dolgozás, a könyörület.

Szabó Dezső az egész egyetemes székely nép; jóban-rosszban, viharban, napfényben, életben-halálban, bűnben és bűnhődésben, virtusban és vétékben, és ahogy nem mondhatja senki, hogy a székely falu, a székely nép immorális, vagy amorális: ugy nem az Szabó Dezső sem.

Szabó Dezső élete zezgúgos ösvények labirintusa, szenvedélyes és szenvedéses hányattatás az ember tragédiájából, aszerint, hogy innen, vagy onnan hajszolja meg az embervilág. Ösvényeké, melyeken csörtetve menél több üldözöt uszít magára és menél több sebet hasít, — szeméit annál jobban aláfutja a vér, sertéi annál tuskébbek lesznek és annál jobban elvész a társtalanságban, a magányosságban és kitaszítotttságban.

Azonban legyünk tisztában vele: neki az emberhijjas rengeteg az a légkör, melyre életműszerei rendelve vannak s melyen kívül lélekzetet venni sem tudna. Minden művész, lelkében egy óriási magányvárat épít, melynek csak egy lakója van: saját maga, s melybe nem fog belépni soha senki. Csak itt, csak ebben élheti meg az átélés erejével az „Elsodort falut“, „A csodálatos élet“et, csak itt tud hozzánőni saját fantáziájához, vágyában csak itt szé-

dülhet Szabó Pistává, itt, ahol kétnapi járóföldre nincs ember, csak itt tud olyan megrázó erővel kivágnyi belőle a család, az aratás, kiömleni belőle a sirás, a szájalom, a jóság. Itt roppant ökölrel vághat a poharak közé: az asztal karvastagságú öreg tölgyfa, nem esik kár benne; itt felhághat az ó toronyban olyan magasra, hogy Háromszékig elláthat onnan.

Az örök gyermek — egész szokatlanul — kamasz korában dermedt meg benne. Az a gyermek, akit minden zseni haláláig renget magában, benne nem nyolc és nem husz éves, hanem valahol eldöntetlenül a kettő között egy kietlen és szomorú gyermekkorának mégis és annál inkább virágos közepében.

Szabó Dezsőbe balladát örökített a háromszéki föld s a háromszéki vér. Minthogyha ő lett volna a gyermek, aki az Erkönyg nyergében rohan végig azon a szörnyű, látomásos éjféli erdőn. Aki azonban nem hal meg, de szeme minden másra becsukva, már csak az örökegy vízióban látja fájának ellenségét: a sűrű, pogány, virtuos, keveretlen, terhelt vért, s az élet, a világóceán szépségben, gazdagságban, erőben, ifjúságban — sajnos, hisz ebben áll a faj és Erdély tragikumuma — soha semmi hajóra rá nem szorult kis zöld szigetjét: a saját fajtáját és Erdélyt, ezt a két élő egymáshoz rendelt anakronizmust. Ugy nézem őt, mint akiben saját vergődő fajtámat látom, mintha az ő sorsában kéne eldőlnie, hogy él-e hal-e ez a nép.

Ezt a balladát zokogja el nekünk elsirhatatlan százszor az ő sorsában Szabó Dezső. Ez zuhog és viharzik meg-meggyúlt felhőiből; a fajta zenéje ez, s így a fajta zenéje ő, kit éppen ezért ért meg abból a fajtából mindenkinek, akit más talán meg sem ért, aki minden más nyelvre lefordíthatatlan és aki más nyelven nem fog megszólalni tudni soha.

Szabó Dezsőnek az élet: torna, kaland, vagy kereszties hadjárat. Cata-launum, vagy Peru meghódítása, vagy waterlooi csata, egyre megy: neki az élet verekedés és játék. Soha le nem vetett páncél, védekezve is támadás,

fél kézzel építés, fél kézzel rombolás. Az ekéje is kaszaküllős kereken jár ki a szántóföldre s a szántóföldről hazáig vissza, ahogy ez már Székelyország határán öröktől fogva szokás.

Ő harcra született, s ki mondja, hogy csak egyszer is nem jóért harcol. Szabó Dezső forradalmár, és mindig is az marad, amíg csak „...új értelmük nem lesz a magyar igéknek“. Forradalmár, mint ahogy forradalmárrá nevelte ez az ország sok apostolát és prófétáját. Zászló ő, melynek lélektana, hogy lobogjon és kiáltson, hogy összegyűjtsön és fascináljon. S mint ahogy a zászló nem arra van, hogy a padlás sötétjében heverjen, úgy kell neki mindig éreznie, hogy él és cselekszik.

De mindegyre beléütközik a való világ keserű dolgaiba. Fájának szörnyű örökségeivel harcol, mikor saját fiui terheit próbálja lerázni. Ráeszmélt, hogy ez a két ellenség, ez a két küzdelem tulajdonképpen egy és elválaszthatatlan: győzelem az egyikben, győzelem a másikban, s ha az egyiket elveszíti: elveszett a másik.

Rányította szemeinket nagy hibáinkra, mikkel saját magában küzdött, utakat nyitott elénk, melyeken ő már elindult, célokat mutatott nekünk, melyeket ő már megpillantott és agyába fogadta az evangéliumot, hogy a forradalom kongruens a saját forradalmával. A forradalom bolsevizmussá lyukadt ki, Dózsa György parasztjai lekéstek, valahol elmaradtak. Aztán jött a keresztyén nemzeti reneszansz. Ő ennek is elhitte, hogy keresztyén, hogy nemzeti, és hogy megújulás, s a szélmalom sujtásától még sajtó karral szedte kantárba a jó Rozinánt és neki ugratott a birkanyájának.

1920 tavaszán a magyar szántó ott terült el új életre, új fordulóra készen. Amit a jég elvert, a láng elperzselt: már eltemettük és elsirattuk. Ami vétkeket a mult vétkezett, azért már meg-szenvedtünk, a magyar szántó ott várt új erőkre és új magokra, nagy tanulságokkal, nagy akarattal és nagy jószággal teli munkára készen; gyermekké tisztult lélek volt a magyarság akkor. Ő akkor megmutatta nekünk az

utat. Ő álmodott, hitt és próféciált. S ezalatt másé lett a pénz, a kenyér és másé lett az élet. Az ország és a nemzet, mint a rosszat álmodott, de jól nevelt jármos ökör, visszatámolygott a régi rúd mellé, s a magyar idő kereketlen szekere haladt tovább.

Ő pedig minden álmaival és minden küldetésében árulónak (ki meri tagadni, mikor hiszen ő maga sem tagadja, hogy először forradalmár, azután ellenforradalmár, azután reakcionárius lett, s végül mindentől megundorodott) elvtelennek és felforgatónak ítéltetett meg.

Gabriel D'Annunzionak, kinek indikációi, adottságai oly igen hasonlatosak a Szabó Dezsőéhez, hercegi korona, a nemzet elismerése járt ki ugyanazért a szolgálatért, amiért Szabó Dezső csak töviset kapott.

De mit is keres álmodó magyart a való magyar életben?

Igaz, kétszer is, százszor is igaz: Szabó Dezső önmaga ítélte számkivetésre önmagát. De ítélte azáltal, hogy magára vette bűneinket, s tükröt tartott elébünk, melybe nem nézhettünk anélkül, hogy össze ne borzongjunk — Jaj hát ezek vagyunk mi, jaj, hát ide jutottunk?

Csak egy példát a módra, amiképen ő ezt cselekedte:

Emlékezünk még, mikor „Az elsődort falu“ lakói eltemetik Ferenc bácsit. Mikor a koporsót leteszik a kocsmára előtt, bemennek egy ital pálinkára, pedig már részegek, aztán beviszik a koporsót is, gazdájának inni adnak a megrészegettek s reggelig tartó szörnyű tánc után, melyben a székely falu minden kimérája felvonul előttünk, reggel néhányan, akik még józanul maradtak, sietve föld alá kaparják az öreget.

Nos a regénynek ezt a részét állítólag a külföldi irástudók és műértők is észrevették, sőt — állítólag — kellő mértékben lefordítva (túlozni úgy sem kellett) a Népszövetség vénei elébe is adták: ítéljék meg, vajjon érdemese a székelység idegen impériumnál egyebet, mely ilyen atrocitást követ el saját megboldogult halottján, s tán még azt a részben általuk elsődort falut is

megnevezték, ahol az eset történt.

Ehez a nem feltétlenül megbízható történelmi tényhez Tormay Cecil hozzáfűzte hogy ime mennyit ártott Szabó Dezső saját fajtájának „Az elsődort falu“val. Bezzeg „A régi ház“at fordíthatják behemót, vagy akár sváb nyelvre is, az mindenképen Alt-Ofen Nibelungenliedje fog maradni.

Vajjon azt a rémséges víziót, mely az örökre megdőbönt gyermekszemekben ott maradt, mikor egyszer — ezt Szabó Dezső beszélte el — egy hajnalban otthon a falujában ő látta a papot és vendégeit részegen, palásttal, feszülettel, füstölővel az istállóba menni, s ott feladni a beteg tehenre a szentséget — vajjon ezt a víziót megalkadályozhatja-e valami, akármi abban, hogy kivetődjék elénk és minket a fajtát, kik egyedül pillanthatunk le a szörnyű igazság tragikumának fenekéig, megrázzon és térdre hullasson és megtisztítson, mint a földrengés.

Hát mit az egész Népszövetség és mit egy hipokrita szalon közvélemény ahoz képest, hogy a bűnök, melyeket viselnünk kell, s melyektől megtisztulnunk kell hetediziglen élnek és vernek.

Szabó Dezső a mi felzaklatásunk. Ő a mi zürösebbik énünk, barázdált, terhelt, fáradt arcunk, nyugtalan álmunk, megítéltetésünk. Az ő világa nem a bozótos, ködös, fegyvercsörgéses, lídérces ingovány, melyet tapos, melyen minket végig hurcol, az ő világa erdős hegyek szelíd tövében nyíló, derűs, napos, fehér székely falu. Ő megfereszt minket az irtózatban, sárban, könnyben, vérben, de végül mindég a falu tiszta vizébe márt bele, s az élet, melyen ő sodor keresztül, emberré szűr meg minket.

Egy este emlékszem „A csodálatos élet“et olvastam. Egyedül voltam, a házam népe már régen aludt. És oda értem, és azt olvastam, amikor Szabó Pistában a rossz, anyjának kálváriáját járhatja. És bennem egyszerre felgyült mindaz a fiúság, amit csak az Isten tudja, mi tilt magunkból, az anyánk arcán kisimogatni, „A csodálatos élet“ meglökött, lökött, lökött, hogy majdnem a könny is kiesett a

szememből és én fel kellett álljak, bemennem a szobába, ahol anyám aludt, megtapogassam az arcát és megcsokoljam.

Ő mikor tanuskodni akarunk ellene ne azokat a tetteket mutassuk fel, melyekben rongy emberi kicsinységekkel küzd, hát nem lehetnek nagyszerűek a fegyverei. A művészt ne csodáljuk, ha torkába harap annak, aki az őt küzdő hatalom alkotásait szennyezni meri. Hiszen emlékezzünk csak Adynak arra a versére, melyben Költőcske Mihálynak üzen; az a vers valóban méltatlan Adyra és nem jelenti őt és nem tartozéka neki, épúgy nem, mint az a gomb, mellyel kabátját gombolta.

Mikor az ő arcát keressük, vegyük elő regényeit és elbeszéléseit, melyekben ő csak Istennek számol. Nem mintha előadásából cikkeiből, tanulmányaiból nem őt kapnók, nem, ő akkor is Szabó Dezső, mintahogy műveiben is a háromszéki szertelen temperamentum, a legszűkebb pórusáig érzékeny és ingerlékeny bőr, és minden izgalomra rögtön és teljes lényévé reagáló idegrendszer. De harcainak mindég egy élő ember, egyegy irodalmi vigéc, nemzetiszínü idegen, kulturbár, vagy útvesztett szándék, hazug ideál, kilyukadt jelszó a tárgya.

Szabó Dezsőt az élet marja, neki az élet nem hoz teljeseést, csak újabb és újabb megpróbáltatást és megcsalást. Egyik harc kölykezi a másikat, egyik kalandról a másikra megyünk. A minden emberivel való meghasonlás, a minden emberiben való kétség, a tagadás, a lázadás, és rombolás Luciferi fényvel festi az arcát. Ő a panasz és a jaj: Jaj, embernek kell lenni, emberek közt kell élni, magyarul kell élni. Ő nem az Isten, hanem az ember világának látja a lévő életet és minden szeme és minden joga meg van hozzá. Hát tehet ő arról, hogy ahová néz az elrongyult magyarság között, csak szennyet és büzt, fertőt és elvadultságot, romlottságot és elsüllyedtséget kell észrevennie?

Tehet ő arról, hogy ebbe a mocsárszországba gyökerezik és evvel az elsüllyedt néppel testvér? Hát lehet-e a magyar csúfságról más nyelven szólni,

mint a Berzsenyik, az Adyk ostorának nyelvén? Akiben közülünk volt valaha is bátorság és meggyőződés, tudta-e szíve egyik pitvarában nem örökké gyűlölni fajtáját azért, hogy nem tudja soha eléggé szeretni?

Akinek úgy, annyira egyedül és annyira százfejű hydrával kellett harcolni, az nem kerülhette el, hogy néha ártatlanba is bele ne vágjon. Meg is megtörtént, fel is róhatja valaki Szabó Dezsőnek, ha fel akarja, de ne csulákosozunk, ha az elhivatottság hordozója akár az elfogultság határán túl is körrömszakadtig védi a meggyőződését.

Azt azonban állítom, hogy benne a társadalmi forradalmár általában ártalmára van a művésznak. Ellenségeit táborba gyűjtötte, őt magát sokszor túlzásba sodorta, s néma tragikummal gyűlt, mikor megadta feltételeit a kizártságnak, a mártíriumnak, az üldözési mániának. A túlzások és elfogultságok megingatták a benne hívők hitét, melyben elég, ha egyszer kételkedünk.

Egynél többrendbéli minőséget csak az az ember vállalhat, aki frakkban és hálóingben, fürdőruhában és uniformisban mindég ugyanaz.

Egy cikkére hivatkozom Szabó Dezsőnek, melyet ő „Élet és irodalom” című folyóiratának 1923 áprilisi számában a magyar arisztokráciáról, és ebben igen hibás és igaztalan felfogással Tisza Istvánról írt.

Ez a cikk igen erősen jellemzi Szabó Dezső Janus fejét; egy meglátott igazság, egy vérré vált meggyőződés, egy őszinte jószándék — és egy tegezben maradni nem tudott, meglökött karból kipendült, célt, vért, jajt szomjazó nyíl. Ez az a fejsze, mellyel otthon Székelyországban néha fiúkéz sujtott apai vagy testvéri főre, az a bicska, mely otthon néha atyafi szívbe szaladt. Régi, régi háborúknak földbe vakon fúródott, most késve robbanó gánátja ez, tragédia a gránátra, mely nem töltötte be hivatását, tragédia a seregre, mely rá épített és benne bízott, tragédia a szántóvetőre, kinek ekéje beléakadt s ekéstől, ökröstől s a nyakában viselt hidegrázás ellen való kámforos zacskóstól együtt elment Tisza István

mellé továbbszántani a magyar nyelv-országot.

Mégis a harc nem volt hiába, a harc sereget és közvéleményt nevelt, a kritika szellemét állította oda, ahol az eddig nem volt; feljebb tette kritikamércéjét; meggyomláta, megszántotta és bevetette a sok ugar lelket.

Lefordított egy-egy Adyt az elfogultak, vagy hétalvók részére; ki-ki rugta a széket egy-egy katedrán ülő kájerkabát alól; átszármasztotta a közismeretnek a faj és a barbár fogalmát; lerántotta a bibort néhány uralkodó hazugság férges testéről; megmutatta nekünk a falut és a parasztot, mint az új magyar élet ágyát és ekéjét; tükröt tartott és mikroszkópot elénk: megítélt, megvert, megjózanított és megkészített a szabadulásra.

Szabó Dezső mindég két harc között írja regényeit és elbeszéléseit. Neki az életet azok a harcok teszik, azokban szenved és azokban triumfál. S közben mintegy mellékesen írja meg könyveit. Nem termi, elvetéli őket. Ő nem mardár, nem ül a fészken, nála a fogantatás és szülés összeesik. Minden munkája számára talált kincs.

Van benne, az alkotó mesterben, van valaki Rodinból, mikor két-három mozdulat egymásutánját viszi bele egyetlen képbe, mikor egybevon két-három mozdulatot, mikor egymás mellett járni nem tanult szavakat fog egy pompás, és egymást s a fogat értelmét hangsúlyozó párrá össze, mikor oda-ken, mint az agyagot a dolgok félig kész portréjához egy marék hasonlatot s az úgy oda talál, úgy onnan nő ki, mint a zsidó templom a Dohányuccából.

Nyelvének skálája a káromkodástól az imádkozásig, a cigány szájától az apostol szózatáig ér el. Ez a nyelv, ez az ősi és minden hangot kimerítő orcheszter a főereje.

Ő az örök mozgás, kinek szavára még a végtelen nyugalma föld is barna hullámokat vet. Mozog mikor ír, mozog amit ír, a leírt szó, a tónus maga agresszivitás, mely lázít és indulatba hoz minket; és mozgunk mi mikor olvassuk. Őt olvasva még az idegeink is összerándulnak. Ő benne ég és él a

dolgokban, hímpor, virágpör, mely szétszóródva a mindenségben megüli a dolgokat, mintegy ő maga árad szét a dolgokká. Ebben van egyetemes, szintétikus ereje. Nem képekben, nem formákban nem színekben: dinamikus, mindég csak a mozgásban ábrázol, ami a zenének a betüben való rokona. Némelyik művész egyetlen szem, csak a szemével érzel, csak lát. Más csak hall és így tovább. Szabó Dezső valami mozgást értékelő idegfunkciót végez, mintha pld. azt mondaná: ez bandukol; ez sárga; ez vágat; ez piros; vagy ez fekszik: ennek hulla szaga van; ez lüktet; ez a kacagás; ez vibrál; ez édes. A dolgokat ő mozgásminőségükben és mozgásuk sebességében látja meg.

Szabó Dezső a nagy példák, szertelen mozdulások és jelenségek mestere. Gondoljunk csak arra a frappáns példázatra, melyhez hasonló csínyet már rég nem produkált Európa, a Fellner esetre, melynek révén egy csomó farkasfogú cikkbe ugratta támadóit.

Szabó Dezső: a mese és a mese: jószág. Pedig annak az embernek, aki Szabó Dezső, nem könnyű jónak lenni. A gúny és szatira, mely harcaiban neki oly kézhez álló fegyver és oly mesterialien lesújtó kalapács: műveiben jajjá és humorrá csorbul.

Minden regényének hőse összesen és egyedül önmaga. De ez a hős típus, mintahogy a falu hőse, csak típus lehet Szabó Dezső regényhőse epikus és lírikus hős is, mindenesetre azonban ballada hőse. Ez a hős mindég csak keres, keres, minden háztól és minden parttól tovább üzetik. Hogy mit keres, tán nem is tudjuk, s tán ő maga sem tudja. Megbékélést, harmóniát. De hogy az élet az, amit nem kap meg, az bizonyos.

Minden zseni reformátor vagy forradalmár: összeütközés a fennálló renddel, hogy új rendet teremtsen. Mennél inkább a természeti népből, a faj kezdetlegességéből, ő eredeti állapotából veszi az elhivatás az ő gyermekét: az összeütközés annál jobban megrázza okozóját. A zseniben nemzedékek evolúciója megy végbe aránytalanul rövid idő alatt, mintahogy a

hindu bűvész elültette mag szemünk láttára kel ki és nő fel hatalmas fává. A zseni mialatt a normális keresztmetszetű ember eléri a kapitányi sarzsit, lesz hadnagy, főhadnagy, ezredes, marsall, konzul és imperátor. Így tulajdonképpen egy titokzatos, mondhatnám mitológikus mezalliansz — többé kevésbé mindég tragikus produktuma ő: a szellem hercege és az anyag polgárleánya között... Ez a mezalliansz a maga tragikus terhe mellett drága örökség, mert benne együtt van a faj eredetisége, frissesége, erkölcsi ereje, nyelv-tisztasága és az intuición táltos ereje, a művész-intelligencia, a nyers zsenialitás.

Szabó Dezső a példa értelmében egy győzedelmes egészségű, hódító ifjúságú parasztleánynak s egy trónfosztott öreg királynak gyermeke. A falu egyszerű, igaz élete, jósága, nyugalma, a falusi ember, lélek és erkölcs ütközik meg benne a nagyváros és az összes többi társadalmi osztályok minden kulturhazugságával, hipokrita élet és világnézetével, szennyes és rothadt életével. Ezért, hogy hőse örökké más és más vidékek, más célok vándora, kimerák megszállottja és kergetettje, nyugtot nem lelő, megállni nemtudó, kirobbant meteor, mint Szabó Pista, Szántó Dénes, vagy a délibáb paraszt, mint Bőjthe János.

Szabó Dezső hőseitő semmiben sem különbözik. Régebb azok hasonlítottak hozzá, most már ő hasonlít hozzájuk. Azok néha túlnőnek rajta, felnővén a vágyott, a dajkált szebbik énné, hőökké, óriásokká válnak a mese fantasztikumában, de életük nem is tudna mást ábrázolni, mint amit a Szabó Dezső élete mond. Azt a levelet, melyet Eötvös-kollégiumi diák korában írt Tisza Istvánhoz, hogy őt Párisba küldje, az „Elsodort falu“ Farkas Miklósa diktálja neki; ahogy székelyudvarhelyi tanár korában nyári éjjel a reáliskola ötödik osztályosait kilopja bentlakásukból, felviszi őket a Szarkakőre, hogy holdfényen és tűz mellett meséljen ott nekik éjfélig Balzamból és Hugo Viktorból, ahogy nem tudja magát hová tenni tanár korában Pesten, Székelyudvarhelyt, Ungvárott, ahogy

Budapest elől Sümegegre menekül, ahogy könyvtárát eladja, hogy négy hónapig bolyongjon a Rivierán és Párizsban, s **aztán** visszahulljon Szegedre: „A csodálatos élet“ Szabó Pistája ő, amint végig megy az akasztófa-domb kunyhóján, a grófi palotán, a sziget királyának országán, a sivatagon, a nagyvilági üres életén.

És egy a refrén odakint és idebent, a regényben és az életben; a világ szűk, az élet rövid, és minden próbák után és minden kergetés után, lázadás után megtérünk az élet ősi, egyszerű, igaz, örök dolgai közé, a magunk falujába.

*

Ime az ember. Fajának ma két értéke. Az egyik az ő arcának kettősségével, a másik az ő arca mögött egy másik arccal.

Melyiket válasszuk, melyiket nézzük? Ennek a meduza-arcnak tükörébe nézve megborzadunk: Jaj, hát ez a mi arcunk? Fel kell hát adnunk mindent, ami van, csak hogy magunkat megmenthessük, megmenthessük magunkat az életet? És akik Szabó Dezső arcában megfáradtunk és megítéltünk, Ravasz Lászlóhoz menekülünk: ugye nem, ugye nem, ugye te is mi vagyunk, ugye ilyen hívők, ugye még ilyen fiatalok vagyunk?

Ó ha mi hasonlítani tudnánk hozzá! S már-már őt válasszuk, de jaj, nem bizonyos, mikor apánk irtózott pipaszárától megvált anyánk ölének megszánó kegyelme, hogy ilyenkor az anyai ölnek van igaza. Ennek a népnek, aki mi vagyunk, egyformán kell az Ur fájdalmas keze, kell a Krisztusban nyert kiengesztelődés. Ravasz László kezéből hiányzik az ostor, melynek kinyírására fel-fel sikoltunk; az ő szeméből hiányzik a tükör, melybe pillantva hajunk szála az égnek meredjen; kell Szabó Dezső, kell a Panasz és a Jaj, kell a „Nincs menekvés“, mint ahogy kell az elnyugtató, betakaró, jóságos hűvös földi dolgokon túlemelő orgonazúgás.

*

Van a Székelyföldön egy monda a Hargita két leányáról, a Marosról s az Oltról. Akik testvér létükre ugy nem

hasonlítottak egymáshoz, mint — mint Ravasz László és Szabó Dezső. De egyben mégis egyek voltak: kifutni az életbe, nagyvilágba, örülni a napoknak, a nyárnak, az ifjuságnak. Egyre csak vágytak. Az anyjuk, mikor már minden felhő könnyét elsírta volna afeletti bánatában, hogy be kell teljék a végzés, megtartani őket már nem tudja, akkor ketté törte a szívét, melylyel egyformán szerette mind a két gyermekét — ő maga kővé váltott, két leánya két folyóvá, s vetette az egyik félszívet az egyik, másikat a másik vízbe. S a két folyóleány elindult. Maros a szelidebb, a csendesebbik szelid, térséges völgyeket választott magának utul s egyszerre elért a Tiszához. S az örök törvények szerint halandó habjai beléfutottak és elmerültek a nagy folyóban. S ment, ment most már más élet alatt és személytelenül

és felzokogott: Anyám! Anyám! és Olt, ó miért kell nekem már egyedül lennem.

És ahogy a Maros a Tiszában, úgy végződött bele egyszer a Dunába a Tisza is aztán, s víz hátán víz mentek, csak mentek. Sokáig mentek. A vándorútra ráment az egész gondtalan ifjuság. S már messze az otthoni partoktól, s már az időben is messze, egyszer csak a Maros látja, látja, hogy szikláról sziklára hányatva tajtékosan, lihegve, megkínózva, de sikongva és kacagva Olt vágat ki a Kárpátok közül — Maros, Maros — Olt, Olt — zúgták és sírták egymás elé.

És ott az idegenben, annyi idők és annyi szenvedések után, az öreg Duna hátán, útban az örökkévaló Tenger felé, egymásba szakadt a két testvér-folyó.

Budapest, 1925. IV. 2.

Csanády György

Bányai Kornél versei.

A fiatal magyar: mámort és törvényt, gyökérverést és vándorlást, a lét sok-sok tengelyét azért ragadja kezébe, hogy teljes legyen a meditációja. A magyarság meditációra érett ma, mint valaha a vándorlásra. A végek közt, vigyázó várak és lendítő sorsütközők közt termett az első magyar meditáció: Balassa gyümölcsei s ismét itt állunk a végeknél, melyek azóta mélyebbre tértek. Meg kell pihennünk fölöttünk mélybe kell bocsájtoznunk, mint a fáknak. A világ minden sóhajának, minden villanásának szemébe kell néznünk, mert a mi sorsunk távol sem ötvösök, pillanatbuborékok, pszichológiai színjátékok és kozmoszkaleidoszkópok sorsa. A magyarság olyan természetes, végzetes vágygal kívánt meg minket, mint egy tájat, mint egy testet, hogy saját arcába nézhessen bennünk. Ilyen sorssal, ilyen érveléssel indulnak ma a fiatal magyarok. Országunk száz arcban kíváncsított élni, lenni, bizony istenek és fél-istenek harca a mi multunk. S a magyarság teljesevé felé nézhetünk, ha százarcu multunk után új nép jön belőlünk, olyan konstelláció, mely mit

sem veszített a mult kertjeiből s egy Isten uralmát hozza, *Uj Testamentumot* hoz.

Magyarország csodálatos sarka Felvidék, babonás tótok, álmos ruszinok, bánatos, dalos lengyelek, várost almodó germánok s koldus magyar nemesek tája, kháosz, mely dél felé végekké tisztul. Ez a kháosz mindig lázadást háboruságot vetett, Felvidék csatatér volt, borzasztó szenvedés volt, hamar-tűzű katlan volt. Veszélyes volt, kisebb sorsokkal, homályos északi székumokkal fenyegetett, de élcünkbe kívánta a végeket is. Dél felé tartva átnemesedett, szebb sorsokba nyílt Felvidék, mint mikor tragikus szülők egy boldogabb sarjat imádkoznak vérukbe. Enyhe tájjá nyílt, folyóvölgyekké, **búzás mezőkké, várakkal, törzsökös sorsokkal, vérpiros testlégéiával.** Déli csücskeiben találkozott a magyarság a végekkel s a szegénységgel. Koldus királyok nemzetek itten falut, kisvárost, ómagyar kis-tirannusok ültek városi tanácsok, iparos céhek élén, koldusfalvak keletkeztek csupa magyar nemesből.

A fiatal magyar lírában van egy fiatal költő, kit Felvidék végzetesen és gazdag szívvel determinált: *Bányai Kornél*. Sajátságos konstelláció egyesíti Felvidék két pólusát: a khaoszt és a tisztuló dél felé nyílást. Ady utolsó versei közt van egy új ballada, egyik sora: *Hajh, merre menjünk, hogy délre jussunk?* Sietni kell dél felé, mert hátul fagyos zivatarral az északi vágyak! Nos, ez *Bányai Kornél* lázas dinamikájának a gyökere, fiatal lázadásának a kútja, hogy dél felé jusson. Újbányán, ebben az erdős, kicsiny felvidéki városban született, de hamar dél felé jutott, gyermekkorát jórészt már Léván élte ebben az érdekes, forró kohóban. S versei lényegében mindig e két táj között mozognak, Újbánya khaotikus erdőlelke és Léva szőlős-búzás világossága ütközik benne. A fiatal *Bányai Kornél* Felvidék khaoszt hozza, ez a khaosz elrendeltem benne van minden atomjában. Ez a khaosz egy korszakában minden fermt, minden törvényt szétvetett benne, magányos kozmikus bolygóvá tette. Megjárta a háborút, a hadifogságot, Ázsiát, Budapestet, a magyar vidéket s arca nem változott. Mikor a magyarság sorsát nézi: e khaosz szinjátékát látja, mikor kenyérországról ír: e khaosz formálódik kozmikus kenyérré. A riadt erdőlelek mitológiáját ilyen széles skálával még senki sem érezte irodalmunkban. S végső csúcsában egy örült vízió, egy tragikus megsemmisülés lett volna erdőlelke, igazabb formájának, meditáló humanitásának gyökere lévai gyermekkorából táplálkozik. A hadifogságban a búzák születéséről és haláláról írt egy kis eposzt. Turkesztán, ázsiai puszták, ázsiai folyamok, ázsiai arcok. Ősi ázsiai sorsok a Déllé tisztuló Felvidék vízióját segítették benne szélesebb, teremtebb medrekbe. S bár kis búzaföldjét hamar elöntötték a khaosz habjai s egyik elrendelése e khaosz arca, de termékeny hümusz és gazdag vegetá-

ció is maradt utánuk. Az utak összefonódtak e hümusz izében, a Garam, Léva szőlős-dombjai, Ázsia folyamai egy sajátos ritmust, lélekhullámozást adtak egy nagyfelületű, ezer érbe szakadó humanitását.

A fiatal lírában egészen sajátos helye van *Bányai Kornél*nak. A háború (bár egyáltalában nem háborús költő s lényeges ízt nem kapott a háborútól), a háború benne természetesebb hangszerre talált, minden háborús lírikusnál, mert felszabadultak benne a saját lázadó erdőlelke hangjai. Hol kozmikus szétlobbanás, hol kozmikus vigyorgás, vagy kozmikus meditáció, vagy kulturhistóriai elégia ez a lázadás. A háború bátorságot, perspektívát adott számára. Ebben a lehetőségben nyílt számára játékosan a háború hatása, nélküle nem élte volna ki ilyen arányban erdőlelkét. Új verseiben azután győzhettek a dél felé húzó Felvidék hullámai s érett formája ez a hullámozás lett. E hullámozás elégiai, sajátos értelemben. Mert *Bányai* elégiája folytonos fényoszoródás, egy téres felületre vágyódó fényosztódó, nagyvágyú élete. S azt már az élmény dönti el, hogy zúdulóbb medret választ, vagy az égtájak felé mosolyogva borúl földjeinkre.

Felvidék még egy komor ízt kevert *Bányai Kornél* első gyümölcseibe. Teljes pusztulásnak, némaságra, szinte szervetlenségbe döntő semmisülésnek látta a tragédiát. Az ország hívott minket, minden arc, minden íz, minden csillag kiütött a homlokokon, mint a friss sebek, hogy a napba térjenek, egy tájba térjenek, mely fogyhatatlan elégiát táplál. Ez az elégia is lázadó, mint a mag lázadása méhe a rög ellen, ez az elégia ditirambus és sirám — hullámkedvek szerelme és csatája *Bányai* verseiben. A hullámok már a világosság felé térnek, új és új színekbe törnek a fényt és egyesülnek a világ beljüket feledkező öreg tekintetével.

Esztergom 1927, ősz.

Féja Géza.

KÉPZŐMŰVÉSZET

A fényképészeti kiállítás

Uj művészetek keletkezésének korát éljük, midőn a régiék is szüknek érzik természetes területüket és kísérletezve keresik az újabb lehetőségeket. A határ eltolódáscknak ebben a bizonytalanságában olyan törekvések is felszínre próbálkoznak, melyek belső ellentmondásuknál fogva eleve eredménytelenségnek vannak kitéve.

A fényképészeti kiállítás a fotografálás reménytelen küzdelmét mutatja abban az irányban, hogy művészetté válhassék. Nem is kellene róla ebben a rovatban megemlékezni, ha a „művészi“ jelző és az, hogy a Mücsarnok adott helyet a kollekciónak, nem volnának alka]masak hamis impressziók keltésére. A kiállítás látogatója meglepéssel vehette tudomásul, hogy a fotografálás nivója az izléses beállítás, a megvilágítás nüanszirozása, az anyagéreztetés szempontjából mennyire emelkedett, de szembetűnő volt az is, hogy mindezek a tulajdonságok hogyan zsugorodtak egyszeriben semmitmondókká, midőn mint a művészi hatás elemeinek kellett volna szerepelniök, melyeket azonban a művész alkotóereje nem forrasztott egygé.

Ha a fotografus képszerüségre törekszik és tónusokban próbálja összefoglalni a látottakat: sok erőfeszítéssel minimális sikerhez jut el. Csak ugy tudja megmenteni képét a különböző színerejű foltok széthulló tendenciája ellen, ha alig néhány tónusra redukálja művét. Ekkor azonban üres lesz a kép, amit az amugy is fakó, mélységnélküli tónusok még érezhetőbbé tesznek. Igaz, a grafika sok ága is a művészi eszközök szándékos redukálásával fejt ki erejét, utóbbiaknál azonban az anyag természete magyarázza, kívánja és fejleszti ki az eljárás sajátosságát, míg a fényképészet megtagadva eredeti megjelenési formáját és reproduk-tív jellegét, „brómolajnyomat“ és más átalakulások képében mimeli a művészet hamis előkelőségét.

Megmaradna a lehetőség, hogy eszközeinek differenciálódása és tökéletese-dése fogja átsegíteni a fotografiát a művészet elválasztó vonalán. Ez a segítség is kevés: mert a valósághoz való tapadása megakadályozza azt, hogy szimbolummá értékeljük át a fénykép tárgyi tartalmát. Az aktfe]vételek a legbeszédesebben bizonyítják ezt. Az objektív nyers rajza a legszebb modell reprodukálását sem bírja a művészet bűvös körébe vonni, csupán alkov: hangulat árad ezekből a képekből. Nem orvosság ez ellen semmi utólagos retusálás. A beállított jelenetek is disszonánsak, mert értelmetlenül hatnak a fotografáló lenese előtt: egy ismeretlen színdarab illusztrációjának a benyomását keltik.

De vajjon nem lesz „alkotó“ művészet a fényképezés, midőn a fotografus maga komponálja meg a képét, valamely gondolatnak vagy hangulatnak kifejezésére törekedve? Például, ha perspektivikusan összefutó vonalak irányában rakogat egymásra kockákat s föléljük mesterséges füstgomolyt borít a „nagyváros“ foglmának éreztetésére? A valóság ábrázolásától való ilyen messze elkanyarodás ép oly vérszegénnyé tenné a fényképészetet, mint ahogy a tárgyatlan, témanélküli festészet sem tudott fejlődni. A filmben, igaz, művészetté lett a fényképészet, de itt a fotografus csak mint operatőr kapott szerepet, — míg a művészi részben a a szcenárium író, arendező és a színész osztoznak.

A Független Művészek Társasága.

A „Független Művészek Társaságá“-nak bemutatója nem hozott újat és érdeket. A kiállítóművészek egy része ismerős már más tárlatokról, a többiek a közép-szerű és dilettáns nivó között álló szürke képekkel vonultak fel. Aki azt hitte, hogy a magyar művészet lappangó erőivel, elnyomott terradalmisságával fogja szembetalálni magát, erősen csalódott. A progresszív művészek, úgylátszik, megtalálták forumukat a legujabban kialakult művészegyesületekben. Ninesenek már be nem fogadott túlzók, a nyilvánosság elől száműzöttek, legalább is ezen a kiállításon nem törekedtek szóhoz jutni. A magyar művészet amúgy is túltérbélyesedett termőfája láthatólag nem tartogat újabb meglepetéseket. De nem találjuk a fiatalos titánkodást, egyenetlen tehetségek nagyotakarását, vagy küzködését, — ami szintén velejárója lehetne az ilyen kiállításnak. Itt mindenki esendes vizeken evez, teljesen hiányzik az energiák sístergése.

A legnagyobb kollekciónal Klimó István szerepel, aki intelligens művész, sokszor felesillan tehetsége, ízlése, tudása. Kevés kivétellel pasztejt állított ki, melynek jól ismeri eszközeit és hatását. Bán Kuszka Lili nagy dimenzióju képeken próbálgatja erejét, de mondanivalóinak még nem találta meg adekuat kifejezési formáját, különösen színezése egyenetlen még, Radnay József nem nagy igényü tabáni képei hangulatosak. Czene János, Farkas Lőrinc, Guzsik Ödön egy-egy képe érdekesebb még, a többi elmerül az érdektelen próbálkozások légiójában. Hamvas Magda különböző stilusok felhasználásával készült kerámiái közt sok a finom hatásu.

Az Ernst-muzeum első kiállítása.

Az Ernst-Muzeum első kiállításán Derkovits Gyula különös ízű, de erőteljes expresszív művészetével találkozunk. Látásmódja bizarr, de nem válik modorossá, mert lüktető világszemlélet élteti művészetét. Vonalai kemények, szinte diktálják és erőszakolják a formákat, hogy a mondani valói minél komprimáltabban és akadálytalanabban juthassanak érvényre. Gyakran rálátásos képein úgy helyezi el groteszk figuráit, hogy szokatlan rendkívüli térbeliséget éreztesen, melyben feszültség és zsúfoltság fejeződik ki.

Képeinek többször egész keskeny alakot ad, hogy a zsúfoltságot a külső forma által is megokolhassa és fokozhassa. Színei távol állanak a valóságéreztető színskálától, néhány ellentétes szín elég neki arra, hogy a kép koloritját felépítse. Mikor az életszemlélete nem olyan keserű és kemény, mint rendszeren, színei is megnyhülnek és megízesednek, de mélyrehangoltak maradnak. Vonalai ilyenkor nem merevek, hanem patetikusan hullámzó, érzést hordanak lendületükben.

Molnár C. Pál a könnyed artisztikumok, dekoratív finomságok festője. Emaillos felületekből sajtáságos világképet bont ki előttünk, olyan stílusjegyet alkotván meg magának, melyről minden munkája első látásra megismerszik. Elképzelt világát leginkább kisebb képein tudja elhíthető erővel szuggerálni, ahol a játékosan merev formák, a színezés gyengéd egyszerűsége elég festői tartalmat nyujtanak. Nagyobb kompozicióban ugyanezek a tulajdonságok kissé súlytalanok; itt már az esetről-esetre felmerülő feladatok megoldását várnók a hatásosnak bizonyult festői modor variációi helyett. Rajzainak a jellemző mozdulatok megérzése

és kifejezése ad értéket. Legmélyebbek vallásos képei, amelyekben a primitív báj a naiv áhitattal tökéletesen egyesül.

Rauscher György lefokozott, szürke színekkel jelenít meg különös törékeny figurákat. Világos, egyszínű hátterek előtt, csak néhány nagy felületben vannak ábrázolva az alakok, hogy a kép minél üresebbnek, az alak minél magára hagyatottabbnak hasson. Néha egy-egy butortalan szoba adja meg a miliőt. Hosszú vonalak kigyózzák körül a természetellenes, elnyújtott testeket, a vékonyra finomodott tagokat. Néha két alakot helyez egymás mellé a művész hasonló pózban, hogy az aonos futású vonalak még erősebben hangsúlyozódjanak.

Cselényi—Walleshausen mint a színek poétája mutatkozik be ezen a kiállításon. A problémákat elhagyta, most csak a kellemes látvány érdekli, a harmonikus, édes színek muzsikája.

A Nemzeti Szalon kiállítása.

A Nemzeti Szalon csoport kiállításán Dinnyés Ferenc nyugodt felületű, széles esetkezelésű, világos színezésű tájképei tűnnek fel. Éreztetni tudja a napsütést, a levegőt s a hó világító erejét. Kolozsváry Sándor krétarajzai között több érdekes van. Csupa vonaljáték: erős dinamikájú, dekoratív ritmikájú vonalak hullámozása.

A külföldi művészek közül Lobisser Svitbert fametszetei keltik fel a figyelmet. Ugy technikájukban, mint előadásuk módjában és szellemükben feltámasztó erejü átélései a régi német fametszet művészetnek. Temérdek szegletes, zsúfolt vonalból épül fel a kép, melyen rendszerint sok szimbolikus alak szerepel fantasztikus tájkép keretében.

Az Ernst-múzeum második kiállítása.

Rippl-Rónai kisebb kollekciónak mutatja be az Ernst-múzeum második kiállítása. Újabb sorozata a lehellet-finomságú női portréknak, újabb változatai a pszichológikus mélységekben és tónusszépségekben egyaránt gazdag önarcképeknek. Ezek mellett néhány balatoni pasztel, amelyekben a páratlanul differenciált színkeverés megéreztetni a messzi levegő és a nagy víz páras könnyűségét és távlatait.

Orbán Dezső festményei a művész fejlődését mutatják. Ecsetjárása könnyedebb lett, sötét színei szépségekkel teltek meg, hajlékonyabbak és árnyalatban gazdagabbak. Legtöbbször épületesoportot ábrázoló munkáin most is éreztetni a struktúrát, a horizontális és vertikális vonalak különböző szerepét, — de hangsúlyozza egyuttal a dekoratív szépségeket is.

Lahner Emil néha kísérletezik, máskor játszik a primitív vonalvezetéssel. Többször csak egy ötlet indítja alkotásra. De komoly művészi értékeket tud elérni tónusok éreztetésével épúgy, mint az egyszerű, tömör formák kifejezésével. Egyik freskótervén a raffinált érdekességű vonalak, — anélkül, hogy elevenségüket elvesztenék, dekoratív, nagy formákká záródnak.

Simkovits és Istokovits, mint grafikusok, jó ismerőseink. Ez a kiállítás azt mutatja, hogy mindkettőjük működésének súlypontját a grafikában kell keresnünk. Simkovits most kiállított olajfestményei csupa vörös színezésű aktot és aktesoportot ábrázolnak, melyek erős konturokkal vannak kivágva a háttérből. A szoborszerűen festett figurák formaadása erőteljes, összefüggő és eleven, de az

egész kép kevésbé kelt festői hatást. Egy-két portréja nem mutatja ezeket a hátrányokat. Istókovits fantasztikus jeleneteket festett, melyek sok alakú tömegeiben a komponálás hiányát érezzük. Néhány napfényt tanulmányozó és színértéket kereső képe is van kiállítva.

Lehel Mária jól meglátott mozdulatokat, kifejező alakokat visz ügyes kézzel a rajzlapra. Művészetét, mely alaptendenciájában realiztikus, néhány „fogással” igyekszik érdekessebbé, különlegessé tenni.

Rozgonyi Mihály.

FILMMŰVÉSZET

Hotel Imperial (bemutatta a Royal Apollo)

Reklám, világszenzáció, fehér ruhás lányok, lovasrendőrök serege, szóval minden minden megvan, amit a nagydob feltud használni a „világsiker” érdekében. Mióta magunkba szuggeráltuk, hogy világváros lettünk, azóta napirenden vannak az e fajta túlságosan vásári ízű ünnepek, amik mögött a legtöbbször igen gyanus művészi értékű alkotások húzódnak meg.

Azonban csend. Kezdődik az előadás, azaz az előjáték, ami annyira rossz és annyira unalmas, de főképp annyira felesleges, hogy szinte rendezői ravaszságnak tartjuk. A színpadon megjelenik két gyermek, akik a vásári irredentizmus jel-szava alatt a legkrajcárosabb közhelyeket szavalják és még egy csecsemő naivságát is felülmuló kérdéseket intéznek egymáshoz. Jó félórai gyermekszolócskázás után bejön egy bácsi, aki versben mondja el a hazafiúi bánatot, de olyan csapnivalóan, hogy a nézőtérben ülő figyelő szinte szégyelli magát, hogy az Urnak 1827. esztendejében még mindig lehetséges ilyen dolgokkal a közönség elé lépni. Elvégre értsék meg a mozi direktorok, hogy mindent a világon el lehet koptatni és egyenesen bűn az ilyen témájú garasos magyarkodást a színpadra vinni. A szkeccs, mint ilyen, már régen megbukott és egy jó filmnek sohasincs szüksége színházszerű betétekre. Ha színházat akarunk látni, akkor nem megyünk a moziba. A Hotel Imperial tipikusan hellyvoodi film. A darab meséje ugyan Galiciában játszódik de nincs egy olyan jelenet, ahol ne éreznők a made in Hollywood-ot. A galiciai sár városok sötéten nyomott airjén mindenütt átüt az atelier műhangulata és a néző egy pillanatra sem tud a filmmel haladni e különben elsőrangúan megoldott cselekmény folyama alatt. A színészek — az egy Pola Negrit kivéve — sehol se tudnak igazi emberekké válni, ami pedig legfőbb feltétele minden színjátszásnak. James Holl, a magyar Almássy főhadnagy szerepében annyira yenki marad, hogy szinte várjuk, mikor veszi be az első rágógummit, hogy azután box viadalra menjen az egész orosz armádiával. A darabból hiányzik a drámai menet és azt hiszem, ha valakinek sürgős dolga támadna a felvonás közepén, minden további gondolkodás nélkül ott tudná hagyni a „szenzációs” filmet, (nem merném azt állítani a nemrég bemutatott *Égő határok* című német filmről, ahol oly nagyszerű fokozását látjuk a filmdrámái momentumoknak, amire Amerika sohasem válik képessé). A film rendezője Maurice Stiller közepes jó munkát végzett, bár a nagyszerűen megoldott első jelenetek után sokkalta jobbat vártunk volna. A darab mindenesetre kasszadarab. Mely körülmény pedig cégérnek éppen eléggé szomorú.

Az asszony és az ördög

A nagy pangás után végre egy jó film — és még hozzá amerikai. Mert minden és mindenki jó benne. Jó a rendezés, jó John Gilbert és nagyszerű Greta Garbo. A darab meséje Sudermann „Es war einmal” című regénye után készült némi változtatással, ami azonban ezuttal jól sikerült.

A filmen magán nehéz öszinté kritikát gyakorolni, mivel a svéd Garbo olyan lenyűgözően szép és olyan bámulatos technikával játszik, hogy személye mellett még a gyengébb játékosok is megjavulnának, azonban azokat is megilleti az elismerés. A darab előnye, hogy nem engedi túlságosan hosszú lére a dolgok lényegét és nem használja az amerikaiak által annyira szeretett romantikus beállításokat, melyek a legtöbb jól induló filmet kátyuba viszik. A céltudatos morál természetesen itt sem maradhat el, de annyiban változik, hogy ezuttal nem a házasság, hanem a férfias barátság a rév, minden asszonyokon keresztül. John Gilbert, aki a barátot játssza, tökéleteset nyújt. Greta Garbo — e film középpontja — bámulatos. Előbbi érzelgős filmjei után végre teljesen megtalálta önmagát és művészi magaslatra emeli szerepét az erotika igen bizonytalan lépesői által. A cigaretta jelenete olyan valami, amit eddig még nem igen mertek — vagy tudtak — filmre vinni. Tökéletes.

Fiala Ferenc.

HID

Irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat.

Mejelenik évente 12 számban, 4—5 ives terjedelemben.

**Előfizetési ára negyedévre 4 pengő,
félévre 8 pengő.**

**Csak eredeti kéziratot vesszünk figyelembe
a szerkesztésénél!**

A szerkesztőség leveleket csak fontos
ügyekben válaszol meg. —
Kéziratot vissza nem
küldünk.

FORRÁS

ANTOLOGIA

I. (ŐSZI) KÖTET

ÁRA: 3 PENGŐ

BÁNYAI KORNÉL, BOROS FERENC, ERDÉLYI JÓZSEF, FÉJA OÉZA, FODOR JÓZSEF, SÁRKÖZI GYÖRGY, SIMON ANDOR, SZABÓ LŐRINC, VARGA ZSIGA VERSEI AJTAY MIKLÓS BEVEZETŐ TANULMÁNYÁVAL.

BUDAPEST, 1927

KIADTA A PÁRISI MAGYAR AKADÉMIA AZ ESZTERGOMI BALASSA BÁLINT IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI TÁRSASÁG TAMOGATÁSÁVAL.

A FORRÁS II. téli kötete a HID KIADÁSÁBAN FOG MEGJELENNI ÉS AZ ÚJ MAGYAR PRÓZÁT MUTATJA BE. A könyv terjedelme és ára ugyanaz mint az I. köteté. Előjegyezhető a HID kiadóhivatalában (Budapest VI., Hajós-utca 17)

A Hid kiadóhivatala útján megrendelhető könyvek:

Párisi Magyar Akadémia: **Tanulmány kötet-e**

Dr. Ajtay Miklós szerkesztése

Ára: 3.50 pengő.

Bányai Kornél: **Őrök arc,** versek

Ára: 4.00 pengő.

Kacsó Sándor: **Utollára még megkapaszkodunk,** elbeszélések.

Ára: 4.00 pengő.

Csanády György: **Évek,** versek.

Ára: 2.00 pengő.

" " **Álmok,** "

Ára: 3.00 pengő.

Molnár Endre: **Versek**

Ára: 1.50 pengő.

Simon Andor: **Álomföld,** versek

Ára: 2.00 pengő.

Mihály László: **Új harcok székely,** 2 felvo-

nás szindarab műkedvelő előadásokra

Ára: 1.50 pengő.

Fiala Ferenc: **Áldott tavaszok**

Ára: 1.00 pengő.

Marczonnay Tibor: **Kacagva tört ki a Faun a pagonyból**

Ára: 1.50 pengő

**Több ezer ember olvassa a Híd írásait!
A folyóiratot minden külföldi magyar egyesülethez eljuttatjuk**

**Speciális
levente
jelvények**

Művészi sportérmek
és plakettek, sport-
szobrok, kelyhek
mint tisztelet és vándor-
dijak, egyesületi
stb. jelvények

Morzsányinál
Budapest, Eskü-út 5

MIHÁLY GÉZA

KÉPKERESKEDŐ ÉS
KÉPKERETEZÉSI SZAKÜZLETE

BUDAPEST

VIII. BAROSS UCCA 41.
(Mária-utca sarok)

Művészi festmények nagy vá-
lasztékban, előnyös fizetési
feltételek mellett kaphatók.
Képkeretek nagy raktára.

Mindenfajta kereteket készít.

**Egyetlen székelly
üzlet e szakmában.**

Siklódy Károly

szőnyeg és műkereskedés

BUDAPEST

VI. Székely Bertalan-utca 12/a

Telefon: 246—68.

Megóvó és mosó gyártelepe:
VI. Hungária-hőrut 94.

SZÉKELY ÖDÖN

INGATLANFORGALMI IRODÁJA

„CSABA IRODA”

VIII.,
NAGYFUVAROS-U.

14

ERDÉLYIEKNEK
JUTÁNYOSAN KÖZVETIT